ВИДАВНИЦТВО „ЗНАТТЯ ТО СИЛА“.

І. МАЗЕПА.

БОЛЬШЕВИЗМ І ОКУПАЦІЯ УКРАЇНИ.

Соціяльно-економичні причини недозрілости сил української революції.

ЛЬВІВ—КИЇВ 1922 РОКУ.

З друкарні „Діла“, Львів, Ринок ч. 10.

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
INDIANA UNIVERSITY

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
INDIANA UNIVERSITY

ВИДАВНИЦТВО „ЗНАТТЯ ТО СИЛА“.

І. МАЗЕПА.

БОЛЬШЕВИЗМ І ОКУПАЦІЯ УКРАЇНИ.

Соціяльно-економичні причини недозрілости сил української революції.

ЛЬВІВ—КИЇВ 1922 РОКУ.

Накладом М. Ганкевича

З друкарні „Діла“, Львів, Ринок ч. 10.

Digitized by Google

Original from INDIANA UNIVERSITY

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Переднє слово.

В українськім громадянстві поширений погляд, що всі недостачі і неудачі в сучасній боротьбі за українську державність мають причиною виключно помилки окремих політичних ґруп або навіть окремих осіб. Такий погляд є цілком помилковий. Він оснований на ідеалістичному розумінню подій і фактів. Коли партії або окремі особи могли помилятися, то цього не можна сказати про кляси. І коли українське суспільство не висунуло инших політичних партій і їх провідників помимо тих, які були й є, то це вказує тільки на ступінь зрілости цього суспільства.

В наступній праці дається освітлення причин недозрілости українських суспільних сил в сучасній революції на підставі матеріялістичного (Марксового) розуміння історії.

Умови писання поза межами В. України не дали можливости використати в належній повноті необхідний для цього як літературний, так і фактичний матеріял. Читач, який мав би в своєму роспорядженні більше фактичних даних, що відносяться до предложеної теми, зможе з більшою повнотою і ясністю уґрунтувати ті положення автора, в яких, можливо, знайдуться дефекти, викликані випадковістю використаного матеріялу.

І. Мазепа.

Львів, 25 жовтня 1921 р.

RSCH
HILL 3432
1 87-5

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

1. Роль пролєтаріяту в російській революції.

Російська революція тим відріжняється від буржуазних революцій Европи, що буржуазна кляса не являється в ній двигаючою силою. Буржуазія грала в історії в високій мірі революційну ролю. Але час буржуазних революцій в цім змислі вже минув. Подібно до революції 1789 р. у Франції, в Росії так саме рішаючою масою, заінтересованою в побідному кінці революції, являється селянство, але воно йде не під проводом буржуазної демократії і дрібної буржуазії, як у Франції, а під проводом пролєтаріяту. В минулих революціях буржуазія більше керувала рухом, робітники більше проливали кров. В російській революції пролєтаріят вперше в світовій історії виступив побідно, як самостійна політична сила.

Не всі країни бувшої Росії находилися в однакових умовах, що до сили і клясової свідомости пролєтаріяту. Найсвідоміший і найорганізованішим взагалі являється робітництво великої промисловости. Це головний бойовий авангард цілої робітничої кляси. Де нема розвиненої великої індустрії і звязаного з нею промислового пролєтаріяту, там не істнує ґрунту для широкого, організованого пролєтарського руху, там не може бути успішної боротьби за здійснення ідей соціялізму.

Росія в ріжних районах мала не однаковий стан розвитку промисловости, а тому й не однаковий рівень розвитку промислового пролєтаріяту. Це, а не що инше, мало рішаючий вплив як на глибину, так і на форми революційного руху в ріжних частинах був. Росії.

2. Пролєтаріят в Росії і на Україні.

Загальні умови економичного розвитку Росії, хоч вона й складалася із ріжних націй, найбільше сприяли зростанню лише російського пролєтаріяту. Централістична політика царату приводила до штучної концентрації капіталів і скупчення найважніших галузів промисловости переважно в цен-

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

трах Московщини. Вже в 90-х роках минулого століття більша половина всіх капіталів Росії містилася в двох російських губерніях, а саме: Московській та Петроградській. Найголовніші галузі промисловости: текстильна і залізна довший час майже цілком купчилися в центральній Росії та на Уралі. Перед революцією Московщина була головним осередком фабрично-заводської промисловости. Там скупчувалася головна сила промислового пролєтаріяту бувшої Росії.

А в якому положенню находилася промисловість і промисловий пролєтаріят на Україні?

Україна в промисловому відношенню була значно менше розвинена, ніж Московщина. Це був виключно хліборобський край, з дуже ще молодим, лише починаючим розвитком капіталізму.

„Степові окраїни — пише Ільїн (псевдонім Леніна) — були в пореформенну епоху кольонією центральної, давно заселеної Европ. Росії. Розвиток промисловости в центральній Росії і розвиток торгового хліборобства на окраїнах стоять в нерозривному звязку, утворюють взаїмно ринок одне для другого. Промислові ґубернії получали з півдня хліб, збуваючи туди продукти своїх фабрик, постачаючи кольонії робочими руками, ремісниками...“ [1]).

Що таке кольонія в політично-економичному змислі? — запитує в тійже своїй праці Ільїн і на це відповідає:

„Основні прикмети цього поняття слідуючі: 1) присутність незанятих, вільних земель, легко доступних переселенцям; 2) присутність склавшогося світового розділу праці, світового ринку, дякуючи котрому кольонії можуть спеціялізуватися на масовій продукції сільсько-господарських продуктів, получаючи в обмін за них готові промислові вироби, котрі при инших обставинах їм пришлось би виробляти самим“ (стор. 472)

Отже Степова Україна, будучи кольонією Центральної Росії, не мала своєї промисловости. Промислові вироби вона одержувала в готовому виді з Московщини.

Але в такому положенню в пореформенну епоху находилася вся Україна. Це прекрасно доказують слідуючі дані про фабрично-заводську промисловість в Московщині і на Україні за 1879 і 1890 роки: [2]).

В підприємствах з сумою продукції не менш 2 тис. карб. було робітників:

	в 1879 р.		в 1890 р.	
	Число роб ів	в %	Число роб-ів	в %
В Московщині [3]) —	326.754	96,1	392.042	92,1
На Україні —	13.451	3,9	33.575	7,9
Разом	340.205	100	425.617	100

[1]) Вл. Ильинъ. Развитіе капитализма в Россіи. СПб. 1899. Стор. 186—187.

[2]) Тамже. Приложеніе III.

[3]) Тут і всюди нижче, крім таблиць, Московщина має 30 ґуберній: Північний район — Арханг., Вологод., Новгород., Олонец.,

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

Ці числа неначе дзеркало показують величезну ріжницю між Україною і Московщиною, що до розвитку в них промисловости. Число робітників на Україні, в найважніших центрах фабрично-заводської промисловости, в 1879 р. було в 24½ рази, а в 1890 р. — в 12 разів менше, ніж в Московщині. Між тим земельна площа України рівняється тільки одній восьмій (⅛) частині площі Московщини, а населення України по даних перепису 1897 р. було тільки в 2,4 рази менше населення Московщини.

Як мало було схожого в економичному розвиткові України і Московщини!

М. Порш в своїй праці „Робітництво України“[1]) приходить, на підставі статистичних даних, до висновку, що Україна з погляду розвитку промисловости взагалі стояла значно нижче від багатьох частин був. Росії. Найслабше в ній була розвинена велика промисловість. В той час, як на Україні в 1894/5 р. р. по підприємствах з 1000 робітників і більше працювало лише *4,1*% всього промислового робітництва України, в Московщині[2]) в таких же підприємствах працювало — *42,2*%, в Польщі — 32,2%, в Надбалтському краю — 23,6%, в Литві — 11,3%, в Сібірі — 2,0%, в Середній Азії — 9,8% і на Кавказі — 8,2%.

Яка виразна картина промислової відсталости України: із всіх частин був. Росії вона по розвитку великої промисловости займала лише 7 (передостаннє) місце!

Правда, за короткий час це положення дуже змінилося. Протягом слідуючого десятиліття капіталістична індустрія на Україні зробила такий поступ, як ні в одній частині був. Росії. В зазначеній праці М. Порша находимо такі дані за 1902 рік: в підприємствах тої ж катеґорії (себто з 1000 робітниками і більше) працювало в Московщині — *43,0*% всього її промислового робітництва, в Надбалтському краю — 32,5%, на Україні — *31,8*%, на Кавказі — 30,3%, в Польщі — 29,6%, в Середній Азії — 7,8%, в Сібірі — 7,6%, в Литві — 7,1%, в Білій Русі — 4,3%.

Величезний поступ! Сьоме місце, котре належало Україні серед инших частин імперії в 1894/5 р., вона протягом всього 8 років змінила на третє. Стоячи ще і в 1902 р. позаду Московщини, вона разом з тим випередила зростання вели-

---

Псков., Петроград.; Промисловий р. — Владим., Калужс., Костр., Нижегор., Москов., Смол., Тверск., Яросл.; Центр. Хлібор. р. — Ворон., Курс., Орл., Пенз., Рязан., Сарат., Сімбір., Тамб., Тульск.; Східний р. — Казанск., Оренб., Самар.; Приурал. р. — Вятск., Пермск., Уфимск; Південний р. — Астраханск. Україна має 9 губ., в тім числі Таврическьку.

[1]) М. Порш. Робітництво України. Нарис по статистиці праці. („Записки Укр. Наук. Товариства у Київі“, Кн. X, XI і XII, за 1912 і 1913 рр.)

[2]) Тут і нижче в таблицях Московщина має, крім зазначених вище 30 губ., ще дві: Бесарабську і Донську, які входять в Південний район.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кої промисловости навіть в таких країнах давнього капіталізму, як Польща та Надбалтський край.

Таким чином, тільки останні десятиліття, з причин присутности на Україні великих природних багацтв залізної руди та камяного вугля, на ній почала швидко зростати велика гірнича та залізна промисловість. Мертвий, чисто хліборобський край став перетворюватися в густу сітку промислових центрів. Заводи в Катеринославі, Одесі, Миколаєві і инших містах росли з чисто американською скорістю

Цей шалений темп розвитку великої індустрії на Україні указував, що при сприятливих умовах вона могла б швидко стати одною з найбільш промислово розвинених країн був. Росії. Вже в 1902 р. в великій промисловости на Україні була зайнята досить значна скількість робітництва. Без сумніву, ця скількість до вибуху революції зросла ще більше.

Не вважаючи на все це, революція застала пролетаріят України порівнюючи дуже молодим, клясово невихованим і непідготовленим організаційно. Капіталізм на Україні був не тільки молодий, але й мало індустріяльний. Своєрідні умови розвитку промисловости на Україні особливо негативно відбилися на положенню українського пролетаріяту.

Щоби це краще зрозуміти, мусимо, користуючись даними із цітованої вже праці М. Порша, докладніше представити загальний характер промисловости і промислового пролетаріяту на Україні. Але спочатку приведемо загальні дані. По перепису 1897 р. промислове і непромислове робітництво по ріжних районах був. Росії поділялося так (в тис. душ):

	Промислове робітництво (промисел, торговля, транспорт)	**Непромислове робітництво** (сільське хаз-во, поденні, чорноробочі, слуги)	В скільки раз. більше промислового робітництва (+) і непромислов. (–)
I. Україна	425,4	1.054,8	-2,4
II. Московщина,	1.963,0	2.155,6	-1,1
в тім числі:			
1. Північний район	339,4	360,9	—1,06
2. Ц. Промисловий	901,0	553,0	+1,4
3. Ц. Хліборобський	328,0	560,5	—1,7
4. Східний	77,4	202,6	—2,6
5. Південний	109,7	260,2	—2,4
6. Приуральськ. край	207,6	218,3	—1,04
III. Польща	311,1	868,0	—2,7
IV. Надбалтський край	104,6	416,0	—4
V. Литва	74,9	342,0	—4,5
VI. Біла Русь	70,2	197.2	—2,8
VII. Кавказ	122,9	375,0	—3
VIII. Сібір	111,0	291,9	—2,5
IX. Середня Азія	38,4	2 5,6	—5,8
Імперія	3.221,6	5,930,1	—1,8

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Із цих даних видно, що непромислове робітництво скрізь, по всіх районах імперії переважало робітництво промислове. На Україні непромислового робітництва було більше, ніж промислового в 2,4 рази. Винятком була одна Московщина (Великоросія). Тут скількість промислового і непромислового робітництва пересічно була майже однакова (непромислових більше тільки в 1,1 рази), при чім в центр. промисловому районі промислове робітництво навіть переважало непромислове (в 1,4 рази). Отже на Україні промислового робітництва було відносно менше, ніж в Московщині.

Поглянемо тепер, як поділялося промислове робітництво в цілій імперії і на Україні по своїх головних ґрупах. По даних перепису 1897 р. цей поділ представляється в слідуючому виді (табл, стор. 7):

	В % до всієї суми промислового робітництва	По Україні	По Імперії
I.	Текстильна промисловість	1,74	14,95
II.	Обробка тваринних продуктів	1,51	2,09
III.	Обробка дерева	5,84	4,88
IV.	Обробка металів	11,63	10,46
V.	Обробка мінеральних річей	1,92	2,34
VI.	Хемична промисловість	1,24	1,72
VII.	Харчова промисловість	22,69	11,36
VIII.	Поліграфичні підприємства	1,34	1,47
IX.	Виробництво одежі	11,65	9,20
X.	Будівельна індустрія	9,35	9,75
XI.	Гірництво	9,80	11,13
XII.	Торговля	5,35	6,01
XIII.	Транспорт	11,86	10,40
XIV.	Инші підприємства	4,07	4,24
	Разом	100,00	100,00

Ми бачимо тут, поперше, велику економичну ріжницю між Україною і всією був. Росією. В той час, як в цілій державі найголовнішу ролю грала промисловість обробляюча, при чім перше місце займала така високорозвинена галузь промисловости, як **текстильна**, на Україні виразно переважала промисловість добуваюча. Замісць текстильної промисловости, яка тут стояла аж на 11 місці, першу ролю в промисловому життю України відогравала порівнюючи відстала галузь її — **харчова**, себто обробка буряка, зерна, картоплі і т. д.

Подруге, ми бачимо ин-

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

ший соціяльний склад промислового робітництва на Україні. Найбільша ґрупа робітництва в цілій державі була зайнята в текстильній промисловості, на Україні ж — в промисловости по обробці харчових продуктів. З кожної тисячи робітників (по даних, взятих з тої ж праці М. Порша) приходилося: на харчову промисловість на Україні 227 робітників, в цілій державі — 114; на текстильну промисловість в цілій державі — 164, на Україні — 20.

Загалом це значить: промислового робітництва на Україні було не тільки менше, ніж в Московщині, але й якістю воно стояло значно нижче, ніж в цілій державі.

На пониження культурно-політичного рівня робітників України не мало впливало своєрідне розміщення фабрик і заводів по містах і селах. Як розміщалася фабрично-заводська промисловість на Україні і по цілій державі, про це виразно говорять слідуючі дані за 1902 рік:

	В містах		В повітах	
	Підприємств в % до всіх	Робітників в % до всіх	Підприємств в % до всіх	Робітників в % до всіх
I. Україна	36,0	29,5	64,0	70,5
II. Московщина.	39,0	38,0	61,0	62,0
в тім числі:				
1. Північний район	57,4	69,3	42,6	30,7
2. Ц. промисловий	36,8	53,3	63,2	46,7
3. Ц. хліборобськ.	36,0	33,8	64,0	66,2
4. Східний	47,5	43,1	52,5	56,0
5. Південний	35,6	49,3	64,4	50,7
6. Приураль. край	32,9	9,1	67,1	90,9
III. Польща	42,9	49,9	57,1	50,1
IV. Надбалт. край	36,9	75,2	63,1	24,8
V. Литва	30,3	48,3	69,7	51,7
VI. Біла Русь	67,2	62,1	32,8	37,9
VII. Кавказ	28,4	66,2	71,6	33,8
VIII. Сібір	24,0	41,3	76,0	58,7
IX. Середня Азія	54,5	50,5	45,5	49,5
Імперія	38,8	41,7	61,2	58,3

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

Наведені цифри показують, що Україна по скількости промислових підприємств і особливо промислового робітництва, розміщених в містах, стояла на одному з останніх місць: в городських підприємствах працювало менше 1/3 (29,5%) всього промислового робітництва України, решта ж була в підприємствах на повітах. Инші відносини були в цілій державі, за винятком одного Приуральського краю. Тут навпаки, в багатьох районах більша половина промислового пролєтаріяту була зайнята на фабриках і заводах, розміщених не в в повітах, а в містах.

По окремих районах України фабрично-заводські підприємства і роб.тництво розміщалися в повітах так:

В % до всіх фабр.-завод. підприємств даного району:

	Число підприємств	Число робітників
Правобережна Україна	78,5	85,2
Лівобережна „	68,0	76,2
Степова „	41,2	48,0
Разом для всієї України	64,0	70,5

Як бачимо, промисловість України містилася головним чином в повітах, за винятком Степової України, де більша половина підприємств (58,8%) і робітників (52,8%) працювала в містах. Найгостріше ріжниця між повітом і містом виявлялася на Правобережній Україні, де в містах було всього 21,5% підприємств і 14,8% робітництва, а вся решта в повітах.

Яке значіння мало таке розміщення фабрично-заводської промисловости для українського пролєтаріяту, його політичного й громадського виховання?

Безперечно, воно відбивалося негативно на умовах істнування робітництва.

„Позбавлене високої культури міста, як матеріяльної, так і духової, дуже далеке від громадського контролю за промисловими підприємствами, село ставить фабричного робітника в лихі культурні, санітарні і громадські умови, понижуючи через це все і культурну і господарчу вагу робітництва в громадянстві“ (Тамже, кн. XI, стор. 156).

Переміщення промисловости із міста на село являється явищем, характеристичним для економичного розвитку останніх часів не тільки в Росії і на Укр їні, а й в инших країнах капіталістичного світу. Але чим менше розвинена країна культурно, чим пізніше вона стала на шлях капіталі-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стичного розвитку, тим більш неґативно це явище повинно відбиватися на загально культурному положенню робітничої кляси.

І справді, дані перепису 1897 р. говорять про малу, порівнюючи, грамотність серед промислових робітників на Україні (табл. стор. 10):

		% грамотних серед промислових робітників[1])
I.	Україна	50,80
II.	Московщина	52,30
	в тім числі	
1	Північний район	66,50
2	Ц. Промисловий	51,60
3	Ц. Хліборобський	48,59
4	Східний	43,47
5	Південний	45,03
6	Приуральський край	44,39
III	Польща	53,15
IV.	Надбалтський край	87,61
V.	Литва	57,86
VI.	Біла Русь	49,99
VII.	Кавказ	37,40
VIII.	Сібір	35,86
IX.	Середня Азія	22,34
X.	Европ. Росія	53,35
XI.	Імперія	51,92

Отже промислове робітництво України по своїй грамотности стояло нижче, ніж по цілій державі і особливо по Европ. Росії. Ще нижча була грамотність серед робітників на Україні в порівнянню з краями давнього, розвиненого капіталізму, як Надбалтський край, Польща і Північний та Промисловий райони Московщини.

Характеризуючи загальне положення робітництва на Україні і в цілій був. російській державі, М. Порш цілком правильно приходить до висновку:

„Перш за все ми повинні звернути увагу на те, що сезоновий характер багатьох галузей промисловости наложив свій відбиток на наш пролетаріят. Велике число непостійних, сезонових елементів в ньому, поруч з загальною техничною і економичною відсталістю декотрих головних галузей нашого народнього господарства, надає цілій робітничій клясі у нас характер відсталий, утворює пересічний рівень пролетаря нижчий, ніж по цілій державі, а не то що по окремих найбільш розвинених районах імперії.

Наше народнє господарство, так сільсько-господарська його галузь, як і індустріяльна, вимагають кваліфікованої праці далеко менше, ніж це ми бачимо по инших краях держави, де є инший склад господарства, инше відношення між його головними галузями. Звідсі випливає й та нижча культурність нашого робітництва супроти пролетаріяту инших частин держави, котра виявилася в невеликому відсотку грамотности“ (Тамже, кн. XII, стор. 132. Курсив наш).

---

[1]) На жаль, перепис 1897 р. не дає відомостей про грамотність непромислового робітництва.

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

3. Соціяльна структура і загальна скількість українського пролєтаріяту.

Загальне положення пролєтаріяту на Україні без сумніву було менш сприяючим для його розвитку, ніж в багатьох инших частинах був. Росії і особливо в Московщині. Але ще гірше стояла справа з чисто українським пролєтаріятом. Український пролєтаріят був серед робітництва України найвідсталішим.

Для того, щоб українське робітництво могло вирости в значну свідому політичну силу, потрібно було не одне й не два, а кілька десятиліть вільного капіталістичного розвитку України, а також вільного національно-політичного життя українського народу. Чеський пролєтаріят, напр., виріс в численну та орґанізовану клясу в умовах буржуазно-капіталістичного розвитку протягом не менше двох поколінь. Правда, капіталістичний розвиток всюди неминуче веде до збільшення, до переваги промисловости над сільським господарством, міста над селом, робітничої кляси над сільсько-господарським населенням. Але цей процес взагалі відбувається поволі.

Особливо в країнах молодого, буйно зростаючого капіталізму, перехід сільського населення до міст, перетворення хлібороба в робітника не поспіває за розвитком промисловости. Великі підприємства потрібують тут масу нового, знаючого, підготовленого робітництва. Тому країни молодого, швидко зростаючого капіталізму, звичайно, притягають до себе силу зайшлого робітництва. Це являється тим більше природним, що потреба в робітниках і недостача їх серед місцевого населення впливає на підвищення заробітної платні, взагалі утворює поліпшені умови праці для робітництва.

В такому положенні находилася останні десятиліття Україна. Ільїн, порівнюючи становище робітництва на Україні та Уралі, в своїй цітованій вже праці між иншим писав:

„На півдні... робітник коштує вдвоє і навіть втроє дорожче, чим на Уралі... На Уралі мріяти про порядний заробіток не доводиться... Південний район гірничої промисловости представляє собою в багатьох відношеннях діяметральну протилежність Уралові. Оскільки Урал старий і пануючі на Уралі порядки „освячені віками", остільки південь молодий і находиться в періоді формування. Чисто капіталістична промисловість, яка виросла тут в останні десятиліття, не знає ні традицій, ні стану, ні національности, ні замкнутости певного населення. В південну Росію цілими масами переселялися і переселяються чужоземні капітали, інженери і робітники, а в сучасну епоху гарячки туди перевозяться із Америки цілі заводи"[1]) (стор. 387—8).

Отже кольоніяльний економичний розвиток України, централістична і русифікаційна політика Росії йшли поруч з емі-

[1]) „Вѣстн. Фин." 1897 г. № 16: Никополь — маріупольське товариство замовило в Америці й перевезло звідти в Росію трубопрокатний завод. — Курсив наш.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ґрацією робітничої сили із ріжних частин Росії на Україну, головним чином, людей кваліфікованої праці.

В якому розмірі відбувалася ця робітнича еміґрація на Україну? Як вона впливала на загальне положення українського робітництва?

Для відповіді на це питання скористуємося другою працею М. Порша „Економичні відносини України до инших районів Росії на робітничому ринку"[1]). В цій праці подаються цінні дані, що до зайшлого робітництва на Україні.

Всеросійський перепис 1897 р. застав на території 9 українських ґуберній — 242.747 робітників (16,5% всього робітництва на Україні) родом не з України[2]). З яких країв прийшло це робітництво?

163.045 душ або 70% зайшлого робітництва припадає на 32 ґубернії Московщини, при чім найбільшу участь в цій робітничій еміґрації бере хліборобський район (ґубернії: Вороніжська, Курська, Орловська, Пензенська, Рязанська, Саратівська, Симбірська, Тамбовська і Тульська). В 1897 р. на Україні було з цих 9 ґуберній — 115.968 робітників або 71% всієї робітничої еміґрації з Московщини на Україну. Таким чином, серед зайшлого робітництва на Україні панує робітництво з Московщини. Україна являється робітничим ринком, насамперед, для Московщини.

Як розміщається зайшле робітництво по окремих районах України? Головним осередком робітничої еміґрації являються райони з найбільш розвиненою промисловістю: на першім місці стоїть Степова Україна, далі йдуть Харківщина і Київщина. Степова Україна, з її розвиненою гірничою і гірнозаводською промисловістю, з її капіталістичним сільським хазяйством, забирає майже 2 3 (61%) всіх робітників з чужого краю. Середнє місце по скількости зайшлого робітництва займає Харківщина і Київщина (разом до 23%). Решта (всього 16%) припадає на Волинь, Поділля, Чернигівщину і Полтавщину.

Скількість зайшлого робітництва

то піднімається, то падає в залежности від становища народнього господарства в поодиноких краях України. Краї і ґубернії більш промислові і торгові, а до того ще й з розвиненим капіталістичним сільським господарством, натурально, потрібують більше зайшлого робітництва, ваблячи його до себе ліпшою заробітною платою і взагалі ліпшими умовами праці. Навпаки краї і ґубернії, відсталі з промислового і тор-

---

[1]) „Літерат.-Наук. Вістн.", кн. II. і III. за 1912 р.

[2]) На Україні, як і всюди, де розвивається капіталізм, відбувався двоїстий процес робітничої еміґрації — іміґрації, як результат ріжниці в характері і темпі економичного розвитку України з иншими районами Росії. По відомостях перепису 1897 р. поза межами України находило собі заробіток 154.326 робітників родом з України, себто на 88.421 душу менше, ніж було на Україні зайшлого робітництва родом не з України.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тового погляду, з дрібноселянським сільським господарством вимагають такого зайшлого робітництва, порівнюючи, дуже мало"[1]).

Взагалі чим більше той чи инший район розвинений промислово і чим більша величина підприємства, тим більше в них маємо і зайшлого робітництва,

Не менш цікаві висновки, що до розміщення зайшлого робітництва на Украні по своєму національному складу. Степова Україна разом з Київщиною і Харківщиною дають місце в своїй промисловості майже всій великоруській робітничій еміграції з Московщини — 152.380 робітників або 93%. Навпаки, на Правобережній Україні грає, порівнюючи, далеко більшу ролю еміграція инша (Поляки, Білоруси, Литовці, Німці та инші). Цим Правобережжя значно відріжняється від Степової і особливо від Лівобережної України, де зайшле робітництво переважно російське.

Отже найбільше зайшлого робітництва, при чім як раз російського, маємо в тих районах України, де була сильніше розвинена велика промисловість. Серед непромислового пролєтаріяту зайшлого робітницва було взагалі менше майже удвоє.

Соціяльна структура і загальна скількість українського робітництва на Україні, по даних перепису 1897 р., представляється в слідуючому виді[2]):

		Всіх робітників на Україні				
		Абсолютна скількість в тисячах	в % до всіх робітників України	в тім ч-і українців: абсолют. скількість в тисячах	в % до робіт. даної групи	в % до всіх укр. робітників
I. Промисловий пролєтаріят	1) промисловість, торговля, транспорт	425,4	28,8	212,7	50,0	19,6
II. Непромисловий пролєтаріят	2) сільське хазяйство, рибальство, полюван.	424,6	28,6	374,4	83,0	34,4
	3) слуги	430,7	29,1	500,0	80,0	46,0
	4) поденці і чорнороб.	199,5	13,5			
	Разом	1.480,2	100,0	1.087,1	73,0	100,0

[1]) М. Порш. Робітництво України.
[2]) Тамже.

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

Ця таблиця дає виразну картину загального складу пролєтаріяту України. Найбільше серед пролєтаріяту на Україні — українців, всього коло 3/4 (73%); решта або зайшлий елємент родом не з України, або взагалі по походженню не українці. Але в переважаючій більшости (80,4%) українські робітники — це непромисловий пролєтаріят, який складає 71,2% всього робітництва на Україні. Правда, серед промислового робітництва було коло половини українців, але, по перше, це складало тільки 19,6% всього українського робітництва, а по друге, галузі великої промисловости, як ми бачили вище, здебільшого обслуговувалися зайшлим, неукраїнським елєментом. Таким чином, український пролєтаріят складався переважно з непромислових робітників і тільки в пятій своїй частині з найбільш відсталих груп фабрично-заводського робітництва, які стояли ближче до села, ніж до міста.

Все це сприяло утворенню російських або русифікованих в більшости міст, а також верхів найбільш розвиненого пролєтаріяту, які були відірвані від українського народу і звязані економично, культурно й політично з центрами Московщини.

4. Робітничий рух на Україні і народження української соціял-демократії.

Загальному положенню українського робітництва цілком відповідала велика відсталість його професійного й політичного руху.

Український професійний рух, перед вибухом революції, був занадто слабий і мало розвинений. Істнувавші на Україні професійні союзи, коли не рахувати молодих спроб з боку української соц. демократії організувати прачок, ковалів, каретників і т. д., були майже цілком під впливом і керуванням неукраїнських партій. Організація українського робітництва в професійні союзи лише починалася. В первісній стадії розвитку находилася також справа політичної організації українського пролєтаріяту.

Які причини відсталости професійного й політичного руху серед українського робітництва?

Їх треба шукати, помимо всього сказаного, в минулій історії робітничого руху на Україні. До 90-х років робітничий рух в Московщині і на Україні виявлявся слабим, не був масовим. Організації українського пролєтаріяту ще не було. Свідомі ідеольоги російського пролєтаріяту занималися здебільшого тим, що поповнювали самі свої знання і підготовляли окремих робітників і інтелігентів, щоби утворити кадри свідомих соц.-демократів. Це був період соц.-дем. виховання в рос. кружках окремих осіб, стадія так зв. „кружковщини."

Тим часом життя йшло своїм порядком і сутички між робітниками і підприємцями, випадкові в 80 х роках, прийма-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ють, починаючи з 93 р., стихійний, масовий характер. Теоретичний характер кружкових занять відходить на задній плян. Пропагандисти інтеліґенти, передові робітники поволі переходять в кружках до обговорення практичних питань, які давало життя на тій або иншій фабриці.

В звязку з цим, російські соц.-демократи почали широку практичну роботу серед робітництва, як в Московщині, так і на Україні. Але з початку аґітація велася на ґрунті економичних, а не політичних інтересів: робітники легше розуміли свої політичні потреби, ведучи боротьбу за найбільш ясні для них економичні інтереси. Для втягнення широких мас пролєтаріяту в клясову боротьбу треба було вести політичну аґітацію з погляду безпосередніх інтересів мас, які ними найкраще відчувалися.

Задачею соц.-демократії було: стихійне, на чисто економичному ґрунті невдоволення робітничих мас виховати в свідоме невдоволення клясовим положенням, стихійний робітничий рух перетворити в свідомий соц.-демократичний. Тому початий в половині 90-х років широкий страйковий рух примусив російську соц. демократію скупчити свої сили на керуванню професійним робітничим рухом і на аґітації серед робітництва на ґрунті цих інтересів. Це була стадія т. зв. „економизму".

Приклонники „економизму"[1]) впали в крайність: вони намагалися будувати весь робітничий рух на ґрунті професійних інтересів і професійних орґанізацій. Боротьбу за політичну волю вони вважали ділом буржуазії. Але будучи неґативним з боку ідеольоґичного, фактично період „економизму" допоміг зростанню свідомости і орґанізації робітничого руху. Шляхом приближення соц. демократії до мас, їй вдалося стати керовником пролєтаріяту в його повсякденній клясовій боротьбі.

Широкий страйковий рух, що почався в 90-х роках минулого століття відбувався під керуючим впливом рос. соц.-демократії, як в Московщині, так і на Україні. Під керуванням рос. соц.-демократичних комітетів, починаючи з 1901 р, відбувається в ріжних городах по всій імперії ряд студентських демонстрацій з участю орґанізованого робітництва. Нарешті рос. соц.-демократія широко використовує для соціялістичної аґітації ґрандіозний загальний страйк літом 1903 р., в якому брали участь робітники всіх професій числом до 300 тисяч чоловік і який як буря пронісся по всій Україні і Кавказу. Цей страйк був особливо могутнім знаряддям для підйому клясової свідомости пролєтаріяту та для популяризації соц.-демократичної орґанізації.

Таким чином, розвиток робітничого руху під проводом соц.-демократії робив для робітників все більше актуальною

[1]) Орґанами „економистів" були: „Рабочая Мысль" і „Рабочее Дѣло", засновані в 1897 і 1898 роках.

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

потребу в політичних правах. В свідомости робітничої маси повалення самодержавія поволі ставало безпосередньою, конкретною задачею пролєтаріяту, як кляси. Із области соц.-демократичної пропаґанди ця задача переходила в область безпосередньої революційної боротьби.

Життя вимагало орґанізованої політичної боротьби. Перед рос. соц.-демократією, починаючи з 1898—1900 рр, повстала чергова практична задача — збудувати міцну орґанізацію партії, як бойовий авангард пролєтарської кляси. Зростання робітничого руху випередило розвиток революційних орґанізацій. Перед виступом на активну боротьбу з самодержавієм соц.-демократія мусіла привести в порядок свої ряди, орґанізуватися, як партія.

І тільки в цей час, в лютому 1900 р., серед гуртка молодого українського студенства у Харькові народжується родоначальниця української пролєтарської орґанізації — Революційна Українська Партія (Р. У. П.), яка лише через пять років (в 1905 р.) приймає назву і проґраму Української Соціял-Демократичної Робітничої Партії (УСДРП).

Після всіх етапів, пережитих російською соц.-демократією, коли перед широкими масами всього громадянства б. Росії вже почався свідомий політичний підйом, членам РУП. було не трудно пройнятися тим поглядом, що „справою часу на першому пляні стоїть осягнення політичної свободи“ [1]). Минаючи стадії „кружковщини“, „економизму“ і т. д., які відограли в життю і розвитку рос. соц.-демократії таку велику ролю, РУП. швидко прийшла до признання необхідности політичної боротьби. Але вона була занадто молодою і непідготовленою для переведення в життя такої задачі. Коли рос. соц.-демократія з усім своїм попереднім досвідом, вважала себе ще непідготовленою до активної політичної боротьби і шляхом гострої внутрішньої боротьби (стадія „боротьби орґанізаційних принціпів“), протягом кількох років (з 1900 до 1903 і далі), билася над справою орґанізації партії, то годі серйозно говорити про підготовленість РУП.

Лєнін, обговорюючи в 1902 р. справу орґанізації рос. соц.-дем. партії, писав:

„Ніхто не сумнівається, що сила сучасного руху — пробудження мас (і головним чином промислового пролєтаріяту), а слабість його — недостача свідомости та ініціятивности керовників-революціонерів“ [2]).

Тим більше мусіли це сказати про себе керовники РУП., а потім УСДРП.

---

[1]) Стаття „Шлях борьби“ в першім часописі РУП. „Гасло“, ч. 1., 1902 р.

[2]) Н. Ленин. Что дѣлать? Штутгарт. 1902 р, стор. 19

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Складаючися із молоді ріжного напрямку, керовники РУП. безнадійно хиталися між радикальним націоналізмом, есерівщиною і марксизмом. Замісць ясно наміченої програми і тактики, замісць плянової роботи серед українського робітництва, вони з одного боку видавали такі брошури, як „Самостійна Україна“, „Дядько Дмитро“, „Чи є тепер панщина?“ і инші, далекі ще від усякого соц.-демократизму, а з другого — вели агітацію серед селянства[1]). І це в той час, коли рос. соц.-демократи вже керували робітничими страйками в Харькові, Київі, Катеринославі, Кременчуці та инших містах України. Української соц.-демократії ще не істнувало.

Так, не маючи свого пролєтарського центра, мало свідомі національно, українські робітники жили і боролися за свої інтереси під впливом і проводом рос. соц.-демократів. І професійний і політичний рух серед чисто українського пролєтаріяту починається — й то дуже поволі — лише з організацією в 1905 р. партії укр. соц.-демократів. Але вибух першої, а потім другої рос. революції не дав часу для переведення належної агітаційно-організаційної роботи серед українського пролєтаріяту.

Чи ж могла, в таких умовах, укр. соц.-демократія, з вибухом революції мати своїх дійсно підготовлених керовників пролєтарського руху, мати свої верхи найбільше свідомого й організованого пролєтаріяту?

Розуміється, ні. Як до революції, так особливо після її вибуху українському пролєтаріятові насамперед бракувало іменно підготовленого с в о г о українського соц.-демократичного центра. Помимо загальної відсталости українського пролєтаріяту, дуже запізно прийшла до нього та інтелєктуальна і організаційна сила — соц.-демократична інтеліґенція, без якої, як побачимо далі, не міг стати на ноги також і рос. пролєтаріят.

Довга російська неволя придушила сили українського народу. Як хворий після тяжкої недуги, українська нація лише за кільки десятиліть перед вибухом революції почала прокидатися й зміцнятися в своїх силах. Тому не дивно, що організація українського робітництва, як професійна, так і політична, почалася значно пізніше, ніж російського, що українська інтеліґенція прийшла до своїх робітничих мас з великим запізненням. В той час, як російська „Группа Освобожденія Труда“ вже в 1883 р.[2]) положила основи істнування рос. соц.-дем. партії, первісна політична організація

---

[1]) Як відомо, селянські розрухи на Полтавщині і Харьківщині в марті 1902 р. були викликані в значній мірі агітаційною діяльністю РУП.

[2]) Ще раньше, в 1879 р. „Сѣверный Союз Русских Рабочих“, членами якого були тільки робітники, виставив в своїй знаменитій відозві соц.-демократичну програму. Він оголосив своєю остаточною ціллю соціялізм, а передумовою здійснення його — завоювання політичної волі.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

українського пролєтаріяту, як ми бачили, народжується тільки майже через 20 літ після цього. І ще показчик відсталости українского робітничого руху: „Маніфест комуністичної партії“ Маркса і Енгельса, це соц.-демократичне євангеліє, був надрукований на російській мові вже в початку 60 років, а на українській — тільки в 1902 р., себто з запізненням більше, чим на 40 літ.

Отже на цілі десятиліття відстав український пролєтаріят від російського в своїй організації і політичному вихованню. Капіталізм на Україні породив пізніше, чим у Московщині, нову революційну силу — український пролєтаріят. А коли ця сила з'явилася, то російська неволя, що приспала національну свідомість українського народу, не дала можливости його інтелєктуальним силам своєчасно взятися до організації українського робітництва. Так російський пролєтаріят міг виступити в цій революції побідно, як самостійна політична сила. Пролєтаріят український оказався молодим і неорганізованим: революція прийшла для нього зарано.

5. Головні етапи в розвитку партії російських большевиків.

Поки народжувалася українська соц.-демократична партія, в рядах російської соц.-демократії закінчився останній передреволюційний період її внутрішньої еволюції, період т. зв. „боротьби організаційних принципів“. Цей період привів до величезних змін у внутрішньому положенню цеї партії. Він росколов її на дві окремих частини, що потім відограло величезну ролю в ході революційних подій на цілому Сході Європи. В цій внутрішній партійній боротьбі народилася партія російських большевиків, повстала та сила, яка потім захопила власть в Московщині і прийшла на правах окупанта на Україну.

Щоби краще зрозуміти суть большевизму, а також причини його впливів на маси, необхідно розглянути головні етапи розвитку большевиків, як політичної партії.

Большевики, як окрема соц.-дем. фракція, почали істнувати з 1903 р. Приводом до цього послужило розходження між членами II-го чергового з'їзду партії рос. соц.-демомократів в питаннях організаційного характеру. То були часи, коли рос. соц.-демократія переживала період організаційної й почасти ідейної кризи. З одного боку, умови підземельного істнування партії в самодержавній Росії вимагали від неї таких форм організації, які б найбільше відповідали строгій конспирації. З другого, — ще не закінчилася ідейна боротьба між т. зв. „економистами“, які доходили, як ми бачили, до повного заперечення політичної боротьби пролєтаріяту, і приклонниками справжнього соц.-демократизму, виразником якого була газета „Искра“. Відсутність ясного організаційного пляну у партії вводила в її ряди багато несталого та

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

непевного елементу; число його зростало в міру зросту самої партії. Охорона твердости лінії і чистоти партійних принципів ставали невідкладною задачею партії.

Але коли з'їзд почав виробляти партійний статут, визначати межі партії і рішати, кого треба вважати членом партії, участники його розділилися на дві частини. Одна половина з'їзду на чолі з Леніном стояла на принципі строгої централізації і висловлювалася за признання членами партії лише тих, хто признає програму партії, піддержує її матеріяльно і бере участь в одній із партійних організацій. „Нам зовсім невигідно — говорили прихильники Леніна — поповняти ряди партії непевними елементами". [1]) Друга половина з'їзду на чолі з Мартовим була проти такої формули. Мартов і його прихильники доказували, що таким „централізмом" утворюються зайві труднощі для вступу в партію. Вони домагалися, щоби право членства дано було всякому, хто приймає програму партії, допомагає їй матеріяльно і оказує їй регулярну особисту поміч під керуванням одної із її організацій. [2])

З'їзд відкинув редакцію Леніна і прийняв формулу Мартова про те, кого вважати членом партії. Але на цьому боротьба не закінчилася, і не це привело до росколу.

Програвши битву в початку з'їзду, Ленін оказався переможцем при його закінченню: при виборах в керуючі органи партії (редакцію „Искри" і Центр. К-т), пройшли більшістю декількох голосів прихильники Леніна. Таким чином, новий організаційний статут мав переводити на свій лад Ленін, який фактично забрав партію в свої руки. З цеї пори приклонники Леніна получили назву **большевиків** („більшість"), а прихильники Мартова — **меншевиків** („меншість").

---

[1]) Протоколы II-го очередного съѣзда Р. С.-Д. Р. П., Женева 1903, стор. 247.

[2]) На зїзді формулу Леніна піддержував Плеханов, а формулу Мартова завзято боронив Троцький. Останній взагалі був в опозиції до Леніна і його поглядів. В своєму докладі про роботи II-го з'їзду він в 1903 р. між иншим писав: „Подібний режім (централізм партії І. М.) не може бути довговічним. Система „ужаса" упирається в реакцію. Паризький пролетаріят підніс Робеспьєра в надії, що той виведе його із злиднів. Але диктатор давав йому за багато кар на смерть і занадто мало хліба. Робеспьєр упав і в своїм упадку потяг в безодню всю Гору, а з нею — і справу демократії взагалі. І ми в цей час стоїмо перед тою реальною небезпекою, що неминуча і при тім близька катастрофа ленінського „централізму" скомпромітує в очах багатьох рос. товаришів ідею централізму взагалі". (Н. Троцкій. „Второй съѣзд Рос. Соц.-Дем. Раб. Партіи". Отчет Сибирской Делегаціи. Женева. 1903 г. Ст. 29.)

Прекрасні слова для характеристики „послідовности" цього „воєнного комуніста". Не даром на згаданому з'їзді один із делегатів сказав про Троцького, що „він висмикує ріжні принципи, як етикетки, в залежности від того, котрий із них найбільше зручний" („Протоколы", ст. 200.)

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Меншість“ не примирилася з таким захватом партії Лєніном і його прихильниками. Боротьба була винесена за межі з'їзду, в партію. Так утворився роскол рос. соц.-демократії на дві фракції, а потім і партії.

Але в основі розходжень між большевиками і меншевиками з самого початку лежали більш глибокі причини, ніж проста ріжниця в організаційних поглядах. По суті вже на цьому з'їзді намітилися два цілком ріжних напрямки, які в дальшому лише продовжували свій розвиток і виразніше кристалізувалися.

Течія, на чолі якої стояв Лєнін, в значній мірі народилася як противага т. зв. „економизму“. Останній зводив робітничу клясу до ролі простого знаряддя в руках буржуазії і цим підривав рацію істнування соц.-демократії. Необхідно було „відмежуватися“ від цих quasi-марксистів і разом з тим покласти кінець впливу їх „ревізіоністських“ ідей на робітничі маси. Так був покладений початок „політичного напряму“ в партії. Виразником цього напряму стала газета „Искра“. Але деякі з противників „економизму“ впали в другу крайність: зменшували вагу економичної боротьби і переціновували значіння боротьби політичної. Ватажком цього напрямку став Лєнін,[1]) один із редакторів „Искри“. Свої погляди він нераз висловлював в „Искрі“, але повніше і ріжче формулював їх в брошурі „Что дѣлать?“

Чому Лєнін знехтував економизмом і занадто підніс чисто політичну боротьбу? Що зробило його „централістом“?

В протилежність „економизмові“, він на перший плян виставляв боротьбу з самодержавієм. Направляючи всю тактику партії проти самодержавія, він зневажливо ставився до професійної боротьби. Професійна боротьба, але лише остільки, оскільки вона служила средством для політичної аґітації. Далі. Для перемоги „політичного“ напрямку була потрібна перевага в партії більш революційних елементів. Щоби головна мета зосередження всіх сил виключно на справі повалення самодержавія стала метою всеї партії і мала успіх, необхідно було обмежити партію вузькими рамками професійних революціонерів.

Тому Лєнін в зазначеній брошурі заявляв:

„Історія всіх країн свідчить, що виключно своїми власними силами робітнича кляса в силі виробити лише свідомість тред-юніоністську, себто переконання в необхідністи об'єднуватися в союзи, вести боротьбу з підприємцями, домагатися від правительства видання тих або инших необхідних для робітників законів і т. д.. Стихійний розвиток робітни-

---

[1]) На II-му з'їзді Лєнін сам висловився про свій напрямок, як про крайність, в яку він впав, борючися з протилежною крайністю — „економизмом“: „Економисти зігнули палку на один бік. Для виправлення палки необхідно було зігнути її на другий бік, і я це зробив“. („Протоколы“, ст. 132).

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чого руху йде до підчинення його буржуазній ідеольоґії... бо стихійний робітничий рух є тред-юніонізм..., а тред-юніонізм означає як раз ідейне поневолення робітників буржуазією". (Ст. 20, 28).

Хто ж може бути спасителем робітничої кляси, раз вона, оставлена на власні сили, попадає у неволю до буржуазії?

На це Лєнін відповідає:

„Соц.-демократичної свідомости у робітників і не могло бути. Вона могла бути принесена тільки зовні... Наука соціялізму виросла із тих фільософських, історичних, економичних теорій, котрі розроблялися освіченими представниками маючих кляс, інтеліґенцією. Основателі сучасного наукового соціялізму, Маркс і Енґельс, належали і самі, по своєму соціяльному положенню, до буржуазної інтеліґенції. Так само і в Росії теоретичне учення соц.-демократії повстало цілком незалежно від стихійного зростання робітничого руху, повстало як природний і неминучий результат розвитку думки у революційно-соціялістичної інтеліґенції... Клясова політична свідомість, — добавляє Лєнін, — може бути принесена робітникові тільки з о в н і, себто зовні економичної боротьби, зовні сфери відносин робітників до підприємців." (Ст. 20, 21 і 59).

Отже, на думку Лєніна, стихійний рух робітників йде до з'єднання з буржуазією.[1]) Свою політичну свідомість робітнича кляса получає від представників пануючих кляс, від інтеліґенції. Більше того. Інтеліґенція виробляє соц.-демократичне учення цілком н е з а л е ж н о від робітничого руху.[2])

До яких висновків приходить на підставі всього цього Лєнін? За найкращу керуючу силу робітничого руху він вважає орґанізацію професійних революціонерів соц.-демократів (яка в той час переважно складалася із інтеліґенції).

„Єдиним орґанізаційним принціпом повинна бути: найсуворіша конспирація, найстрогіший вибір членів (партії), підготовка професійних революціонерів" (ст. 107).

„Дайте нам орґанізацію революціонерів, і ми перевернемо Росію" — заявляв Лєнін — „Я стверджую, що в самодержавній країні чим більше ми з в у з и м о склад нашої орґанізації до участи в ній таких тільки членів, котрі професійно займаються революційною діяльністю,... тим ширше буде склад осіб і із робітничої кляси і із инших кляс суспільства, котрі матимуть можливість брати участь в рухові і активно працювати в нім. (Ст. 94—95, 97).

Ми повставали і завжди будемо, звичайно, повставати — додає Лєнін — проти звуження політичної боротьби до змови, але це, розуміється, зовсім не означало заперечення необхідности міцної орґаніза-

---

[1]) В дійсности інтереси пролєтаріяту і буржуазії цілком протилежні. Стихійний робітничий рух, в кожній капіталістичній країні, прямує не до з'єднання, а противно, до розриву з буржуазією і до заснування власної, робітничої партії.

[2]) Соціялістичне учення не було вироблено незалежно від робітничого руху. По словах Енґельса, „сучасний соціялізм є не що инше, як розумовий відбиток фактичної суперечности (між продукційними силами і способом продукції), ідеальний відбиток її в головах насамперед тої кляси, котра страждає від цього безпосередно, себ то кляси робітників... Науковий соціялізм являється т е о р е т и ч н и м в и р а з о м робітничого руху" (Енґельс. „Розвиток наукового соціялізму"). Маркс каже, що ідеольоґ кожної кляси теоретично приходить до того ж, до чого кляса вже прийшла практично („18 Брюмера").

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ції... По своїй формі, така міцна революційна організація в самодержавній країні може бути названа і „змовницькою“ організацією, бо французьке слово „конспирація“ рівнозначне російському „заговор“ (змова)... Було б тому величезною наївністю боятися обвинувачення в тому, що ми, соц.-демократи, хочемо створити змовницьку організацію“ (ст. 103, 104).

Така була суть „ленінізму“, і це потім стали проповідувати і переводити в життя большевики. Це був перший крок від марксизму в сторону утопійного соціялізму. Під формою боротьби за організаційні принціпи народжувався глибокий принціповий роскол в рядах рос. соц. демократії.

Як ми бачили, Ленін визнавав, що по своїх функціях соц.-демократична організація є заперечення змовницьких способів боротьби. Але разом з цим він доказував, що по своїй формі ця організація повинна бути змовницькою.

„В цій суперечности функціональної і формальної сторони соц.-демократичної організації — пише В. Акимов в свойому „Очерку развитія соц.-демократіи в Росіи“ — виявилася основна суперечність в поглядах Леніна, відбилася його позиція промежуточної системи між партією соціялістичної змови, „Народною Волею“ і партією пролетарського соціялізму, соц.-демократією“. (СПБ. 1906, ст. 127).

Розходження між приклонниками Леніна і Мартова чим далі не зменшувалося, а ще більше зростало. Формально організаційний розрив між большевиками і меншевиками відбувся в 1905 р. „З'їзд“ большевиків і „конференція“ меншевиків поклали початок відокремленому істнуванню двох фракцій. Робота цих з'їздів підтвердила, що крім організаційних розходжень, між фракціями істнувала значна ріжниця також по питанням тактичного характеру. [1])

Таким чином партія рос. соц. демократії була розірвана на дві частини. Кожна з цих частин керувалася своїм рішенням тактичних і організаційних питань. Ріжне розуміння задач найближчої діяльности найбільше роз'єднувало їх. Але спільність признаної програми примушувала обидві частини оставатися під стягом одної партії. І це привело їх в 1906 р. на IV-ий т. зв. „об'єдинительний“ з'їзд, який старався єдиними тактичними резолюціями привести до тіснішого об'єднання партії.

Але нічого з цього не вийшло. І на самому з'їзді, [2])

---

[1]) Між иншим „з'їзд“ ухвалив резолюцію про „призначення і проведення“ повстання. „Конференція“ навпаки, відкинула в своїй резолюції можливість пристосувати повстання до наперед призначеного терміну і підготовити його конспиративно-організаційними засобами. „Тільки на ґрунті всебічної (агітаційно-організаційної) роботи соц.-демократії — говорилось в резолюції „конференції“ — може бути наближений момент повстання, може бути полегшено підчинення його нашому керуванню і можуть придбати більше-менше серйозне значіння технично бойові приготування наших партійних організацій до повстання.“

[2]) З'їзд виявив одностайність тільки при обговоренню нового статута партії, а також резолюцій про професійні союзи і про відношення до селянського руху. Формула Леніна § 1-го статута, ізза якого почалась міжфракційна боротьба на II-му з'їзді, була тепер прийнята одноголосно.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і після нього розходження між фракціями по суті не пішло на зменшення. Навпаки, революційний рух 1905—7 р.р. лише прискорив дальше оформлення й кристалізацію цих напрямків.

Головне розходження полягало в тому, що большевики давали иншу оцінку сил і перспектив російської революції і ставили инші задачі в ній соц.-демократії. ніж це робили меншевики. Основним завданням революції вони вважали революційне знищення пролєтаріятом і селянством феодально-земельних відносин в Росії.

Лєнін писав в 1907 р. про перспективи рос. революції і задачі в ній соц.-демократії[1]):

„В рос. революції боротьба за землю єсть не що инше, як боротьба за поновлений шлях капіталістичного розвитку. Послідовне гасло такого поновлення — націоналізація землі.. Народник гадає, що заперечення приватної власности на землю є заперечення капіталізму. Це неправильно. Заперечення приватної власности на землю є вираз вимог самого чистого капіталістичного розвитку (ст. 90, 116).

У нас весь зміст сучасної революційної боротьби мас полягає в тому, чи бути Росії юнкерсько-буржуазною (як хоче Столипін і кадети), чи селянсько-буржуазною (як хотять селяне і робітники)... В силу об'єктивних економичних причин у нас нема і не може бути, в сучасній революції, иншого „вибору", як між буржуазною централізованою республікою селян-фармерів або централізованою монархією поміщиків-юнкерів... Тому, що товарова продукція не об'єднує й не централізує селянства, а роскладає й роз'єднує його, то селянська революція в буржуазній країні здійснима тільки під керуванням пролєтаріяту" (ст. 150 і 153).

Що повинно було означати таке „керування пролєтаріяту? Чи могло воно привести до торжества соціялізму?

Ні в якім разі. Продовжучи, Лєнін пише:

„Сприятливе закінчення селянської революції означало би, на думку народників, торжество народницького соціялізму в Росії. На ділі таке закінчення було б найшвидчим, найрішучішим крахом народницького (селянського) соціялізму. Чим повніша і рішучіша була б побіда селянської революції, тим швидче перетвориться селянство в вільних буржуазних фармерів, котрі „дадуть відставку" народницькому соціялізмові...

Соц.-демократія, партія пролєтаріяту, ніяким способом не звязує долі соціялізму з тим або иншим закінченням буржуазної революції. Обоє закінчення означають капіталістичний розвиток і гноблення пролєтаріяту і в монархії поміщиків з приватною власністю на землю, і в республіці селян-фармерів, хоч би й з націоналізацією землі" (ст. 154).

Отже позиція соц.-демократії в такій селянській революції повинна бути така:

„Буржуазний характер обох закінчень аграрного перевороту ні в якім разі не означає того, що соц.-демократи можуть байдуже ставитися до боротьби за те чи инше закінчення. Інтереси робітничої кляси безумовно вимагають найенерґійнішої піддержки нею, більше того: керуючої ролі її в селянській революції. Борючися за справедливе за-

[1]) Н. Ленин (Влад. Ульянов). „Аграрная программа соц.-демократіи в первой Русской Революціи 1905—7 годов." Москва 1919 г. Курсив всюди наш.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кінчення її, ми повинні ширити в масах найвиразніше розуміння того, що значить збереження поміщицького шляху аграрної революції, які незчислимі лиха (випливаючі не із капіталізму, а із замалого розвитку капіталізму) несе воно всім працюючим масам З другого боку, ми повинні також роз'яснити дрібнобуржуазний характер селянської революції і безпідставність „соціялістичних" надій на неї" (ст. 144, 155).

В чім же полягала ріжниця в поглядах на цю справу між большевиками і меншевиками?

Роз'ясняючи це, Лєнін каже:

„Але частина марксистів, а саме, праве крило, відмахувалося весь час загальним, абстрактним шабльоновим поняттям буржуазної революції, не зумівши зрозуміти особливости даної буржуазної революції іменно, як селянської революції. Цілком природно і неминуче, що це крило соц.-демократії не могло зрозуміти джерела контр-революційности нашої буржуазії в російській революції, не могло означити ясно, які кляси здатні одержати в цій революції побіду...

Навпаки, большевики — зазначає Лєнін — з самого початку революції, весною і літом 1905 р., ясно указали джерело наших тактичних росходжень, виділивши поняття селянської революції, як одного із видів буржуазної революції й означивши її побіду: революційно-демократична диктатура пролєтаріяту і селянства" (ст. 160, 161).

Яка глибока ріжниця між цими словами і всім тим, що Лєнін і його приклонники стали проповідувати і переводити в життя, коли опинилися при владі!

Наведена тактика большевиків не йшла в супереч з марксизмом, вона була навіть піддержана Каутським. На початку росколу між большевиками і меншевиками Каутський був на стороні меншевиків. І він, і Роза Люксембург, а також инші европейські соц.-демократи виступали в той час з статями в соц.-демократичній пресі, осуджуючи напрямок „більшости". Але в 1907 р. Каутський в статті: „Движущія сили и перспективы рус. революціи" (Москва, 1907 р.) розійшовся в тактиці з меншевиками. Він признавав, поділяючи погляд большевиків, що в Росії „міцна спільність інтересів за весь період революційної боротьби істнує тільки між пролєтаріятом і селянством" і що спільність інтересів цих двох кляс „повинна лягти в основу всеї революційної тактики рос. соц.-демократії" (ст. 30—31).

Непримиримі тепер Каутський і Лєнін тоді ще мали багато спільного, що до методів і тактики пролєтарської боротьби. В життю партії большевиків був період, коли вони в самому основному своєї тактики: в оцінці сил і перспектив рос. революції сходилися з авторитетами европейського соціялізму, коли вони ще не відкидали демократії, були соц.-демократами, а не утопистами комуністами.

Ріжниця між большевиками і меншевиками зводилася до ріжної оцінки ролі буржуазії і селянства, як двигаючих сил революції. Меншевики не йшли далі загального розуміння буржуазної революції взагалі, не означували сучасну революцію, як революцію селянську. Не в тому було питання, як назвати революцію: буржуазною чи соціялі-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стичною, а в тому, щоби означити її дійсний напрямок шляхом аналізу її сил. Між тим меншевики, замість матеріялістичного аналізу, теоретизуючи говорили: російська революція є буржуазна революція; в буржуазній революції головним двигуном повинна бути буржуазія; пролєтаріят повинен піддержувати буржуазію, допомагати переходові власти до її рук; ідея робітничого правительства суперечить тактиці пролєтаріяту в епоху буржуазної революції; соц.-демократія повинна оставатися партією крайньої революційної опозиції; розмах революції меншає, коли відштовхується буржуазія і т. д. і т. д. Роль пролєтаріяту, як передового борця за повну і рішучу побіду буржуазної революції була неясна меншевикам. Вони не вірили в повну побіду сучасної буржуазно-демократичної революції в Росії, тому не виставляли перед масами рішуче і ясно льозунга цеї боротьби.

Отже прогноз большевиків був ясніший, вони рішуче йшли до наміченої цілі. Прогноз меншевиків був більше туманний, їх тактика хиталася між революційністю і радикалізмом. Хто з них міг бути переможцем в революції? Очевидно, успіх в масах був забезпечений за більш радикальними й рішучими керовниками.

І життя це підтвердило. От що пише з приводу подій 1907 р. навіть кадет Милюков:

„В боротьбі проти революційних ексцесів поміркований соціялізм (меншевики) став на точку погляду радикальної буржуазії. Одначе іменно ця обставина й відштовхнула від них робітничі маси. Треба було відгородитися від „буржуїв", щоб робітники не вважали їх за „продавшихся капіталістам" [1]).

Ця меншевицька „поміркованість" в тактиці, збудована на теорії поступового відходу від власти буржуазних елементів в міру розвитку революції, лише доливала води на большевицький млин. Половинчатість в загально-державній політиці (пригадаймо, напр. небажання Тимчасового Правительства дати автономію Україні), затягування земельної реформи, нерішучість в розвязанню справи миру — все це приходилося не до смаку масам. Розбурханим життям опанувала більш революційна тактика большевиків. Найбільш невдоволений і революційно настроєний елемент пролєтаріяту і селянства (а такого була більшість) в рішаючий момент пішов не за меншевиками, а за большевиками, хоч останні під впливом успіхів вже рвали з „буржуазно-селянською" республікою і на своєму прапорі виставляли нове гасло: „негайний комунізм!"

Під впливом світової війни і викликаних нею подій в Росії, Лєнін в кінці вересня 1917 р. писав:

---

[1]) П. Милюков. „Історія второй русской революціи". Т. І-й Софія 1921 г. Ст. 220.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Націоналізація землі є не тільки „останнє слово“ буржуазної революції, але й крок до соціялізму“ [1]).

Леніну не прийшлося довго ждати. Захопивши владу в свої руки, він негайно став переводити в життя цей „крок до соціялізму“. На другий день після октябрського перевороту большевицька партія оголошує декрет про соціялізацію землі. Через якийсь час розганяє Всеросійські Установчі Збори. Нарешті відкидає назву „соц.-демократія“ і проголошує себе „партією російських комуністів“.

Такі головні етапи розвитку партії рос. большевиків. Ця партія народилася в лещетах самодержавія, як продукт підземельних умов істнування. Вона стала крупною силою і пройнялася утопизмом, як побачимо далі, на ґрунті особливостей розвитку російського суспільства, в активній політичній боротьбі за висунуті революцією задачи, в умовах сприятливих факторів і впливів міжнароднього характеру.

Під впливом загальної европейської руїни, викликаної світовою війною, під впливом нечуваних успіхів у себе в Росії трудно було не впасти в утопизм, не переціпити об'єктивних можливостей як в своїй країні, так і поза її межами; трудно було не повірити в можливість здійснення в Росії того, про шо Маркс і Енгельс ще в 1882 році писали:

„Коли російська революція послужить сіґналом робітничої революції на Заході, так що обидві вони доповнять одна другу, то сучасне російське землеволодіння (Маркс і Енгельс мали на увазі російську общину. — І. М.) може стати вихідним пунктом комуністичного розвитку“ [2]).

Маркс і Енгельс мали рацію так говорити, бо вони ставили передумовою здійснення своєї концепції справжню пролєтарську революцію в Західній Европі. При таких умовах і меншевики инакше означували тактику і задачи соц.-демократії в російській революції. На своїй „конференції“ в 1905 р. вони, напр. заявляли в резолюції про „тимчасове революційне правительство“:

„Тільки в одному випадку соц.-демократія по своїй ініціятиві повинна була б направити свої зусилля до того, щоби з а в о л о д і т и в л а с т ю і по можливости дальше удержати її в своїх руках, — іменно в тому випадку, коли б революція перекинулася в передові країни Західної Европи, в котрих досягнули вже певної зрілости умови для здійснення соціялізму. В цьому випадку обмежені історичні границі російської революції можуть значно розширитися і явиться можливість виступити на шлях соціялістичних реформ“.

Але меншевики вважали (і це потім життя підтвердило),

---

[1]) Останнє слово Леніна до цітованої його праці про „Аграрне питання“ ст. 248.

[2]) Переднє слово Маркса і Енгельса до другого російського видання „Маніфеста“ з 1882 р. Ціт. по „Маркс и Енгельс. Манифест Коммунистической Партіи“. Женева. 1910. ст. 10.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що умови, про які писали Маркс і Енґельс, ще не наступили. Тому вони були проти захоплення влади пролєтаріятом в цій революції.

Як дивилися в той час на перспективи світової революції в звязку з переворотом в Росії представники европейської соц.-демократії?

В цій справі не раз висловлювався Каутський. Подібно до Маркса і Енгельса, він також вважав, що рівнобіжний вибух пролєтарської революції на Заході може справді втягнути Росію на шлях соціялістичної політики і навіть поставити її на чолі розвитку цеї політики.

„Революція в Росії — писав він в 1904 р. — не могла б негайно встановити соціялістичний режім. Для цього економичні умови країни ще далеко не зрілі". Але російська революція повинна буде дати товчок пролєтарському рухові в Европі і в результаті цеї боротьби пролєтаріят може зайняти пануюче положення в Німеччині. „Такий вислід — продовжує Каутський, — повинен буде зробити вплив на всю Европу, повинен буде потягнути за собою політичне панування пролєтаріяту в Зах. Европі і утворити східно-европейському пролєтаріятові можливість скоротити стадії свого розвитку і, наслідуючи німецький зразок, штучно утворити соціялістичні установи. Суспільність в цілому не може штучно перескочити через окремі стадії розвитку, але це можливо для її окремих складових частин, котрі можуть прискорити свій відсталий розвиток наслідуванням передових країн і, завдяки цьому, навіть стати на чолі розвитку, бо вони не обтяжені балястом традицій, котрий тягнуть за собою старі нації"[1]).

Що до перспектив російської революції в її національних межах, то Каутський займав середню позицію між большевиками і меншевиками. Всупереч меншевикам, він одмовився назвати російську революцію буржуазною в звичайному розумінню цього слова і допускав можливим, навіть без вибуху пролєтарської революції на Заході, перехід власти в Росії до рук соц.-демократії. Всупереч большевикам, він заявляв, що соц.-демократія, по захопленню власти, не зможе піти в російських умовах дальше, ніж це їй позволять інтереси селянської кляси.

„Ми найбільш правильно. — писав він в 1907 р., — оцінимо російську революцію і задачі, котрі вона нам ставить в тому разі, коли будемо на неї дивитися не як на буржуазну революцію в традиційному змислі і не як на соціялістичну, а як на цілком своєрідний процес, що відбувається на межі між буржуазним і соціялістичним суспільством, прискорюючи знищення одного, підготовляючи друге і у всякому разі двигаючи вперед розвиток всього людства капіталістичної цівілізації на величезну далечінь...

Дуже можливо, — додає Каутський, — що в дальшому ході революції побіда випаде на долю соц.-демократичної партії... Але для соц.-демократії буде неможливо досягнути побіди виключно через пролєтаріят без помочі другої кляси і тому, як побідна партія, вона не зможе при переведенню своєї програми піти дальше, ніж їй це дозволять інтереси кляси, піддержуючої пролєтаріят"[2]).

---

[1]) Каутскій. Революціонныя перспективы. Кіев. 1906 г.
[2]) Каутскій. Движ. силы и перспективы рус. революціи.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Так большевики остаточно розійшлися і з меншевиками і навіть з найбільш видатним представником европейської соц.-демократії, авторитет якого вони самі визнавали. Оскільки Каутський і меншевики залишалися тверезими аналітиками і практиками вірними принціпам наукового соціялізма, остільки большевики оказалися мрійниками, незадоволеними шукачами нових положень і задач, далеких від принціпів наукового соціялізму.

Большевики з самого початку революції стали на позицію перманентної революції з тим, що передовим бойцем її повинна бути Росія.

6. Меншевизм на Україні і його причини.

Пролєтаріят на Україні відріжнявся не тільки своєю загальною відсталістю. З початком організованого робітничого руху, самий характер способів і принціпів боротьби прийняв у нього загалом инший напрямок, ніж в Московщині. Большевизм, який найшов для себе просторе поле в Московщині, майже зовсім не мав ґрунту серед робітництва на Україні. До самого приходу рос. большевиків робітничий рух на Україні був в масі своїй не большевицьким. Замісць большевизму, тут був поширений меншевизм, який мав серед робітництва найбільше прихильників.

„Партійна організація большевиків на Україні — свідчить комуніст Я. Яковлев — ніколи не визначалася великою твердістю, звязаністю та силою. Ще в 1903 р. при першім оформленню большевицької і меншевицької фракцій на 2-му Всеросійському партійному зїзді південь з його „організаційною недісциплінованістю і політичністю нерішучістю" складав основну ґрупу Мартова. В 1905 р. на 3-му партійному (большевицькому) з'їзді були представлені переважно металічна і текстильна промисловість півночі, в той час як меншевицька конференція 1905 р. об'єднувала Харьків, Катеринослав, Одесу й инші південні організації [1]).

В часі жовтневої революції — продовжує Яковлев — у нас, наприклад, не було більшости в Катеринославському совіті (більшість меншевиків), в Харьківському совіті (більшість лівих с-рів), в областному

---

[1]) Ці дані не перебільшені. Склад большевицького „з'їзду" і меншевицької „конференції" був слідуючий:

На „з'їзді" були присутніми з півночі делеґати комітетів: Петроградського, Московського, Тверського, Ризького, Північного („Сѣверного), Тульського, Нижегородського, Уральського, Самарського, Саратовського, Вороніжського, Поліського. Північно-Західного „(Сѣверо-Западного"), Курського, Орловсько-Брянського і з півдня лише: Миколаївського, Одеського і Кавказського Союзів.

На „конференції" брали участь представники комітетів: Київського, Харьківського, Миколаївського, Смоленського; союзів: Українського, Донецького, Кримського, Сібірського; ґруп: Одеської, Петроградської, Двинської, периферії Московського і Нижегородського комітетів; Заграничної Ліґи. Крім того, до редакції „Искри" були надіслані мандати від Катеринославського, Кубанського і Тверського комітетів („Большинство" или „Меньшинство", Изданіе „Искры". Женева, 1905 г., стр. 29, 32).

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

Комітеті Донецького басену (більшість меншевиків). Відсталість робітничої свідомости на півдні — зазначує він — находить собі вираз іменно в цій фортеці меншевизму, як російського, так і українського (меншевики української соц.-дем. марки в Катеринославі)" [1]).

Другий комуніст М. Рафес також пояснює антибольшевицьку тактику жидівського „Бунда" на Україні до 1919 р. відсталістю жидівського пролєтаріяту.

„Як показали вибори до жидівських громад і до Установчих Зборів, в листопаді — грудні 1917 р. „Бунд" — пише Рафес, — був партією, котра об'єднувала робітничі і напівпролєтарські маси тільки відсталих пунктів України та частину міщанства, яка ще не пірвала з революцією".[2])

Нарешті комуніст Б. Волін в тому ж 1920 році заявляє:

„Коли вдивляєшся в життя українських робітничих мас, коли бачиш їх політичну інертність, коли стикаєшся з фактом, що не вважаючи ні на які уроки, робітники все ж опиняються иноді в меншевицькому полоні, то спостерегач, особливо приїхавший із совітського російського далека, починає думати, що тут робітнича маса особлива, що пролєтаріят український зовсім не такий, як пролєтаріят російський" [3])

Що було причиною такої ріжниці в методах пролєтарської боротьби на Україні і в Московщині? Чи справді переважаючий вплив меншевизму на Україні був результатом відсталости тут робітничої свідомости? Чи це означало щось инше?

Правда не на боці комуністів Яковлева-Рафеса. Вони чули дзвін, але не знають або не хотять знати, де він. Основою зазначених розходжень між пролєтаріятом на Україні і в Московщині являється не відсталість робітничої свідомости на Україні, а порівнюючи слабий і молодий розвиток великої індустрії і, як вислід цього, незначна скількість фабрично-заводського пролєтаріяту.

Яка ріжниця між цим поглядом і поглядом Яковлева? Ріжниця велика і основна. По думці Яковлева, який в данному разі представляє собою взагалі думку большевиків по цьому питанню, виходить, ніби большевики, як партія, об'єднували і вели за собою головним чином найсвідоміші елементи пролєтаріяту. А тому, мовляв, що на Україні не було розвиненої промисловости з її найбільш свідомим пролєтаріятом, тому і большевики не мали там успіху серед робітництва.

Такий погляд є занадто абстрактний і тому неправильний. Він не вирішує поставленого питання, бо по суті являється простою грою слів без аналізу реальної основи явища, про яке йде мова. Доказ Яковлева був би пра-

---

[1]) Я. Яковлев. На переломе. „Коммунист" (орган Ц. К. Коммунист. Партіи (большевиков) Украины), № 4. Іюль 1920 г.

[2]) М. Рафес. Два года революціи на Украине. Москва, 1920 стр. 61.

[3]) Б. Волин. Октябрь на Украине. „Коммунист" № 2. Іюнь 1920.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вильним, коли б большевики справді вели за собою найбільше свідомі маси робітництва. На ділі було инакше. Коли ближче вдуматися в суть справи, то цей доказ оказується чистою софистикою.

Справді, яким був політичний рух серед робітництва в Росії до революції? В Росії, з її самодержавним режімом, з величезною загальною відсталістю населення, цей рух, особливо по якости, був ще занадто мало розвинений. Соц.-демократична партія, разом з фракцією большевиків, мала перед революцією лише незначні кадри людей з більше-менше ясною політично клясовою свідомістю. Для набуття клясової свідомости не досить одної приналежности до кляси. Клясова свідомість пробуджується за допомогою певної освіти і пропаганди: без них не може істнувати ніяка політична партія. Така пропаганда, обовязково широка і пляномірна, яка б дійсно охоплювала всі верстви робітничої кляси і виховувала в них клясову свідомість, була виключена в Росії, де вся робота революційних організацій провадилася в строго конспиративних, підземельних умовах. Соц.-демократична пропаганда в масі охоплювала лише найбільше освічені, кваліфиковані круги робітництва, які були краще підготовлені до прийняття соц.-демократичного учення вже в тих умовах. Особливо загальний рівень фабрично-заводського робітництва сильно понизився під час світової війни, коли на фабрики та заводи, замісць мобілізованого на фронт робітництва, насунула маса несвідомого, здебільшого селянського елєменту. Таким чином, революція застала величезні маси робітництва, у всякім разі значно більшу його частину, в стороні від соц.-демократ. руху. Ці маси не були ще втягнуті в партійний рух ні організаційно, ні навіть морально[1]), а тому вони ні в якім разі не могли представляти собою клясово свідомого робітництва. Тільки раптовий вибух революції, викликаний війною, захопив ці маси в соціялістичний рух і цим власне був утворений ґрунт для большевизму.

Дійсно, партія большевиків загалом об'єднувала м е н ш с в і д о м і робітничі елєменти. Робітники із цеї партії завжди в масі уступали своєю освіченістю і свідомістю робітникам із партії меншевиків. Посилаючи своїх робітників в ролі представників на ріжні відповідальні переговори або

---

[1]) Перед революцією в рядах рос. соц.-демократ. партії налічувалося коло 150 тис. членів (Н. Троцкій „В защиту партіи", 1907 стор. 88). Яка частина з них належала до фракції большевиків? На IV-му „обєдинительному" зїзді в 1906 р. делєгати з рішаючим голосом поділялися так: 62 меншевиків і 46 большевиків (Н. Ленин — „Доклад об объединительном съѣздѣ", стор. 5). Під час революції партія большевиків збільшилася до 600 тис. членів. Між тим в Росії, разом з Україною, самі большевики нараховують, навіть згідно з останнім переписом не менше 5 міл. робітництва.

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

збори, меншевики не потрібували давати їм в допомогу „няньок“ із інтеліґенції. Большевики робили це дуже часто. Взагалі серед робітництва в партії меншевиків переважала освіченість, свідомість і, як наслідок цього, більша поміркованість; в партії большевиків навпаки культурна відсталість, демаґоґія і, як результат, безоглядний радикалізм. Це зрозуміло: завжди у більш розвиненого робітника думка працює самостійно, він підходить до всього з критичним аналізом, уважно все обмірковує і тому нерідко хитається, не рішається на сміливі необачні кроки.

Як же сталося, що пролєтаріят України, взагалі менш розвинений і відсталий, на ділі виявив більше нахилу до меншевиків, а не до большевиків?

Безперечно, може виглядати абсурдним, що відсталий пролєтаріят України ніби був вихований більше по европейському, ніж пролєтаріят в Московщині, оскільки тепер прийнято протиставляти „азіятському“ большевизмові більш „европейський“ меншевизм. Але так може здаватися тільки з першого погляду. В дійсности вся сума умов істнування і боротьби пролєтаріяту в Росії і на Україні, вся тактика большевиків, а також і меншевиків в минулому показують ясно: сила большевизму в Московщині і слабість його на Україні випливали в кінці всього з того основного факту, що Московщина, при слабости своєї буржуазії і повній політичній аморфности та некультурности селянства, мала незрівнянно більші маси пролєтаріяту великої індустрії, ніж Україна.

Пояснимо це. Ми кажемо: на Україні не було ґрунту для большевизму через малий в ній розвиток великої промисловости. Велика промисловість це є та єдина галузь сучасного господарського життя, в якій робітництво живе великими масами разом. Життя і спільна праця в таких умовах, на одній і тійже фабриці або заводі, найскоріше і найсильніше пробуджують в масах здібність і волю до протесту, до всяких активних виступів проти своїх працедавців, взагалі проти всіх „власть імущих“. Ніколи не можна рівняти робітництва дрібних підприємств, а тим більше роз'єднаного й розпорошеного на великих просторах робітництва непромислових галузей, як напр. сільсько господарського пролєтаріяту, чорноробочих, слуг і т. д. з робітництвом великої індустрії Найкращі умови для революціонізування робітництва це іменно великі промислові підприємства, де сам характер життя і роботи сприяє його обєднанню, штовхає до революційних виступів.

Але революційна настроєність робітництва ще не вказує на його високу клясову соціялістичну свідомість. Для цього ще потрібна і певна загально-освітна підготовка і певна політична школа. Переважаюча маса робітників в великих підприємствах, як в Московщині, так і на Україні, при загаль-

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

ній культурній відсталости Росії, таких умов не мала, а тому для набуття високої клясової свідомости не була здатна. Освічені, більш розвинені робітники загалом складали на великих фабриках та заводах в Росії, порівнюючи, незначний відсоток. Решта робітництва була без особливої загально-освітної підготовки. Оця „решта" робітників великої промисловости, революційно настроєна силою особливих умов життя, але з малою, невисокою клясовою свідомістю і була тим основним матеріялом, який особливо легко піддавався загально-революційній агітації і охоче йшов на всякі активні виступи, не розбіраючи глибше, чи це буде добре, чи зле. Це був той р е з е р в у а р, із якого головним чином росла і черпала свої сили партія рос. большевиків.

Як відомо, в Петрограді базою большевиків були головним чином, крупні заводи і фабрики, як напр. Путиловський, Обуховський, заводи Проводника і т. д. Таке саме положення було загалом в инших робітничих центрах Росії. Навпаки, большевики не мали успіху в підприємствах, де переважало кваліфіковане, з певною освітною підготовкою робітництво (механичні заводи, друкарська справа [союз печатників] і т. д.) або в таких окремих цехах цих підприємств, де знову більшість була кваліфікованого робітництва, як напр. електротехничні, механичні цехи і т. д. На таких підприємствах і в таких галузях праці робітництво загалом йшло за меншевиками.

Чому жидівський соц.-демократичний „Бунд" аж до 1919 р. стояв твердо на антибольшевицькій позиції? Тому, що він загалом об'єднував в південній і південно-західній Росії ремісничий та торговельно-промисловий пролєтаріят, а не пролєтаріят великої індустрії; тому, що він взагалі визначався більшою культурністю, свідомістю та організованістю своїх мас. Це стверджує сам Рафес, коли в своїй цітованій праці говорить:

„Там, де дисціплінована партійна організація „Бунда" слабше сковувала жидівський пролєтаріят, напр. в крупних центрах півдня, маси жидівського ремісничого пролєтаріяту йшли нога в ногу з рос. пролєтаріятом під керуванням большевиків" (ст. 15).

Чому, окрім „Бунда", найбільше жидівського робітництва та інтеліґенції на Україні було в складі партії не большевиків, а російських меншевиків? По тій же самій притині: жидівський елемент в масі був більше розвинений і організований, а значить менше здатний прийняти утопійну тактику большевиків. Присутність на українській території значних мас жидівського населення безперечно не мало сприяла більшій, порівнюючи, силі та організованости російських меншевиків на Україні.

Чому нарешті Грузія оказалася клясичною країною меншевизму? Тому, що при повній майже відсутности великої

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

промисловости там була сильно розвинена ремісничa і домашня промисловість, особливо в таких галузях, як текстильна та металічна, які вимагають від робітника певного знання та освіти; тому, що селянство Грузії, в масі своїй напів безземельне, напів спролєтаризоване не знало впливів російського народницького соціялізму і йшло не за соц.-революціонерами, яких в Грузії не було, а разом з робітництвом за партією грузинських соц.-демократів.

Не дивно, шо слабо розвинута в промисловому відношенню Україна, з значною скількістю організованого ремісничого або дрібно-промислового жидівського робітництва, не представляла сприятливих умов для розвитку большевизму. Молода велика індустрія на Україні не мала значних кадрів того малосвідомого, але здатного до революційних виступів робітництва, яке найлегше йшло за большевиками. Це, а не що инше, лежало в основі слабого розвитку партії большевиків на Україні.

Безперечно, на настрої робітництва України впливало також його загальне матеріяльне положення, яке, як ми бачили, було краще, ніж в Московщині. З одного боку, шалений розвиток української промисловости за останні десятиліття викликав великий попит на робочу силу, чим сприяв поліпшенню умов праці взагалі. З другого боку, хліборобський характер країни давав кращий простір і перспективи для задоволення матеріяльних потреб робітництва. Все це виховувало в робітництві України більшу поміркованість, ніж в Московщині, де загальні умови праці були гірші.

Розуміється, матеріяльні умови праці на Україні не в такій мірі відріжнялися від умов праці в Московщині, щоби бути головною причиною нездатности робітництва до масових самостійно-революційних виступів. Ця менша революційна активність, як ми бачили, була насамперед наслідком непромислового або дрібно-промислового складу основної маси робітництва України.

Прекрасною ілюстрацією цього може бути відмінний характер соц.-демократичного руху на Україні перед революцією. Соц.-демократичний рух, як ми бачили, почався на Україні давно. Вже в кінці 80-их років появляються перші російські соц.-дем. гуртки серед робітництва у Київі, Одесі, пізніше в Харькові, Катеринославі, Єлисаветграді і инш. Таким чином, соц. демократичний рух на Україні в тих центрах, де було промислове робітництво, йшов рівнобіжно з рухом в Московщині. Неначе не було ріжниці між Україною і Московщиною.[1]) В дійсности Україна мала відмінні умови, що до розвитку в ній соц.-демократичного руху. Це випли-

[1]) На першому з'їзді рос. соц.-дем. партії в 1898 р. із пяти представлених на ньому організацій було дві з Московщини: Петроградська і Московська і дві з України: Київська та Катеринославська. Пятим був представлений „Всеобщій Еврейскій Союз в Россіи и Польшѣ".

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вало із особливостей структури пролєтаріяту України: по національности здебільшого українського, але переважно непромислового, або зайнятого в більш відсталих галузях промисловости. Довший час рос. соц.-демократи не бачили або не хотіли бачити цих особливостей. Тільки згодом і то саме життя заговорило про це, коли рос. соц.-демократія, переживши стадії „кружковщини" та „економизму", вийшла на шлях масової пропаганди серед робітництва в цілій Росії. До 1903—5 рр. рос. соц.-демократія провадила свою діяльність на Україні головним чином серед промислового, здебільшого городського пролєтаріяту. Після цього вона росширяє базу своєї роботи, виносить її поза межі міста, звертається до сільсько-хазяйственого і взагалі до непромислового робітництва. Так прийшла черга до чисто українського пролєтаріяту.

Як вплинула робота серед непромислового пролєтаріяту на дальший розвиток соц.-дем. руху на Україні?

Загалом кажучи, це викликало до життя українську пролєтарську організацію. Насамперед, під впливом соц.-дем. руху серед українського робітництва, утворилася укр. соц.-демократична партія. Крім того, відбулися зміни в самій рос. соц.-дем. організації, яка провадила р боту на Україні: поруч з офіційною рос. соц. дем. партією появилася т. зв. „Українська соц.-демократична Спілка".[1]) Обидві організації були продуктом чисто українських відносин. І та і друга ставили своєю метою роботу серед українського робітництва, тільки йшли до цього ріжними шляхами. Укр. соц.-демократія стояла на національно політичному ґрунті, провадила свою роботу цілком незалежно, стремилася утворити самостійну партію українського пролєтаріяту. „Спілка" ставила собі лише культурно-національні цілі, істнувала, як частина російської соц.-дем. партії, своїм завданням ставила організацію пролєтаріяту, який розмовляє по українському.

Таким чином, дві організації стали провадити роботу серед українського пролєтаріяту, але з ріжною нац.-політичною ідеольогією. Почалася взаїмна боротьба за впливи на робітництво. „Спілчани" обвинувачували укр. соц.-дем. партію в „дрібно-буржуазности" та „націоналізмі", старалися перетягнути до себе її організації і цілком її знищити. Укр. соц.-демократи, навпаки, називали „спілчан" зрадниками українського пролєтаріяту, „прихвостнями" рос. централістів і. т. д. Боротьба йшла за саме істнування цих організацій, тому вона не могла не впливати на напрямок самої їх роботи.

---

[1]) Спілка утворилася в 1904 р. заходами ґрупи на чолі з М. Меленевським, яка вийшла із складу Р. У. П. Спочатку ця організація називалася „Укр. соц.-демократія", а після прилучення (швидко після свого уконституування) до Рос. С.-Д. Р. П. прийняла назву „Укр. соц.-дем. Спілка".

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Спілка“ була по суті допомоговим органом рос. соц.-демократії для організації робітництва, розмовляючого по українському. Головна увага її через те була направлена на с-хаз. пролєтаріят. Укр. соц. демократія не пішла від разу на село. З невеликими й молодими організаційними силами їй не вільно було кидатися на всі сторони. „Спілка“ не була єдиною її противницею. Сама робота „Спілки“ серед українського пролєтаріяту була ґарантією, що вона збанкротує з своїм поверховим відношенням до нац.-української справи. Укр. соц. демократія мала перед собою другого, сильнішого і більш небезпечного противника в особі офіційної рос. соц.-дем. партії на Україні. Остання вела роботу головним чином в українських містах. За відсутністю укр. соц.-дем. організації, вона об'єднувала коло себе значну частину українського робітництва із ріжних галузів промисловости. Необхідно було, насамперед, перетягнути до себе цих більш свідомих і цінних для партії робітників. Тому укр. соц. демократія довший час провадила свою головну роботу в таких промислових і разом з тим визначніших українських культурно-національних центрах, як Київ, Харків, Полтава і инш. Робота в инших промислових центрах почалася пізніше. Степова Україна, з її найбільш розвиненою промисловістю, напр., залишалася в стороні від цеї роботи аж до самої революції: українські соц. демократичні організації в Миколаєві, Одесі, Кривому Розі, Бахмуті і инш. засновуються лише в 1917 році. [1])

Так обидві організації українського пролєтаріяту: і укр. соц.-демократія і „Спілка“ по суті не мали діла з пролєтаріятом великої промисловости. Коли одна працювала головним чином серед с.-хаз. пролєтаріяту, то робота другої здебільшого обмежувалася робітництвом ріжних дрібнопромислових та ремісничих підприємств. Помимо с.-хаз. пролєтаріяту, всякого рода кравці, ковалі, каретники, пекарі, прачки і т. д. — це була та головна категорія робітництва, серед якого провадили роботу укр. соц.-демократія і „Спілка“. До революції це була найменш організована маса робітництва.

І українська соц.-демократія і рос. меншевики на Україні були антибольшевицькими по своїй тактиці. Але укр. соц.-демократія об'єднувала, порівнюючи з рос. меншевиками, менше організовану і свідому частину пролєтаріяту. Це більше наближувало її до партії большевиків і було не раз причиною небезпечного хитання її між большевизмом та меншевизмом. Та на підмогу прийшов національний момент. Революція надзвичайно швидко загострила національні відносини на Україні. Українське робітництво, разом з усім українським народом, побачило в російських большевиках, насамперед,

[1]) Виключенням був Катеринослав, де укр. соц.-дем. організація почала істнувати з 1907 р.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чужих і національно ворожих противників. Українська соц.-демократія пішла не тільки проти большевиків, але в супереч рос. меншевикам, які ніколи не виступали на Україні збройно проти большевиків, не раз вела цілий провід в оружній боротьбі українського народа проти рос. большевиків, як чужої, окупаційної сили.

Як взагалі вплинула революція на дальші відносини між українськими і рос. соц.-демократами на Україні?

Під впливом українського руху, „Спілка" сама в 1907 р. „роспустила" себе. Частина її членів залишилася в рос. соц.-дем. організації, друга перейшла до укр. соц.-демократів.[1]) Але національна боротьба між українськими і російськими соц.-демократами не припинилася. Навпаки, вона що далі ставала все виразнішою і гострішою. Коли до революції укр. соц.-демократи самі шукали певного організаційного об'єднання з загально-російською соц.-дем. партією,[2]) то тепер, підчас виборів до Установчих Зборів, а також органів місцевого самоврядування, вони робили навпаки: виступали самостійно, без жадного бльоку з рос. соц.-демократами. Революційний рух надзвичайно підніс національну свідомість українських мас. Це привело до ще більшої ізольованости і відокремлености між українською і рос. соц.-дем. партіями на Україні.[3]) Утворилася нова стіна між українським і рос. соц. дем. рухом: до революції рос. соц.-демократи з застереженням ставилися до національних домагань укр. соц.-демократії, тепер укр. соц.-демократи з не меншим недовіррям ставилися до національної політики рос. соц.-демократів. Ця стіна, з ходом революції і поглибленням нац. свідомости в українських масах, ставала все більшою, виховуючи в українському робітництві міцну відпорну силу проти всього не свого, чужого, „московського", а значить і проти рос. большевизму.

Так відмінні умови соц.-демократ. руху на Україні не сприяли зростанню большевизму серед українського робітництва. Навпаки, вони поставили українських робітників навіть в національно вороже відношення до большевиків, як чужої, не української сили.

Большевизм розвивався і виріс на чисто російському ґрунті. Він мав найбільший успіх там, в тих частинах Росії, де були кращі умови для розвитку пролетаріяту великої індустрії. Корінна Московщина, з її найбільше розвиненою

---

[1]) Між иншим, із „Спілки" перейшли до укр. соц.-демократії: Мих. Ткаченко, С. Вікул, П. Бензя, Г. Довженко і инші.

[2]) Так, напр. з цею метою М. Порш був делегований від УСДРП. на IV. зїзд рос. соц.-демократів.

[3]) Відносини між українськими соц.-демократами і „Бундом", а також иншими жидівськими соціялістичними партіями на Україні були тіснішими і щирішими; у всякім разі, такої взаїмної ворожости та гостроти тут не було.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

промисловістю — це була головна база большевизму. Петроград і Москва, як головні фабрично-заводські центри цілої Росії — це були важніші фортеці большевицької партії, її зростання та розвитку. Чим далі від цих центрів, тим більше зустрічала вона труднощів, ставала слабшою, втрачувала під собою ґрунт. Найбільшу відпорну силу проти большевизму виявили іменно т. зв. „окраїни". Ці бувші кольонії російської метрополії, відсталі економично, придушені культурно і політично, насамперед, не мали рівного по числу промислового пролєтаріяту. Таким чином, в особі большевиків виросла нова сила, яка знов понесла на „окраїни" свою волю і свій примус. Звичайно, це поглиблювало національну свідомість в цих країнах, загострювало національні відносини з Московщиною і до краю збільшувало неґативно-вороже відношення до російських большевиків.

Таким чином, пролєтаріят на Україні в багато де чому відріжнявся від пролєтаріяту Московщини. Це не був пролєтаріят великої індустрії, більш орґанізований і революційніше настроєний, якого було значно більше в Московщині і менше свідомі маси якого складали там основну базу партії большевиків. В масі це був пролєтаріят або непромисловий або дрібно-промисловий та ремісничий, який не представляв будуючого матеріялу для большевицьких орґанізацій: він або находився ще поза межами всякого орґанізованого політичного впливу або найбільш орґанізована його частина (значно менша по скількости) вже стояла на певнім ступні клясової самосвідомости, яка виключала можливість легкого захоплення утопійними гаслами. Нечислені кадри пролєтаріяту великої промисловости на Україні були в значній своїй частині заповнені зайшлим, не українським елєментом і тому відзначалися особливою роз'єднаністю на чисто національному ґрунті. Це віднімало у большевиків немало українського робітництва, яке при инших умовах пішлоб за большевиками, а не за українськими соц.-демократами.

В таких умовах пролєтаріят Московщини, що виріс на ґрунті сильнішого, чим на Україні, розвитку великої промисловости і значно більше об'єднаний орґанізаційно, оказався здібним для переведення тактики партії большевиків. Пролєтаріят України, як продукт відсталого економичного розвитку краю і иншої соціяльної структури самого суспільства, за цим не пішов: він не доріс до самостійного керування революцією навіть в її утопійних, большевицьких формах. З цього боку можна дійсно вважати, що як большевизм в Московщині являється ознакою відсталости російського пролєтаріяту, порівнюючи з пролєтаріятом Зах. Европи, так саме меншевизм на Україні є показчиком загальної відсталости пролєтаріяту України, як рівняти з пролєтаріятом Московщини.

Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

7. Народницький соціялізм і блянкізм у большевизмі.

В рішучій боротьбі проти старих феодальних відносин та в радикальному розвязанню справи миру виросли російські большевики в величезну політичну силу, потягли за собою й за своїми утопійними кличами революційні маси робітництва та селянства. Так революційні верстви паризького населення в часі великої французької революції, коли їм уявлялося можливим перебудувати цілий світ, пішли за якобинцями,[1]) боролися за царство „розуму й справедливости". Відсутність політичної свідомости у ремісників Парижа 1789 р. кинула їх в обійми утопії; невисока робітнича свідомість серед широких мас пролєтаріяту в Росії штовхала їх до боротьби за недосяжні цілі. Революційність французьких якобинців і російських большевиків завоювала їм маси, але мала свідомість, некультурність і неорганізованість цих мас поставила перед ними непереможні перешкоди.

Не дурно анархо сіндікалізм в Зах. Европі завжди мав найбільший ґрунт серед менш свідомих мас робітництва. В европейських умовах тактика утопійного соціялізму відповідає нижчому щаблеві клясової свідомости пролєтаріяту, находить найбільший ґрунт головним чином серед відсталих верств робітництва. Так сталося і в Росії. В період революції, коли йшло про необхідність рішучої боротьби з крупним землеволодінням і за негайне припинення війни, іменно мало свідомі, але революційно настроєні маси населення як раз стали активними приклонниками большевизму. Розуміється, стали не в свідомости тих ідеалів, до яких їх кликали большевики, а в надії як найскорше задовольнити свої пекучі потреби. Умови російської дійсности накинули малосвідомим робітничим і селянським масам найбільше захоплюючі своєю простотою большевицькі методи боротьби. В дійсности це означало: замісць наукового розуміння соціялізму в Росії запанував дух т. зв. революційного „народництва".

Чому сталося так, що під час революції в Росії прин-

---

[1]) Про анальогію між російськими большевиками і французькими якобинцями можна говорити, розуміється, лише до певної міри. Окрім схожости, між тими і другими є величезна ріжниця. У Франції часів великої революції ще не було пролєтаріяту, як продукта великої капіталістичної промисловости. Двигаючою силою революції було городське міщанство: ремісники дрібні торговці і т. д, на яких спиралася партія якобинців. Ідеольоґи цеї партії були звичайними революціонерами, котрі взагалі не були знайомі з ідеєю соціялізму.

Російські большевики, навпаки, репрезентують собою хоч і частину, але промислового пролєтаріяту, який виріс на ґрунті капіталістичного розвитку в Росії. Їх ідеольоґи пройшли досить довгу теоретичну і практичну школу соціялізму і, окрім того, озброєні досвідом минулих революцій. Вони здійснюють утопійну тактику в наслідок особливих, історично склавшихся умов боротьби пролєтаріяту в Росії.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ціпи утопійного соціялізму взяли перевагу над принціпами послідовного марксизму?

Російська революція має цілком своєрідний характер. Вона являється результатом особливостей всього історичного розвитку російського суспільства. Ми не станемо тут зупинятися над виясненням цих особливостей. Це по части нами зроблено в статі „Три періоди української революції".[1]) Але ми повинні ближче ознайомитися з тими головними факторами, які сприяли пануванню в Росії і почасти на Україні принціпів утопійного соціялізму.

Марксизм вчить, що в основі соціяльно-історичного руху лежить розвиток продукційних сил. Створення суспільних об'єднань, кляс і станів, а також їх клясової ідеольогії відбувається лише на ґрунті цього розвитку. Але рос. суспільність, що складалася на певній внутрішній економичній основі, находилася весь час під великим впливом зовнішнього соціяльно історичного оточення Зах. Европи. Російська держава, розвиваючися на первістній економичній основі, разом з тим була в тісних відносинах, з боку політичного і соціяльно-економичного, з зах.-европейськими державними організмами. Наслідком цього був вплив західної культури на Росію, наслідування російським суспільством европейських соціяльно-політичних ідей, перенесення в Росію великого ідеалу соціялізму.

Як розвивалася політична свідомість російського суспільства?

Вона вперше почала складатися в культурних верствах дворянства. Це найшло свій вираз в виступах „декабристів". В сорокових і пятьдесятих роках 19 го століття появилися зародки багатьох будучих політичних партій в Росії: система „офіційної народности", славянофіли, западники, Герцен і Лавров і инш.

Суть системи офіційної народности була виражена в знаменитій тріяді: „самодержавіє, православіє і народність", при чім під народністю розуміло ся кріпацтво. Положення Росії з погляду цеї системи оцінювалася знаменитою фразою Бенкендорфа: „минуле Росії блискуче, сучасне — прекрасне, будуче — вище всяких сподіванок".

Система офіційної народности була грубим виразом елементарного егоїзму пануючих кляс. Цей же елементарний клясовий егоїзм, тільки в більше змягченій сентиментальній формі лежав в основі славянофільства, хоч воно й ставилося негативно до кріпацтва. Ні один із трьох принціпів системи офіційної народности не був відкинутий славянофілами, а тільки инакше був толкований ними один — народність, яка перетворилася у них із кріпосного права в сла-

---

[1]) „Вільна Україна", ч. 1—2, 1921 р.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вянську „самобитность". Славянофіли були першими апольогетами російської общини.

В представленню славянофілів община являлася тою формою соціяльного життя, в котрій міг получити своє здійснення ідеал християнської любови. Вона була тим вищим, істинним началом, котре вже не знайде щось вище за себе, а буде тільки процвітати, очищатися і возвишатися (К. Аксаков). На думку Ю. Самарина,

„общинне начало є основа, ґрунт всеї російської історії, сучасної і будучої".

Западники протиставляли словянофільству ідеали західної культури. Найвидатніші з них: Герцен, Лавров, Чернишевський принесли в Росію ідею соціялізму. Із западників Герцен перший заговорив про общину. Він бачив в общині і звязаних з нею особливостях народнього життя той міст, по якому російський народ може перейти до соціялізму.

„Російський народ власне стали узнавати — писав він — тільки по революції 1830 року. З дивуванням побачили, що російський чоловік, байдужний, нездатний до всіх політичних питань — побутом своїм ближче всіх европейських народів підходить до нової соціяльної будови... Зберегти общину і дати свободу особі, поширити сільське і волостне self-governement по городах і всій державі, зберігаючи народню єдність — от в чім полягає питання про будучину Росії, себто питання тої ж соціяльної антиномії, рішення котрої займає і хвилює уми заходу".[1])

Чернишевський, в протилежність славянофілам, вважав, що общинний дух не є властивим виключно славянському або великоросійському племені. На його думку, російська община збереглася в наслідок несприятливих обставин історичного розвитку російського суспільства, його історичної неподвижности. Чернишевський дивився на общинне землеволодіння, як на первісну форму земельних відносин, за котрою слідує приватна власність, щоби знов уступити місце общині вищого типу. Вищий щабель розвитку і його початок совпадають по формі; вища форма розвитку, при перних умовах, може бути досягнута, минаючи середні льоґичні моменти; иншими словами, — сучасна община, на думку Чернишевського, могла при сприятливих умовах безпосередно перетворитися в соціялістичну

Герцен був переконаним соціялістом. Але він був утопист. Він вірив, що російський селянин по природі своїй соціяліст і що він найшвидче прийде „до нового соціяльного устрою". Цю віру в комуністичну природу рос. селянина, а також в чудотворну силу сільської общини, із якої може і повинно явитися соціяльне відродження, поділяв з Герценом також Лавров і почасти, як бачимо, Чернишев-

[1]) Искандер. „Старый мір и Россія", ст. 37.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ський. Ця ж віра лягла в основу світоглядів землевольців, Бакуніна, народників 60-х і 70 х років і пізніше соц.-революціонерів. Землевольці майже зовсім не брали на увагу політичної сторони справи. Важно, щоби селянство взяло землю і улаштувало свої вільні общини, а все останнє приложиться само собою. Тому задачу всякого революціонера в Росії вони розуміли виключно, як „хожденіє в народ" для пробудження в ньому властивої йому соціялістичної свідомости.

Землевольці прийшли на зміну старій дворянській ідейній течії. Вони почали собою нову, дрібнобуржуазну добу в російському революційному рухові. Ідеольогичною основою цього нового періода став соціялізм і, як всякий дрібнобуржуазний соціялізм, це був соціялізм утопійний. Землевольці ідеалізували селянську общину, як бажаний тип суспільної організації. Вони хотіли за всяку ціну зберегти її, утворити соціялістичну організацію Росії, минаючи капіталізм з його недостачами і жертвами.

Народництво і бакунінський анархизм, як революційні учення, потерпили неудачу. „Хожденіє в народ" переконало землевольців і бакуністів, що російський селянин — зовсім не такий прирожденний соціяліст, як це їм здавалося.

Инакше було з теорією блянкізму, оборонцем якого явився в Росії Ткачов. Відмінною рисою ткачовського блянкізму була перейнята у народників і бакуністів ідеалізація російського селянства. В своєму знаменитому листі до Енгельса (який між иншими назвав цей лист дитячим, а окремі його думки чистою дурницею) Ткачов писав:

„Наш народ, в своїй величезній більшости, пройнятий принціпами суспільної власности; він являється, коли можна так висловитися, комуністом по інстикту, по традиції. Ідея колєктивної власности глибоко зрослася з усім світоглядом російського народа... Наш народ, не вважаючи на свою темноту, стоїть до соціялізму значно ближче, ніж народи Західної Европи, хоч ці і більше освічені" (курсив наш).[1])

Але Ткачов розчарувався в можливости викликати соціялістичну революцію в Росії шляхом лише пропаґанди і аґітації. Цій пропаґанді і аґітації перешкоджало самодержавне правительство. Тому він виставив терористичну боротьбу з цим правительством, як необхідну чергову задачу революційної боротьби, і захват власти революційною партією, як вихідну точку російської соціялістичної революції.

Бакунін був непримиримим противником всякої держави і стояв проти того, щоби російські революціонери захоплювали власть, бо всяка власть — це зло. Ткачов вважав, що революціонери повинні захопити владу і надовго задер-

---

[1]) Ф. Энгельс. Очерки соціальной жизни Росіи. СПБ. 1906. ст. 13.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жати її в своїх руках. Таким чином, від соціяльного, аполітичного руху стався перехід до руху чисто політичного.

Під впливом ідей Ткачова, особливо талановито перейнятих Желябовим, „Земля і Воля“ перетворилася в „Народню Волю“. Її тактикою стала блянкістсько-ткачовська тактика [1]): конспиративна організація революційної інтеліґенції захоплює власть і цим дає сіґнал соціялістичній революції в Росії.

Народовольці траґично загинули в початку 80 х років. Їм не вдалося повалити самодержавія терором. Але їх погляди, як і погляди землевольців, з деякими змінами потім відродилася в партії соц. революціонерів

Підчас героїчної боротьби „Народньої Волі“ і пізніше де-далі більшого впливу на політичну думку російського суспільства набирав марксизм, який ліг в основу соц.-демократичного руху в Росії.

Розвиток рос. соц.-демократичного руху ґрунтовно відріжнявся від соц.-дем. руху на Заході. Через економичну відсталість, через малий розвиток капіталізму пролєтаріят в Росії довший час перебував в глибокому сні. Щоби вивести його на арену політичної активности і викликати до життя самостійний рух серед робітничих мас, необхідна була допомога і вплив на робітництво зовні, з боку радикально настроєної інтеліґенції. Інтеліґенції, а не кому иншому належить велика заслуга пробудження самостійного руху серед робітництва Росії, прискорення розвитку його клясової свідомости, поширення самодіяльности і орґанізації його в революційну політичну силу, під проводом соц.-демократії. Інтеліґенція була в Росії ідеольоґичною представницею пролєтарської кляси, з якою вона злилася.

„Відмінно від західно-европейського соц.-дем. робітничого руху, — писала в 1904 р, делеґація рос. соц.-демократів Амстердамському Міжнародньому Соціялістичному Конґресові — рос. соц.-демократія виступила спочатку на історичну сцену не як орґанізація передової верстви пролєтаріяту, що в процесі політичної боротьби прийшов до свідомости своїх клясових інтересів: вона зародилася, насамперед, як орґанізація части революційної інтеліґенції, яка розчарувалася в попередніх методах своєї боротьби за волю і зрозуміла, що в розвиваючійся капіталістично Росії тільки пролєтаріят може дати надійну підпору для боротьби з царизмом. Щоби прийти до такого переконання, рос. інтеліґенція повинна була пережити величезний переворот в своєму світогляді. Народництво, під стягом якого так довго боровся рос. революційний рух, успіло утворити струнку систему соціяльно-політичних поглядів, в основі котрої лежало представлення про „самобитний“ хід розвитку Росії, котрий може і при пляномірних зусилях інтеліґенції повинен привести її прямо від селянської общини в царство соціялізму“. [2])

---

[1]) Ткачовське розуміння революції, як чогось накинутого меншістю більшости було нічим иншим, як блянкізмом з тою ріжницею, що Ткачов доказував, що в Росії соціялізм не потрібно навіть накидати більшости, яка являється комуністичною „по інстинкту, по традиції“.

[2]) Доклад Делегаціи Рос. Соц.-Дем. Раб. Партіи Амстерд. Международн. Соціалист. Конгрессу. Женева 1904. Ст, 64.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Інтеліґенція взагалі грала велику ролю в революційному рухові в Росії, на який вона клала свій відбиток. Ворожа до держави, від якої вона була одірвана, вона ідеалізувала народ, котрого через політичні і культурні умови не знала; вихована під прямим впливом зах.-европейської соціяльно політичної думки, вона була в масі соціялістичною і разом з тим радикальною, але жила майже виключно в сфері абстрактних ідей політичної і соціяльної рівности, бо самодержавна власть не допускала її до державного правління і до практичної громадської роботи. Вона становилася через це на суб'єктивний грунт в питаннях суспільної перебудови: соціяльне життя їй представлялося якимсь абстрактним предметом, котрий можна змінювати по своїй волі, по певному, наперед виробленому пляну.

На ґрунті глибокого відчуження між освіченими кругами населення і державною владою російська інтеліґенція виховувалася в атмосфері абстрактного представлення життя і його задач, проймалася поглядами понадсоціяльними.

Все це утворювало сприятливі умови для поширення ідей утопійного народницького соціялізму і, навпаки, не давало широкого ґрунту для повороту рос. інтеліґенції до соціялізму робітничого, котрий якраз розглядає всі політично-соціяльні справи лише в даних, конкретних обставинах. Правда, поворот цей дійсно відбувся, під прапором марксизму. Але традиції революційного народництва і абстрактного радикалізму залишили сильні сліди і впливи на широкі круги рос. інтеліґенції і навіть робітництва. Марксизм прокладав собі шлях в Росії, насамперед, через товсту кору утопійних народницьких поглядів. Не даром в початку революції в богатьох місцях Московщини і України (як це свідчить і комуніст Яковлев про Харьківський совіт) соц.-революціонери об'єднували досить значні маси робітництва.

Такі були загальні умови розвитку робітничого руху в Росії. Цей рух з самого початку відбувався в атмосфері сильних традицій і впливів ідеольоґії утопійного соціялізму, насамперед, серед інтеліґенції.[1])

Але через інтеліґенцію ця ідеольоґія була особливо поширена серед селянства. Ніде на території б. Росії не був так росповсюджений „самобитний" есерівський, в основі дрібнобуржуазний соціялізм, як серед селян Московщини і в значній міві на Україні та Білорусі. Бо ніде не була так росповсюджена общинна форма землеволодіння, яка нівелювала селянську масу, затримувала її нормальну диференціяцію, робила селянство більше аморфним, відсталим, несвідомим.

---

[1]) Погляди Леніна як раз складалися в переходовий період від народовольчества до соціял-демократизму. Більше того. По словах В. Акимова, взагалі „форми соціял-демократичних орґанізацій періоду економизму були змовницькими" (Ціт. його праця, ст. 122).

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

По даних 1905 р.[1]), община була розповсюджена головним чином в корінній Росії — Московщині (*97,6*%) всього надільного землеволодіння). Майже на половину менше вона була росповсюджена на Україні (*51,7*%)[2]) та Білорусі (*48,0*%) і зовсім її не було в Прибалтському краю (0,0%) та Литві (0,8%). На Україні общинна форма землеволодіння істнувала переважно: на Катеринославщині (99,5%), Харьківщині (94,6%), Херсонщині (87,6%), Таврії (79,3%) і Чернигівщині (53,7%) і дуже мало її було: на Полтавщині (14,7%), Київщині (7,5%), Волині (2,7%) і Поділлю (0,5%). Иншими словами, подворне землеволодіння на надільних землях панувало на територіях, які в минулому історичному життю находилися під найбільшим впливом західної культури і були зайняті естонцями, латишами, литовцями, білорусами, українцями. Навпаки, общинна форма землеволодіння переважала, насамперед, в корінних російських ґуберніях і потім в районах пізнішої кольонізації, як напр. Степова Україна, почасти Харьківщина й инш.

Мали рацію славянофіли і народники: община дійсно була основою російських земельних відносин на селі. Правда, ця форма землеволодіння зустрічається на низшім щаблі розвитку у богатьох народів. Але російська община, починаючи з першої половини 19-го століття, сильно заінтересувала видатних учених і політиків цілої Европи. Питанню про російську селянську общину присвячена надзвичайно обширна література. Доля общини вирішувалася в ріжних напрямках. Ми бачили, що навіть Маркс і Енґельс допускали, що вона може відограти певну ролю в соціялістичній перебудові капіталістичного світа.

Не дивно, що народницький напрямок російської суспільної думки звязав основні точки свого світогляду з національними особливостями цеї „урівнительної" установи; що на ґрунті ідеалізації цеї установи і самого російського селянства, а також під впливом тяжкої боротьби з самодержавним режімом, в Росії пустив глибоке коріння утопійний народницький соціялізм, особливо виросла революційна псіхольоґія російського народу: робітництва, селянства та інтеліґенції, утворилася специфично російська партія соц.-революціонерів. Ця партія явилася продуктом внутрішніх соціяльно-економичних особливостей Росії і зовнішнього впливу зах.-европейської культури. Тільки на ґрунті відсталих соціяльно-політичних відносин в Росії, особливо полі-

---

[1]) Л. Чермак. Землевладѣніе в Россіи. „Энц. словарь Брокгауза и Ефрона", 1906 г.

[2]) Община не тільки була менше росповсюджена на Україні, але й взагалі не так збереглася, як в Московщині. В звязку з цим не безпідставно склався погляд, що український селянин більший індивідуаліст, ніж московський.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тичної аморфности селянства, ідея новочасного наукового соціялізму могла перетворитися в систему утопійного народницького соціялізму. Тільки російська інтелігенція, з її безґрунтовними соціяльно-політичними поглядами, могла стати ідеольоґом общини і зробити її вихідною точкою для негайного заведення соціялізму в Росії, при всяких умовах.

Не на ясній свідомости інтересів селянської кляси, а на силі її чисто стихійного невдоволення і запалу спиралися в своїй політиці соц.-революціонери. І в умовах дореволюційного часу це було природним. Але після революції, а можливо ще й до її закінчення, неминучий крах есерівської ідеольоґії, оскільки б її й надалі захотіли базувати на селянстві.

Сучасна революція несе в першу чергу знищення всіх середньовікових форм власности на землю, як поміщицької так і селянської. Надільні селянські землі — ця важніша в продукційному відошенню частина території — були до революції закріплені за селянством, як станом. Через це селянство не могло вільно роспоряжатися надільною землею, а значить і вільно розселятися. Утворювалось неправильне, невідповідаюче вимогам ринку розміщенння населення. Надільне землеволодіння стояло на перешкоді вільному, капіталістично розвивавшомуся хазяйству. Революція об'єктивно мусить принести повне земельне роскріпощення селянства, повну свободу хазяйства на землі, свободу утворення фармерів із старого селянства. Замісць старої примусової общини повинні утворитися вільні товариства і вільне землекористування окремих осіб. Революція знищить общину: вона приведе до поновленого дрібного хазяйства.

Які це буде мати політичні наслідки? Без сумніву, і на Україні і в Московщині в наслідок революції організуються і будуть мати силу політичні партії на зразок галицьких націонал-демократів, польських людовців, чеських національних соціялістів і т. д., за якими піде заможне і середнє селянство, але не буде на селі ґрунту для есерівської ідеольоґії в її сучасному значінню. Аморфне й несвідоме до революції селянство вийде із революції иншим, свідомим своїх інтересів, розділеним на певні ґрупи відповідно до свого соціяльного положення. Заможні, середні і навіть частина дрібних селян підуть за партіями з виразно буржуазною програмою і тактикою. Бідніші ж елементи села поволі приєднаються до спільної боротьби разом з робітництвом.

Селянство в цілому залишалося клясою — станом тільки до революції, оскільки зберігалися ще старі, напівкріпацькі відносини в сільському господарстві. Воно виступало проти цих ненависних йому порядків, як одне неподільне ціле. Ради цього воно йшло за утопійними есерівськими кличами. Оскільки сучасна революція знищує цей старий порядок,

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Утворює новий буржуазний устрій, розчищає шлях для нового, вільного землеволодіння, формує із старих напівкріпацьких селян вільних фармерів, — остільки селянство перестає бути клясою — станом, воно мусить роспастися на сільський пролєтаріят і сільську буржуазію: заможну, середню і дрібну.

Де є умови для нормального політичного життя, там являється виключеним істнування таких штучних конґльомератів — партій, якими являються по суті українські або російські соц.-революціонери. Там селянство, поділяючись на окремі ґрупи, ясніше означує свої інтереси і не так легко йде за всякою програмою і за всякою партією.

Але скрізь, під час буржуазної революції, селяне ставали на боці тих, хто боровся за знищення феодальних відносин в сільському хазяйстві. Для селян не важно, вони не розбіраються, під стягом яких саме ідей здійснюються їх клясові інтереси. Так було підчас великої революції у Франції. Так сталося в сучасну революцію в Росії. Селяне, для яких ця революція була перш за все революцією аґрарною, бачили, з одного боку, безнадійне затягування есерівсько-меншевицьким правительством вирішення земельної справи, а з другого — рішучість і радикалізм большевиків в знищенню старих земельних порядків. Це притягало їх до большевиків.

Большевики уміли пристосовуватися до селянства і його есерівсько-народницьких симпатій. Ціною притягнення його на свій бік вони прийняли і стали здійснювати есерівську соціялізацію землі. Це вибило ґрунт зпід ніг партії соц. революціонерів і повело за большевиками не тільки селянство, а також всю ліву частину самих есерів. З переходом большевиків на позицію утопійного соціялізму, до їх партії почали вступати цілі організації лівих есерів, як російських, так і українських. Утворилося ненормальне співжиття бувших соц.-демократів з партією утопійного дрібноміщанського соціялізму.

Так через особливі умови розвитку рос. пролєтаріяту, політичну аморфність і нерозвиненість селянства та через впливи на нього утопійної „народницької" ідеольоґії — в Росії буйно відродився домарксівський метод розуміння соціялізму. Цей метод був представлений в Паризькій Комуні блянкістами, і в Першому Інтернаціоналі-бакуністами.

Енґельс писав про блянкістів, як про „альхемиків революції", які

„стремилися якраз до того, щоб попередити революційний процес розвитку, викликати в ньому штучну кризу, зробити революцію в такий час, коли ще не було необхідних для неї умов".

„Блянкі — каже Енґельс — дивився на всяку революцію, як на затію (Handstreich) невеличкої революційної меншости". Він вірив, що „невеличка, добре орґанізована меншість, яка старається викликати пов-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стання в сприятливу хвилину, може своїми першими успіхами потягти за собою народню масу і таким шляхом зробити революцію".[1])

По словах Енґельса, блянкісти визначалися одчаяною хоробрістю і революційною спритністю, будували перші барикади, грабували оружні крамниці і т. д.

Але хоробрі блянкісти представляли собою минуле пролєтарського руху, а не його будучність. Утопійний соціялізм є продукт більш ранньої стадії в розвитку капіталістичного суспільства. На зміну йому прийшов сучасний науковий соціялізм, який відповідає більш дозрілій капіталістичній епосі.

Блянкісти були вільні від свідомости, що для успішности революції маса повинна бути самодіяльною. В міру того, як розвивався пролєтаріят, блянкізм і бакунізм утратили свій вплив на Заході. Їх витіснив пролєтарський клясовий рух під проводом соц.-демократії. Замісць безпосереднього повстання соц.-демократія, як представниця наукового соціялізму, поставила своїм основним завданням орґанізацію сил робітничої кляси та розвиток її клясової свідомости.

Блянкісти вважали, що можна призначити загальне повстання і провести його шляхом змови. Вони не брали серйозно на увагу соціяльно-економичного положення країни. Момент політичний у них переважав над економичним: вони мало турбувалися над питаннями економичного характеру. Насамперед захопити владу, а там буде ясно, що треба робити. Тому підготовка збройного повстання стояла у них на першому пляні. Соц.-демократія дивиться на революцію, як на корінну зміну суспільних відносин, в результаті певного суспільного розвитку. Революція не має нічого спільного з „заговором", її не можна „призначити" заздалегідь. Соц.-демократія повинна перш за все розвинути самосвідомість пролєтаріяту, а потім вести його на збройну боротьбу. Соц.-демократія повинна брати на себе не призначення революції по зарані виробленому пляну, а керування вже почавшимся революційним рухом.

В історії буває нерідко, що на однаковім щаблі економичного розвитку ріжних країн, хоч і в ріжні часи, відповідні кляси і партії захоплюються подібними ідеями. Пережиті вже революційні методи утопійного соціялізму силою обставин відродилися в тактиці большевиків в Росії. Загальні умови російської революції були несприятливі для марксового думання. Стоячи перед широкими і складними задачами, партія большевиків спиралася на маси, які лише недавно прилучилися до політичного життя. Це якраз і утворювало ґрунт для дальшого розвитку її тактики в напрямі блянкізму.

„Послідовний марксизм — каже Каутський — оказався в надзви-

---

[1]) Engels. „Internationales aus dem Volksstaat". Berlin, 1894, ст. 42.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чайно тяжкому положенню, як тільки революція втягнула в свій рух величезні маси рос. народу, котрі знали лише про свої потреби, про свої бажання і котрі плювали на те, чи здійснимі, чи ні, чи суспільно корисні, чи ні при даних умовах їх вимоги... Маси інстинктивно віддають перевагу ученню, котре не веде їх на шлях розвитку, а дає їм формулу або плян, здійснення якого обіцяє їм при всяких умовах негайне спасення від страждань... І в цім положенню марксизм большевиків не видержав іспиту. Масова психольогія заволоділа ними, вони віддалися на її волю. Без сумніву, вони стали, дякуючи цьому, господарями Росії.“ [1])

Так із марксистів большевики ходом революційних подій перетворилися в **утопистів-блянкістів**. Їх блянкістська тактика була підготовлена і випливала із тих основних принціпів організації партії, які їх ідеольоґи, як ми бачили, проповідували ще задовго до революції. Лєнін був по суті вже тоді учеником Блянкі: він проповідував його тактику. Але до глибокого росходження тактичного й проґрамового з меншевиками, до виразного переходу на шлях утопійного соціялізму большевики прийшли не зразу. Лише революція внесла між ними і меншевиками повне, радикальне роз'єдинення.

Як в приватному життю часто тільки в надзвичайних подіях найкраще означуються характер і відносини людей між собою, так і тут тільки великий революційний рух остаточно роскрив дійсну природу двох напрямків, що **історично** склалися в рядах рос. соц.-демократії.

Большевизм дійсно є продукт певних історичних умов російського суспільного життя. Запізненість буржуазної революції в Росії на фоні загальної культурної і політичної відсталости її населення, відсутність в російськім суспільстві буржуазної кляси, здібної довести буржуазну революцію до її кінця і навпаки велика порівнюючи сила та розвиток російського пролєтаріяту — це було тим основним, що зробило російській пролєтаріят найактивнішою силою революції, примусило його по захопленню власти безоглядно кинутися на боротьбу за недосяжні в сучасности цілі, нарешті — найбільше сприяло успіхам партії большевиків іменно в корінній Росії-Московщині, а не на її окраїнах, з їх иншим економичним і соціяльним складом.

8. Большевицький „опит“ революції.

Хвиля революцій, яка пронеслася майже через всю Західну Европу в кінці 18 го і першій половині 19-го століть і яка нераз кидала пролєтаріят на завзяту революційну боротьбу, в свій час не докотилася до Росії Вона скінчилася розгромом другої Паризької Комуни. Від того часу на континенті Европи наступила політична тиша, період т. зв. „органичного нагромадження“ революційно-демократичних сил, який продовжувався аж до вибуху сучасної революції в Росії. Тільки нечувана світова війна розбила кайдани росій-

[1]) K. Kautsky. Terrorismus und Kommunismus. 1920, ст. 106, 110.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ського царизму і покликала до життя політичні сили цього відсталого краю. Війна прискорила політичний розвиток Росії.

Російська революція стала продовженням справи, початої Паризькою Комуною 1871 р. Вона є остання буржуазна революція в Европі. Нею закінчується період буржуазних революцій і починається пора переходових революційних рухів до соціялізму.

Які завдання ставила ця революція перед пролєтаріятом?

Насамперед, вона вимагала від тої частини пролєтаріяту, яка стала при власти, ясного означення самих форм і способів практичного здійснення соціялістичного устрою. А це означало неминучу боротьбу в лоні самого пролєтаріяту.

Вже попередня хвиля революцій в Европі, з активною участю в них пролєтаріяту, викликала широкий інтерес і потребу в дослідженню методів соціялістичної перебудови. Блянкізм, прудонізм, бакунізм були ріжними варіянтами одного й того ж соціялістичного світогляду, який тепер „експериментально", в широкому маштабі провіряється російськими большевиками. Вже тоді боротьба між марксистами і соціялістами-утопистами була дуже гострою. Міжнародня Асоціяція Робітників (з 1864—1871 р., відома під назвою „Першого Інтернаціоналу") була ареною боротьби Маркса та його приклонників з прудоністами і бакуністами, поки ця боротьба не скінчилася перемогою марксистів та виключенням із Асоціяції Бакуніна і инших. В самій Паризькій Комуні 1871 р. мали перевагу якобинці і блянкісти.

З того часу, як капіталізм викликав до життя пролєтарську клясу, вона весь час не тільки шляхом теоретичних досліджень, в особі своїх ідеольогів, а також в практичній масовій боротьбі вперто шукає тих шляхів, які б найлегше й найшвидче привели її до кращих умов життя — соціялізму. І як в політичній боротьбі намічуються і бувають можливі ріжні способи для досягнення тої чи иншої мети, так само й тут годі наперед сказати що-будь цілком певного про форми та скорість соціялістичної перебудови.

Умови революційного життя особливо сприяють розєднанню політичних сил на ґрунті означення форм і способів соціяльної боротьби. Російська революція, з її переходом власти до пролєтарської партії (большевиків), росколола не тільки рос. пролєтаріят. Вона викликала також глибоке роз'єднання в рядах соціялістів цілого світа. Зараз нема скільки-небудь розвиненої капіталістичної країни, де б не було організації комуністів. Чи ж це все не вказує на те, що большевизм являється одним із проявів змагань цілого всесвітнього пролєтаріяту знайти найбільше практичні, найбільш удосконалені шляхи для здійснення ідей соціялізму?

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Між пізнанням методів та органів соціяльної боротьби — каже Каутський — і пізнанням її напрямку істнує та ріжниця, що напрям можна дослідити теоретично наперед, тоді як методи і органи виробляються практиками“ (Соціяльна революція“, стор. 73).

Теоретична зброя наукового соціялізму давно виточена в творах Маркса, Енгельса та їх кращих наслідників. Цілий соціялістичний світ і навіть самі большевики керуються цими творами для пізнання загальних тенденцій суспільного розвитку. Але соціялістична практика ще не така багата.

Після Паризької Комуни в російській революції вдруге в світовій історії на долю пролєтаріяту випала задача практично „пізнати“ методи соціяльної боротьби. Але соціяльна практика не всюди може давати однакові успіхи. Вона потрібує для цього, насамперед, матеріяльних передумов і певної висоти розвитку суспільних сил. І з цього боку робітнича кляса в Росії опинилася в найтяжчому положенню. Пробуджена тільки що до політичного життя, вона ніколи ще не вела політичної боротьби, хоч би й під проводом буржуазії, як це бувало в Европі. З тим більшою силою, з вибухом революції, перед пролєтаріятом Росії повстали пекучі питання безпосередньої політичної й соціяльної боротьби та тактики.

І комуна у Франції і теперішній „комунізм“ в Росії репрезентували і репрезентують собою ще дуже низький рівень розвитку, як продукційних сил, так і самого пролєтаріяту[1]) для успішного випробування й закріплення соціяльної практики. І там і тут революція відбувається в умовах малої підготованости пролєтаріяту, відсутности матеріяльних передумов для його остаточного визволення, широкого керуючого впливу на пролєтарський рух не самих робітників, а соціялістично настроєної інтелігенції. Як Паризька комуна 1871 р., так — і ще в більшій мірі — російська совітська республіка повстали в наслідок війни і військових поразок, в результаті потрясення війною життя цілої держави. Лише це прискорило загибіль старого режіму, допомогло слабому ще пролєтаріятові звалити пануючі кляси, самому стати на чолі влади. Тому революція в найвідсталішій країні Европи, з централізованою абсолютною монархією (подібно до

---

[1]) Передреволюційна капіталістична промисловість Росії, особливо Петрограда і Москви, мала всі типові ознаки сучасного великого підприємства. В паризькій промисловости часів другої Комуни перевагу мали дрібні ремісничі підприємства, крупних же фабрик капіталістичного типу майже не було. Тому паризькому робітництву тих часів бракувало навіть тої політичної і клясової свідомости, яку мав про єтаріят Росії перед вибухом революції. Більшість членів самої Комуни 1871 р. не знала, що таке є соціялізм, а деякі з них відносилися до нього просто вороже.

Російський большевизм, в порівнанню з французьким якобинством 1789—93 р.р. та Паризькою Комуною 1871 р., відповідає більш дозрілій стадії економичного розвитку суспільства.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Франції 1789 р.), до того в умовах нечуваної повоєнної руїни, утворила надзвичайно широкий ґрунт для повторного практичного „пізнання“ тих методів соціяльної боротьби, які виросли із якобинських традицій великої французької революції і які засуджені теорією і практикою новочасного наукового соціялізму.

Але большевицька власть пішла навіть далі цих традицій. Замісць Конвенту великої французької революції (перша Паризька Комуна) або другої Паризької Комуни 1871 р., обраних на підставі загального виборчого права, вона проголосила нову форму: „совіти робітничих салдатських і селянських депутатів“. Ідеї демократії, якої не відкидала ні перша ні друга Паризька Комуна, була протиставлена диктатура меншости.

Лєнін ще в 1905 р. писав:

„Чим дорожча для нас Паризька Комуна 1871 р., тим більше не вільно покликуватися на неї без розбору її помилок і її особливих умов. Робітниче правительство (Паризької Комуни) не вміло і не могло тоді відрізнити елєменти демократичного і соціялістичного перевороту, змішувало задачі боротьби за республіку з задачами боротьби за соціялізм, не зуміло рішити задачі енерґійного військового наступу на Версаль, помилково не захватило французького банку і т. д. Одним словом, це було таке правительство, яким наше бути не повинно...

Великі питання в життю народів рішаються тільки силою... Конституційні ілюзії і шкільні вправи в парляментаризмі стають (в часи рішучої революційної боротьби) тільки прикриттям буржуазної зради революції. Дійсно революційна кляса повинна тоді висунути іменно гасло диктатури... Гасло „демократичної“ диктатури виражає історично обмежений характер сучасної (російської) революції і необхідність нової боротьби на ґрунті нових порядків за повне визволення робітничої кляси від всякого гніту і всякої експлюатації. Иншими словами: коли фактом буде не тільки революція, а повна побіда революції, — тоді ми „підмінимо“ гасло демократичної диктатури гаслом соціялістичної диктатури пролєтаріяту, себто повного соціялістичного перевороту“.[1])

Немає жадного сумніву в неминучому банкротстві большевицького „комунізму“. Але від нього залишиться щось инше: він ще раз наочно докаже безґрунтовність та нежиттьовість методів утопійного соціялізму, иншими словами, збагатить „пізнання“ способів соціяльної боротьби.

Має рацію Лєнін: большевицький „комунізм“ в Росії і на Україні безперечно являється „опитом революції“.[2]) величезним, нечуваним досі експериментом „пізнати“ методи соціялістичної перебудови капіталістичного світа.

Але... в сучасних умовах лише „опитом“, „експериментом“ і ні в якім разі не більше.

---

[1]) Н. Ленин. Двѣ тактики соц.-демократіи в демократической революціи. Женева 1905, ст. 55, 99, 101.

[2]) Див. Ленин. Государство и революция. Москва 1918.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

9. Російський большевизм і українська національна ідея в освітленню українського „патріота“.

Большевицький „опит революції“ налякав не тільки буржуазію. Він збив з пантелику не мало людей в рядах самих соціялістів Але найбільшу ненависть і злобу він викликав як проти соціялізму, так і проти соціялістів взагалі з боку буржуазних лібералів. Ці фальшиві демократи звичайно ненавидять революцію. Вони домагаються політичної свободи лише остільки, оскільки бачуть в цьому єдиний засіб покінчити з революцією. Все, що наробила сучасна революція, — кажуть вони — це є діло соціялістів. Вони, а не хто инший, є виновники всіх нещасть, які принесли большевики з їх терором, насильством і т. д. Критична література про сучасну революцію і большевизм зросла надзвичайно.

І в українській літературі появилися критичні писання про большевизм. В більшости ця література не серйозна і не варта того, щоб на ній зупинятися. Але не можна обминути останньої книги п. Донцова „Підстави нашої політики“. Цій праці занадто бракує об'єктивности та послідовности, хоч де-які, правда, чисто літературні достоїнства вона має. А відомо, що наше молоде, невишколене політично громадянство здатне безкритично вірити красним словам, сміливим парадоксам та зручно підстроєним цітатам.

Ми хочемо спинитись на основних думках книжки п. Донцова, які торкаються порушеної нами теми. П. Донцов розглядає природу большевизму. Як противагу йому, виставляє він національно-політичний ідеал українського народа. В звязку з цим дає оцінку революційних подій на Україні.

На запитання, що є російська революція і викликаний нею большевизм, п. Донцов відповідає:

„Як в політичнім конфлікті 1914 р., так в соціяльному від 1918 р. бачимо конфлікт двох культур, двох національних ідеалів“ (ст. 18)... Національним ідеалом російського народу „був спершу ідеал російської державности, потім — славянофільський або антинімецький, в останні часи — ідеал „світової революції“ (ст. 132)... Визволення світового пролетаріяту, як і визволення селянства „порожня фраза“, за котрою криється цілком инша суть — московське месіянство (ст. 9)... Можна з певністю сказати, що так ідеольогія російського комунізму, як і царизму — це тільки ріжні форми одної і тої самої суті, одного і того самого з'явища загального характеру, що не є нічим иншим, як воюючим із заходом російським месіянством (ст. 5)...

Аморфна російська маса може бути ведена лише абсолютизмом, самодіяльна европейська суспільність — лише самоакцією. Для того Росія мусить з одної сторони боронитися перед европейською засадою і не допустити европейських бакцилів до себе, бо защеплена в Росії вона можи довести лише до дебошу і до роскладу державного механізму. З другої сторони вона мусить стреміти знищити сю Европу, знищити її ідеї, скрізь, де сягають її впливи, бо сі ідеї є одинокою охороною проти всякого, а в тім числі і проти московського абсолютизму, що стремить до панування над континентом. Знищити сю духову сполуку, що лучить на заході одиниці в ґрупи, в стани, кляси і союзи, і зробити

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з них аморфну, не здатну ні до якого опору масу. Проти сего европейського принціпу боролася все Росія, якими б формами ся боротьба не прикривалася" (ст. 66—67).

Так представляє собі п. Донцов причини і суть російського большевизму. Цей погляд оснований на чисто ідеалістичному розумінню історії. Весь аналіз большевизму, який подає п. Донцов на підставі цього погляду, базується на абстрактній, наперед взятій ідеї. Відсіль неминуча тенденційність, однобічність, вузькість, і тому неправильність аналізу в самій його основі.

Донцов взагалі ніякої „Америки" не відкрив. Ідею, яка лежить в основі його поглядів, з неменшою завзятістю в свій час обґрунтовував історик Вол. Антонович. В своїй „Короткій історії Козаччини" він напр. писав:

„Кожний народ (коли придивитися) у своєму політичному життю має властиву йому провідну ідею... У Росіян провідну ідею становить принціп авторитету державної влади, яку народ настільки шанував, що завжди зрікався на користь її всіх особистих вольностей.. Така ідея вимагає одної голови, яка нікого не питаючись, ні на кого не вважаючи, кермує самодержавно всім суспільством".

Схожість основної думки п. Донцова і Антоновича повна. Весь секрет це знайти провідну ідею в політичному життю даного народа. А знайшовши цю ідею, вже легко вивести пояснення всіх подій і фактів в життю цього народа. П. Донцов не аналізує соціяльних та економичних причин історичних подій. Він лише підганяє, пристосовує їх до певної, наперед взятої ідеї.

Російський народ, на думку п. Донцова, має провідну національну ідею „не допустити европейських бакцилів в Росію — знищити Европу та її ідеї". Значить, славянофільство було проявом цеї іменно ідеї; значить, большевицькі кличі „визволення світового пролєтаріяту", „світова пролєтарська революція", як і вся взагалі ідеольоґія большевиків є не що инше, як тільки „комедія", „порожні фрази", за якими стоїть ця сама месіянська ідея, яка всім направляє і всім орудує в життю російського народа; значить, самий розвиток російської революції, починаючи з захвату власти большевиками, означувався теж в кінці всього цею месіянською ідеєю: не самодержавієм, так большевицькою диктатурою, але здійснити національний ідеал російського народа — знищити Европу.

„Російська маса, на думку п. Донцова, може бути ведена лише абсолютизмом", і „для того Росія мусить боронитися перед европейською засадою". Значить, через це іменно большевики стоять за диктатуру і проти демократії (ст. 16); значить, тому „ціла марксівська наука засвоїлася Росіянами не через її соціялізм, тільки через матеріялістичний фаталізм і так зрозумілу Москалям неґацію ролі особистости в історії" (ст. 51); значить, тому взагалі большевики за неґацію ролі особистости, „проти апотеозу вождів" і т. д., і т. д.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Аналізуючи таким способом большевизм, п. Донцов намагається підперти правильність своїх думок цітатами із творів ріжних фільософів, учених, політиків і т. д. Розуміється, „цітати дуже украшають письменників". Але не всі письменники, що „украшають" себе цітатами, визначаються ясністю і послідовністю думки. Помимо того, бувають цітати і цітати. Цітати п. Донцова не вільні від неточности або підтасовки думок цітуємих авторів до своїх поглядів. Як на приклад, можна указати на цітовані їм слова Леніна: „нашій інтеліґенції чужі правові переконання, котрі б дисціплінували її з середини. Ми потрібуємо зовнішньої дисціпліни" (ст. 66). П. Донцов наводить ці слова із протоколів II го чергового з'їзду рос. соц. демократів, хоч ми таких слів або навіть подібних їм в цих протоколах найти не могли. Так само п. Донцов цітує згадувані раньше слова Бенкендорфа. Ясно, що цей заїлий апольоґет самодержавної монархії писав це під впливом свого захоплення системою абсолютного правління в Росії. Але п. Донцову треба, шоб цітовані їм автори обовязково підтверджували його власні думки. Тому, приводячи слова Бенкендорфа, він серйозно зазначає: Бенкендорф писав це „думаючи очевидно про большевиків". Ціною невірного толкування думок цітуємого автора він завзятого реакціонера, який жив в XIX-му століттю, робить ґеніяльним пророком, навіть захопленим вихвалителем сучасного большевизму.

Аналізуючи большевизм, п. Донцов не звязує фактів сучасности ні з минулим ні з перспективою на будуче; він не розбірає історії розвитку большевизму, не аналізує тих умов, в яких взагалі вибухла російська революція, через що саме в ній став можливий большевизм з його стремлінням до всесвітньої революції і т. д. Коли б він це зробив, то прийшов би до цілком инших висновків.

Насамперед, він би переконався, що думка про російській месіянізм, як національну ідею російського суспільства, або думка про нездібність російських мас до самоакції є безпідставною абстракцією, яка в дійсности не істнує. Росходження, які сьогодня зробили пропасть між III-м Комуністичним Інтернаціоналом і всім иншим соціялістичним світом, намітилися давно і не мають нічого спільного з „месіянською" ідеєю п Донцова. Ці росходження проявилися досить сильно вже в 1910—1911 р.р, в період суперечок про імперіялізм і тактику соц.-демократії. Крайнє ліве крило в німецькій соц.-демократії, представлене тоді Розою Люксембурґ і Лібкнехтом, трималося того погляду, що капіталізм доживає останню стадію свого розвитку, а тому соц.-демократія повинна взятися до негайної підготовки сил для повалення цього устрою і перенести центр ваги всеї роботи з парляменту на безпосередню акцію мас. Ще раньше, в 1907 р., маніфест Штутґартського Конґресу Соціялістичного Інтерна-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ціоналу наказував всім соціялістичним партіям цілого світа не тільки домагатися найскоршого припинення світової війни, коли вона, наперекір боротьбі пролєтаріяту, розгориться, але й використати ту економичну і політичну кризу, котру вона викличе, для нанесення рішаючого удару капіталістичному суспільству.

Така дійсна суть стремління всіх пролєтарських партій до всесвітньої революції. А ось відповідні цітати самих большевицьких ідеольогів, які краще, ніж цітати п. Донцова, показують, чому саме в політиці большевиків стремління викликати всесвітню революцію грає таку важну ролю. Ленін ще в 1906 р. писав:

„Повна побіда буржуазної революції в Росії викличе майже неминуче ряд таких політичних потрясень в Европі, котрі будуть дуже сильним товчком до соціялістичної революції... Російська революція має досить своїх власних сил, щоби побідити. Але у неї не досить сил, щоби удержати плоди побіди. Побідити вона може, бо пролєтаріят разом з революційним селянством може скласти непереможну силу. Удержати за собою побіди вона не може, бо в країні з величезним розвитком дрібного хазяйства дрібні продуценти (селяне в тому числі) неминуче повернуть проти пролєтаря, коли він від свободи піде до соціялізму. Щоби удержати за собою побіду, щоби не допустити реставрації, російській революції потрібний не російский резерв, потрібна поміч з боку. Чи є такий резерв на світі? Є: соціялістичний пролєтаріят на Заході". [1])

В тому ж році про перспективи російської революції писав Троцький, хоч він ще не належав тоді до партії большевиків:

„Я не зовсім ясно уявляю собі, що розуміють товариші із більшости під демократичною диктатурою пролєтаріяту і селянства. Коли вони малюють собі справу так, що соц.-демократія в формальному союзі з селянською партією, навіть при числовій перевазі цеї останньої, утворить правительство, котре встановляє демократичний режім, після чого один із союзників, пролєтаріят, мирно переходить в опозицію, то я можу з приводу такого погляду лише повторити те, що писав в своїх „Итогах і перспективах".

Політичне панування пролєтаріяту несовмістне з його економичною неволею. Під яким би політичним прапором пролєтаріят не опинився при власти, він буде примушений стати на шлях соціялістичної політики. Найбільшою утопією треба признати думку, ніби пролєтаріят, піднесений на висоту державного панування внутрішньою механикою буржуазної революції, зможе, коли навіть захоче, обмежити свою місію утворенням республіканськo-демократичних умов для соціяльного панування буржуазії.

Але як далеко може зайти соціялістична політика робітничої кляси в економичних умовах Росії? Можна одно сказати з певністю: вона наскочить на політичні перешкоди значно раньше, чим упреться в техничну відсталість країни. Без прямої державної піддержки европейського пролєтаріяту робітнича кляса Росії не зможе удержатися при власти і перетворити своє тимчасове панування в довгу соціялістичну диктатуру...

---

[1]) Н. Ленин. Доклад об объединительном съѣздѣ рос. соц.-дем. раб. партіи. Москва 1906. Ст. 16—17.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Конфлікт пролєтаріяту і „кріпкого“ селянства, в кінці всього, неминучий. Але це буде початок кінця. Чим завершиться конфлікт? Конфлікт завершиться міжгромадянською війною і поразкою пролєтаріяту. Другого „виходу“ із політичного панування пролєтаріяту в рамках національної революції при наших соціяльних умовах нема. От через що перед пролєтаріятом в перший же період його панування виникає, як питання його життя і смерти, — кольосальна задача: розбити національні рамки російської революції, привести в рух всі ресурси тимчасової власти для того, щоби національний переворот зробити епизодом европейської революції“.[1])

Така була суть большевицької ідеольоґії ще перед революцією. Ця ідеольоґія як раз лягла в основу сучасної боротьби большевиків, з одного боку, за диктатуру своєї партії проти демократії, а з другого — за негайне викликання всесвітньої революції. Нижче ми побачимо, чиї саме інтереси заступала фактично ця їх боротьба, але провідна месіянська ідея, як її трактує п. Донцов, у всякім разі тут ні до чого.

Як російське славянофільство, так російський большевизм не є національні, а чисто клясові ідеольоґії, як продукт особливостей історичного розвитку російського суспільства. Тому це не є ідеольоґії вічні, раз на завжди зафіксовані. Славянофільство було виразом примітивної клясової психольоґії пануючих кляс в Росії. З розвитком російського суспільства, під впливом ідей західної культури, воно віджило свій вік. Большевизм, як політична система, має своїм початком той момент в історії Росії, коли на зміну старого дворянського ідейного руху (декабристи і инш.) прийшла доба соціялістичного „народницького“ руху, насамперед, серед інтеліґенції. Ця народницька ідеольоґія і до і після вибуху революції, ми бачили, захоплювала найширші маси російського суспільства. Вона була виявом стремлінь головним чином революційної інтеліґенції і революційного селянства. Партія большевиків пішла в сторону уступок цій ідеольоґії, приєднавши до неї значні маси менше свідомого робітництва. Таким чином, утворилася амальґама народницьких поглядів з марксівськими ідеями, як певна клясова ідеольоґія частини російських працюючих мас. В цій ідеольоґії запанувала не свідомість, а стихійність. Це значить, що така ідеольоґія може бути лише тимчасовою, що вона довго не продержиться в масах. Радикальна демократизація російського життя буде могилою для большевизму, як і взагалі для всяких теорій утопійного соціялізму. На зміну стихійности прийде самосвідомість мас. Замісць утопійного большевизму серед працюючих мас запанують принципи новочасного соціялізму.

Наскільки неправильний метод аналізу історичних подій не дає п. Донцову тверезо оцінювати факти, показують його міркування про причини успіхів марксизму в Росії. Як раз російські умови найменше сприяли поширенню послідовної

[1]) Н. Троцкій. В защиту партіи. 1907. Ст. 141—144.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„марксівської науки“, з її „неґацією ролі особистости в історії“. Як раз навпаки, ніде в цілому світі не була так поширена, як в Росії, ідеалістична теорія народницького соціялізму Лаврова, Михайловсякого і инш., яка іменно признавала за особою та ідеями величезну ролю в історії. Досить пригадати склад російських установчих зборів або склад органів земського й городського самоврядування, обраних на підставі загального виборчого права. Приклонники так ненависної п. Донцову „марксівської науки“ там майже всюди були в меншости. А хто панував? Панували соц.-революціонери, які не приймають „марксівської науки“.

Коріння большевизму не в неґації особистости, як це хоче доказати п. Донцов, а навпаки — в надаванню їй безмежного простору і повної самоволі. Вся тактика большевиків, ми бачили, весь час розвивалася не в сторону наукового соціялізму з його підпорядкуванням індивідуальної волі законам суспільного розвитку, а в сторону утопійного есерівства. В кожнім разі большевики не против „апотеозу вождів“. Через всю згадувану вище працю Лєніна: „Что дѣлать?“ червоною ниткою проходить апольоґія іменно окремих вождів, революціонерів, організаторів і т. д. Пригадаймо одну тільки фразу Лєніна: „дайте нам орґанізацію революціонерів — і ми перевернемо Росію“. Хіба це не справжня апольоґія вождів? Численні памятники за життя Лєніну, Троцькому та иншим провідникам большевизму, поставлені комуністами по території совітської республіки, зовсім не показують, що большевики неґують особистість в історії. Навпаки, скромність цих „марксистів“ нагадує єгипетських фараонів, з яких кожний мурував собі піраміду.

Ми не станемо далі розбірати всіх подробиць штучно збудованого автором аналізу большевизму. При скільки-небудь уважному критичному розгляді цього аналізу від нього нічого не залишається, крім абстрактної думки про російське месіянство, якої п. Донцов не доказав і, ми певні, ніколи доказати не зможе.

З тими ж методами, що й до большевизму, п. Донцов підходить до розгляду української національної ідеї. Оскільки вихідна його думка при аналізі російського большевизму була цілком схожа з поглядом історика Антоновича на роль провідної ідеї в життю народів, остільки тут він йде своїми, дуже заплутаними шляхами.

Антонович, вірний теорії історичного ідеалізму, однаково користується нею при розгляді розвитку всіх народів, нетільки російського. І напр., про народ український він в тій же своїй праці каже:

„Українському народові прийшов до стану принціп вічовий, принціп широкого демократизму і признаня рівного політичного права за для кожної одиниці суспільства“.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Таким чином, Антонович виступає ідеольогом широкого демократичного устрою на Україні. Инакше стоїть справа з демократизмом у п. Донцова. Переходячи до розгляду української проблєми, він знову бере за вихідну точку абстрактну ідею, але вже не політично-національного, як це він робить при аналізі большевизму, а тільки чисто національного змісту. Коли національний ідеал російського народу, на думку п Донцова, дуже тісно звязаний з певною системою внутрішньої російської політики, то відносно українського народа він цеї думки послідовно не доводить до кінця. Боротьба во імя самостійної України з Московщиною — от в чім, на думку п. Донцова, повинна полягати вся суть національного ідеалу українського народа.

Але сказати, що національний ідеал українського народа є боротьба за незалежність України, цього мало. Це ще не все, що необхідно для незалежного істнування України. Це є лише абстрактна формула, яка годиться для всіх часів і всіх народів. В сучасних українських умовах, дійсна національна самосвідомість і активність нерозривно звязана з свідомістю працюючих мас. Національне ренегатство у всіх його видах у нас є приналежністю майже виключно пануючих упривилейованих кляс. Оскільки боротьба за національну незалежність відбувається у нас в революційні часи, коли працюючі маси проймаються політичною свідомістю в обороні своїх матеріяльних інтересів, остільки пануюча меншість: поміщики, капіталісти і т. д., як тільки добираються до власти, шукають і звичайно находять собі союзників проти цих „внутрішних ворогів" в особі реакційних зовнішних сил. Так гетьман Скоропадський зрадив українську націю, перейшовши на сторону російської реакції.

Справа самостійної України, як показала сучасна революція, стає на міцніший, більше реальний ґрунт, коли українська власть задовольняє найбільш дорогі і найбільш пекучі соціяльно-економичні і політичні потреби працюючих мас України, коли ці маси безпосередно заінтересовані в обороні істнування цеї своєї української держави. А це все здійсниме тільки при встановленню республіканськo-демократичного устрою на Україні.

Який конкретний зміст вкладає п. Донцов в свою абстрактну формулу українського національного ідеалу?

У п. Донцова панує повна заплутаність і внутрішня суперечність. З одного боку, він удає з себе демократа, який ніби то хоче поставити всю українську націю для оборони не тільки власної державности і культури, але і „цілої культури заходу", з другого — він ніяк не може позбавитися свого „галушкового" патріотизму.

Як демократ, п. Донцов каже:

„Селянська дрібно-буржуазна республіка, такий наш ідеал (ст. 119)... В політиці — демократія, в соціяльнім життю — закріплення здобутків:

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

селянсько-буржуазної революції, так виглядає на практиці принціп „вестернізації“ нашого внутрішнього життя (ст. 123)... Коли історія (і ґеоґрафія) зробили з нас аванпост Европи проти Росії, коли самі заложення російської культури руйнують відпорну силу нації, — то першою заповідю нашої політики повинно бути: в політиці внутрішній — плекання всіх засад західної культури, котрі ратують Европу (і нас) від московської пошести (ст. 77)... Коли нація ще не представляє зформленої цілости — нищити все, що процес такого зформлення стримує (ст. 101)... Головне, аби зістала не нарушеною політична активність нації (ст. 117)...

В нас монархія не може бути ніякою панацеєю... Сумніваюся, щоб монархичні проєкти мали в нас вигляди на здійснення. Головне через те, що не маючи коріння в народі, як інституція нова, вона, національно-українська монархія, була б стало наражена на повний брак авторитету, на безнастані хитання, як про се свідчить історія новокреованих европейських монархій не тільки на Балкані, але також в Італії.. Наша монархія не виходила б з криз... Ідея монархії (на Україні) не тільки зреалізована не давала би сподіваних її сторонниками наслідків (зміцнення державного авторітету, то що), але навіть як предмет аґітації принесла б дуже велику шкоду“ (Ст. 200, 201).

Як „патріот“, він навпаки заявляє:

„Я не засадничий противник монархичної форми політичного устрою і дуже тішився б, коли б ся форма (в виді національної монархії) в нас історично повстала (ст. 200)... Авспіції, під котрими зачав своє панування новий володар країни (гетьман Скоропадський), були як найліпші, бо гетьманська старовина, гетьманська армія, навіть гетьманський деспотизм, весь блеск гетьманського двору безперечно більше відповідали нашим традиціям і селянській психіці та, що особливо важне, тривожній хвилині, котру переходила потрібуюча міцної руки країна, аніж анемічно-соціялістичний парлямент кепських промовців... Умови, в котрих розвивалася селянська революція на Україні, давали ґеніяльному кондотьєрові блискучу можливість повторити на українських степах бонапартівський експеримент, закріпляючи за селянською масою всі соціяльні здобутки революції, накладаючи намордники на довгоязиких „ідеольоґів“ та инших героїв (ст. 166)...

Я бачив, як він (Петлюра) цілувався з кількома з окруження. В сей вечір я почав сумніватися в сій людині. Бо народній вождь не сміє цілуватися ні з ким... Він може когось цілувати, ніби спускаючись до нього, уділяючи йому ласку. Сего він не вмів.. В політиці внутрішній бракувало йому ґеніяльного цінізму, з котрим відносився напр. до своїх якобинців перший Бонапарт (ст. 172—173)...

Внутрішні реформи, урядження, принціпи, що захитують незалежністю нації на вні, муситься без жалю викидувати на смітник історії... Орґанізація внутрішних сил в державі мусить відповідати вимогам її зовнішньої екзістенції, та ніколи навпаки.... Революція чи еволюція, загальне виборче право чи диктатура, клєрикалізм чи антиклєрикалізм, роялізм чи республіканізм, — все мусить підлягати катеґоричному імперативу зовнішньої політики“ (ст. 106—107).

Така послідовність демократизму п. Донцова. Ніякого „плекання засад західної культури“ ми на ділі у нього не бачимо. Між тим, коли вже виходити навіть із простого почуття патріотизму, то це почуття в відношенню до України як раз повинно б штовхати п. Донцова і йому подібних українських „патріотів“ не на шлях старих, відживших форм життя, а цілком виразно на шлях демократичної української державности.

П. Донцов забуває, що леґенда про селянського царя, в умовах сучасної української революції, ніколи не стане ре-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ал.ністю. Індивідуальна воля безсильна перед умовами суспільних відносин. Всяка спроба в напрямі здійснення цеї легенди неминуче викликала б внутрішню боротьбу і повний росклад в правлячих кругах. Політика ж загравання з селянством нічого не може дати. Селянин не даром пережив революцію: він хоче бачити не фальшиві слова, а діла і судити про правительство по його ділах П. Донцов забуває, що політика всякого персонального режіму чи то на чолі з „володарем країни" чи на чолі з „ґеніяльним цініком", неминуче привела б в сучасних умовах до панування поміщицтва, як раз тої кляси, яка найдальше стоїть від „плекання засад західної культури". Викидання „на смітник історії" внутрішніх реформ і ввагалі внутрішніх демократичних розпорядків означало б не що инше, як грубе обмеження прав і інтересів селянства та робітництва, а значить як раз стримання „політичної активности" і розвитку мас, себ то шлях до нового занепаду нації. Він забуває, що політика „володарства" та „ґеніяльного цінізму" це іменно страшна перешкода і небезпека для „зформлення" і поступового відродження сучасної української нації.

„Зовнішня екзістенція" кожної модерної держави базується на її внутрішній силі, на орґанізованости та активній, творчій самодіяльности народніх мас. Нація, що базувала б в сучасних умовах всю свою внутрішню політику лише на „катеґоричному імперативі зовнішньої екзістенції", ніколи не вийшла б із стану аморфної, неорґанізованої маси, не вибилася б на шлях вільного незалежного істнування, була б вічним рабом чужих впливів і чужого насильства.

З ідеями п. Донцова в сучасних умовах, як що можна творити державу, то тільки поліцейську, в якій народні маси служать безсловесним матеріялом для експериментів всяких „ґеніяльних цініків".

Помиляється п. Донцов, коли думає, що „гетьманський деспотизм" і „весь блеск гетьманського двору" більше відповідають традиціям українського народа, ніж парляментарний устрій. Історик М. Костомаров про традиції українського народу висловлювався инакше.

„З часів козацтва — писав він — наступає нове життя для нашого краю. Козацтво було розсадником свободи і протичином двоякому деспотизму: з одного боку — зовнішньому, напівдикому, східно-мусульманському деспотизму, а з другого — внутрішньому, аристократичному, тонкому, цівілізованому, що розвинувся у Поляків під впливом старих римських і папських понять до калікуватости... Народ хотів весь користуватися правами вільних людей... Народ не хотів мати над собою панів; народ хотів самоуправління, самосуда, рівноправного виконання повинностей і вільного вибору занять для кожного... Українці — додає Костомаров — ненавиділи всяке величання і привилеї; домагаючись від Поляків прав і вольности, вони хотіли і вимагали їх не для жмені людей, а для всього народа".[1])

[1]) Письмо Н. И. Костомарова к издателю „Колокола". Женева, 1885.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але п. Донцов не хоче знати дійсних відносин сил в країні і дійсної волі та інтересів широких мас нації. Йому досить того, що він про це сам думає і чого бажає.

Навіть сама революція, масовий народній рух для нього ніщо. Це просто „трівожна хвилина". Треба тільки мати побільше „геніяльного цінізму", „не цілуватися з юрбою", бути здібним на повторення „бонапартівських експериментів" і історією можна ворочати як завгодно: в бік революції або еволюції, в бік загального виборчого права або диктатури, в бік роялізму або республіканізму і т. д Ні закони суспільного розвитку, ні клясові інтереси народніх мас, які завжди лежать в основі революційних рухів, для нього не істнують. Воля „володаря" або „геніяльного цініка" стоїть у нього понад усім.

Не дивно, що для п. Донцова нема нічого більше ненавистного, як революція і все, що з нею звязане. Тут він непохитний і послідовний, як ніде. Протигетьманське повстання це „переворот великої простонародньої наволочі анальфабетів" (ст. 168). Українські соціялісти це „парляментарські кретини" або „соціялістичні герострати" і головне тому, що вони „навіть в епосі, коли йде о життя нації, коли всі її сили треба сконцентрувати в одній руці, під порядкуванням одної волі, — домагаються „привернення конституційного режіму", „свободи преси" і пр." (ст. 106); що „їх анаціоналізм се не припадок, а щось, що випливає з підстав їхньої доктрини" (ст. 197); тому і „головну відповідальність не лише за руїну держави, але й за виродження політичної думки в нас поносять соціялістичні партії", з яких „вийти вже ніщо не може" (ст. 197, 199) і т. д. і т. д.

Отже у всьому винні лише соціялісти. І ні одного слова осуду в сторону української буржуазії. П. Донцов ухиляється від дійсної правди. Він не хоче знати, що в сучасну революцію, коли що й зроблено позитивного для незалежної України, то в значній мірі іменно українською соціялістичною демократією; що в найбільш відповідальні моменти революції т. зв. українська буржуазія ховалася за кордоном і лише українські соціялісти в тяжких умовах продовжували боротьбу за українську державність. Він забуває, що більшої провокації національної української ідеї, чим яку зробила улюблена автором гетьманська влада в 1918 р., трудно собі уявити.

Донцов навіть не відріжняє соціялістів і „соціялістів", соціялістів-представників наукового соціялізму і соціялістів-утопистів. Він не хоче знати, що науковий соціялізм, який лежить в основі світогляду соц.-демократії, є не тільки продуктом, але й виразом тої новочасної західної культури, плекання засад якої сам автор ставить „першою заповідю нашої політики".

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

П. Струве, коли ще не перейшов остаточно до буржуазного табору, писав в 1899 р. про буржуазію цілого Сходу Европи:

„Чим дальше на схід Европи, тим в політичному відношенню слабшою, лякливішою і підлішою стає буржуазія, тим більші культурні і політичні задачі випадають на долю пролєтаріяту“.

Струве не помилився. Сучасна революція підтвердила його слова. Буржуазні партії як в Росії, так і на Україні виявили в час цеї революції повне безсилля, уступили місце партіям пролєтарським. Але Донцов стоїть понад всякою дійсністю. Тому він не бачить реальної істини, тому він всю свою ненависть направляє на українських соціялістів.

В чому ж п. Донцов бачить вихід? На які суспільні сили він орієнтується?

Після довгих хвалебних пісень в честь зах.-европейських традицій, він приходить нарешті до переконання, що ціле европейське життя збудоване не на міцних основах. Досі він весь час закликав до „плекання засад західної культури“, тепер він переходить до критики, переоцінки цеї культури, до встановлення своїх, йому самому бажаних законів суспільного розвитку.

На його думку, в цілій Европі збанкротували: і кляса робітнича і кляса буржуазна.

„Мійський пролєтаріят — каже він — не приніс зі собою нових богів, не сказав нового слова... Мійська буржуазія занадто слаба і в многих країнах за труслива, щоби виключно на своїх раменах витримати оборону европейської цівілізації проти нових варварів. Аристократія... майже зникла, а там, де істнує, тратить керуюче становище“ (ст. 200).

Донцов шукає тому „иншої ідеольоґії та иншої кляси“. І от в селянстві бачить він „клясу майбутности“, яка „творить в нас (і не тільки в нас) більшість людности, себто — демократію“ (ст. 202, 207).

Отже маємо нову теорію історичного розвитку. П. Донцов був перед війною сторонником (horribile dictu!) „марксової науки“. Ця наука, вказуючи на концентрацію капіталів і на звязане з капіталістичним способом продукції зростання пролєтарської кляси, доводить, що середні кляси, в тім числі селянство, де далі втрачають своє суспільно-економичне значіння. Розвиток капіталізму на цілім світі показує всім (тільне п. Донцову!), що серед працюючих кляс тільки пролєтаріят скрізь, у всіх капіталістичних країнах постійно і швидко зростає, число ж селян навпаки — що далі відносно зменшується. Що далі бідніші і спролєтаризовані ґрупи селянства проймаються пролєтарським почуттям і приєднуються до пролєтарських рядів. Скрізь, раніше чи пізніше, пролєтаріят стає більшістю суспільства, робиться найбільш свідомою, найкраще орґанізованою, політично рішаючою силою в державі. Одним словом, незалежно від нашої волі

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і наших бажань, а силою залізних законів суспільно-економичного розвитку, пролєтаріят, а не селянство, являється в сучасній державі клясою будучности, пролєтаріят, а не селянство стає носителем демократії, як панування більшости нації.

Але взагалі сама кляса ніде не творить політичної організації. Кляси виступають активно в політиці тільки через політичні партії. В сучасній державі тільки партії ведуть політичну боротьбу, борються за державну владу, бо тільки вони можуть творити місці політичні організації.

Яку ж партію кличе Донцов заступати інтереси українського селянства?

Ніякої. І це зрузуміло: українське селянство лише тепер, після вибуху революції, перетвоюється із стану в клясу, тому нема ще українських селянських партій в сучасному значінню. Ті ж партії, які досі істнували або почасти тепер народжуються, це є або пережиток старих дореволюційних відносин і старих утопійних ідеольогій, як напр. партія українських соц.-революціонерів, або ще зовсім незформовані, незвязані з масами і тому істнуючі здебільшого лише на папері зародки, а точніше — спроби організації селянських партій відповідно до нових, створених революцією обставин.

Тому п. Донцов звертається з закликом просто до української „самостійницької інтелігенції". Вона повинна „знайти формулу великого народнього руху на Україні і виразно намітити його мету" (ст. 209) А поки що п. Донцов сам дає зміст цій формулі і цій меті: як ідеал видуманої ним „нової" кляси і „нової" демократії, він виставляє ні більше ні менше як „гетьманську владу, хоч виборну, але наділену величезними правами і в засаді доживотну" (ст. 206).

Тільки що ми бачили, як п. Донцов заявляв себе противником українського монархизму. Але... добавляє він, —

„що инше, міцна центральна влада на Україні.., з монархію се не стоїть ні в якім звязку і плутати ідею гетьманську з монархією так саме смішно, як плутати її з ідею вбраного в фрак і лякові півчеревики „президента республіки" (ст. 201).

Таким конкретним змістом нарешті заповнює п. Донцов свою абстрактну формулу української національної ідеї, Це гетьманат, який не повинен бути похожим ні на монархію, ні на республіку. Такої форми правління нема в цілому світі, хоч автор не один раз говорить про необхідність „плекання засад західної культури". Отже п. Донцов тільки більш ясно зформулував свою улюблену мрію про „володаря країни" або „геніяльного цініка", але по суті це є той же самий монархизм, за який навіть агітацію на Україні сам автор вважає „великою шкодою".

Так, заплутуючись що далі більше в суперечностях, п. Донцов наприкінці в замаскованій формі проповідує не що инше, як нове насильство над українським народом.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ми знаємо, як гетьман Скоропадський „заступав“ інтереси „більшости“ нації. В день вступу свого на трон він розігнав у Київі селянський зїзд. В часі свого гетьманування він разом з „малоросійськими“ поміщиками показував масам катованого селянства „засади західної культури“. П. Донцов проповідує новий експеримент в такому ж роді.

Але українське селянство не визнає гетьманської ідеї, яку йому накидає п. Донцов. Не за голий принціп національної держави повстало воно в 1918 р. проти гетьманської влади. Не за абстрактну українську ідею боролося воно проти Деникина і Врангеля і бореться досі проти окупантів-большевиків. Маси українського народа, як уже сказано, з ідеєю національного визволення звязують задоволення своїх економичних і соціяльних потреб. Безперечний факт, що на ґрунті незадоволення життьових інтересів українських мас окупаційними властями, які панували і панують на Україні, кольосально зросли: національна свідомість і активність цих мас до повалення чужого насильства, а також стремління до самопорядкування, до національно-політичної самостійности. „Національна ідея“ п. Донцова з „володарем“ неминуче стане в суперечність з матеріяльними інтересами українських мас, з'окрема українського селянства. Нова гетьманщина на Україні не може бути кращою, чим була система Скоропадського. І маси неминуче обернуться і проти „володаря“ і против ідеольоґів такої „національної ідеї“. Сіячі гетьманської ідеї через свій надмірний „патріотизм“ готові роздути на Україні новий огонь міжгромадянської війни, в якій загине не тільки ця їх „ідея“, але й справа дійсного визволення України потерпить велику шкоду.

Густим димом закутав п. Донцов свої заплутані думки: важко відкрито боронити ненавистну українському народові монархичну ідею! В цім диму дійсно могли б „зачадіти“ і українська інтелігенція і українське селянство, коли б вони були такі наївні, що пішли за п. Донцовим.

Що залишилося від української національної ідеї п. Донцова?

Нічого, крім голої абстрактної формули: боротьба за незалежну Україну. Конкретного, ясного змісту для цеї формули він не дав. І це зрозуміло: в особі п. Донцова ми маємо типового ідеольоґа інтелігента-перебіжчика, який втратив всякий клясовий ґрунт під собою і тому не знає добре, на яку ногу ступати. З цього становища мусимо розглядати і оцінювати всі його погляди як на російський большевизм, так і на українську національну ідею. Бо покласти всю українську національну ідею, з боротьбою кляс, з масовим революційним рухом, на Прокрустове ліжко бонапартизму, який проповідує п. Донцов, — це нерозрішима задача.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ідеалістичний метод в історії й політиці збанкротував, і найліпшим цьому доказом являється насилування історичної правди, до якого мусів взятись у своїй книзі п. Донцов.

10. Організація українських національних сил і окупація України.

Революція в Московщині виявила величезну силу пролєтарської кляси в російськім суспільстві. Це зробило цю клясу першорядним чинником революційного руху на цілому Сході Европи. Революція на Україні, маючи ті самі об'єктивні завдання, що й революція московська, не мала таких внутрішніх умов для їх здійснення: насамперед, вона не знайшла у себе розвиненого пролєтаріяту, який був історично покликаний відогравати, за допомогою селянства, провідну роль в цій революції. Тому підпорядкування України впливу російських політичних сил, особливо при тих зовнішніх умовах, які склалися, стало неминучим.

Ми бачили, що собою представляв пролєтаріят України взагалі і з'окрема український. Ми знаємо також по діяльности Центральної Ради (не кажемо вже про Директорію), що ні пролєтаріят український, ні пролєтаріят російський або жидівський, представники яких засідали в Ц. Раді і грали там навіть видатну роль, не виявили ясного розуміння задач і перспектив революції, оказалися безсилими ввести в організовані форми розбурхані революційні маси робітництва та селянства. Тим більше український пролєтаріят не був в силі сам дати провід, опанувати активні дієві сили революції.

Кажуть, що винні в цьому провідники української революції. Ідеольог українського монархизму п. Липинський в своїх хуторянських „листах до братів-хліборобів" заявляє:

„Момент морального душевного підйому революційних клясів, з якого можна було найвище напруження сили й творчости викресати й Державу Українську сотворити пройшов провідниками революції невикористаний... Це були часи для українського Леніна. Леніна ми не знайшли. І в цім уся трагедія Української Республіки, — трагедія, якої коріння спочиває в традиційній українській демократії... Завдяки українській демократії не зміг появитись великий український Диктатор революції".[1])

Так думають засліплені ідеольоги пануючих кляс. Ми бачили, що хід подій в сучасній революції означувався не волею окремих осіб, а історичним процесом розвитку суспільно-політичних сил, при розгляді яких не можна „робити окрему особу відповідальною за відносини, витвором яких вона є, як би високо не стояла вона над цими відносинами".[2])

---

[1]) Збірник „Хліборобська Україна", ч. 1. Відень, 1920 р. ст. 40, 42.
[2]) К. Маркс. Передмова до 1-го видання І. т. „Капіталу".

Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

Як стояла справа з утворенням большевицьких орґанізацій на Україні?

Навіть жидівський „Бунд", що мав старший і більш підготовлений партійний апарат, аж до січня 1919 р. стояв на протибольшевицькій позиції. І це залежало не від волі його провідників, а насамперед від соціяльного складу і певної самосвідомости об'єднаних коло нього мас робітництва. Тільки другий прихід на Україну рос. большевиків та вибух революції в Німеччині штовхнули — й то лише частину його — до об'єднання з большевиками. Силою чисто зовнішніх обставин „Бунд" примушений був проспособлятися до нової ситуації.

Не краще стояла справа з утворенням українських большевицьких орґанізацій на Україні. Пригадаємо першу спробу утворення українського большевицького центру. Тільки невеличка ґрупа українських большевиків, разом з переважаючою більшістю неукраїнських, покинула в грудні 1917 р. Всеукраїнський Зїзд рад робітничих, селянських і салдатських депутатів у Київі і заснувала в Харькові славнозвісну „Цикуку" („Центр. Исполнительный Комитет Украины"), яка оголосила себе Українським Радянським Правительством. Ця новоявлена „влада" українських большевиків без сумніву завмерла б, у всякім разі показалася б непрацездатною, коли б рос. большевики не скористувалися фактом її появлення (хоч вони ж певне її утворили) і не кинули на Україну, разом з окупаційним військом, своїх аґентів в особі Раковського і инш. Ці чужонаціональні або змосковщені елементи, а не українські большевики, почали потім „правити" Україною.

На Україні на ґрунті відсталости великої промисловости, здебільшого з неукраїнським робітництвом, могла появитися лише неукраїнська по своєму складу, слабосильна і не самостійна в своїй роботі КП(Б)У (Комуніст. Партія (большевиків) України), яка стала працювати лише по директивах із Москви і під керуванням людей, призначених також Москвою.

Ще більш непромисловому українському пролетаріятові відповідав недоношений зародок української комуністичної партії: спочатку „незалежні" соц.-демократи (січень 1919 р.) і лише через рік (січень 1920 р.) українські комуністи (УКП). Роскол в рядах української соц.-демократії і вихід із неї „незалежних" соц.-демократів сталися під впливом тих же причин, що і в „Бунді". Силою необхідности українській, як і жидівській, робітничій орґанізації треба було пристосовуватися до нових обставин.

Таким чином, не природний внутрішній розвиток цих партій, як це було з російською соц.-демократією, а лише несподіваний хід революційних подій, в звязку з революцією на Заході і другою окупацією України большевиками,

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

прискорив роскол в рядах всього пролєтаріяту України[1]). Це іменно утворило фікцію большевицьких організацій на Україні, оскільки вони складалися і складаються із територіяльно українського елєменту. В дійсности пролєтаріят України жив своїм життям, серед инших суспільних відносин, які не давали ґрунту для большевизму.

Такий хід пролєтарського руху під час революції на Україні вказував не тільки на економичні особливости України і Московщини, а також на ріжниці чисто політичного характеру. Економично Україна була кольонією Московщини, але російський централізм здушував її ще й політично. Життя під кермою Москви зробило своє діло: воно приспало політичну свідомість українського народа, залишило маси менше культурними й свідомими, ніж в Московщині, держало їх весь час в атмосфері російської політики, російських політичних ідей, тактики і т. д. З під товстої кори російського централізму ледви пробивався невеличкими струмочками український політичний рух Придушеному українському життю цілком бракувало міцного фундаменту: незалежного істнування українського народу.

Коли б Україна до революції могла вільно розвиватися, ми вже зараз були б свідками більш сильного, політично більш підготовленого українського пролєтарського руху. Цей рух мав би і своїх ідеольогів-теоретиків і своїх випробованих практиків. Українська соц.-демократія не плентала ся б в хвості за соц.-демократією російською, не жила б життям останньої, як це було фактично майже з усіми соц.-дем. організаціями, які працювали на Україні; українські партії не наслідували б проґрам і тактики російських партій і т. д. Аналіз своєрідних відносин на Україні давав би їм

---

[1]) Що роскол в рядах всього пролєтаріяту України відбувся штучно і не природно, про це, між иншим, свідчать слідуючі слова українського комуніста А. Річицького: „В чому причини того, — запитує він — що після 2-ох років цієї революції, після двохразових спроб радянського будівництва доводиться знов вести боротьбу з меншевизмом в пролєтаріяті? Де коріння того, що тоді як в Росії до рад проходить 1—2 меншевики, на Україні їх попадають до рад сотні?".

Відповідаючи на це питання, А. Річицький впадає в ідеалістичні помилки п. п. Донцова і Липинського. Причини меншевизму на Україні, навіть більше, нетвердости і поразок української революції він бачить не в особливостях розвитку українського суспільства, а в помилках окремих осіб.

„Причини меншевицької хвороби в пролєтаріяті — каже він — лежать в нетвердости революції і в її поразках... Нерозуміння завдань української революції і політика керуючих верхів українського пролєтаріяту вели до поразок революції, а поразки породжували розчарування в масах, їх байдужність і „нейтральність". („Червоний Прапор", Київ 29/IV 1920).

А. Річицький забуває, що меншевизм був поширений на Україні ще до вибуху самої революції.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свій прогноз і висновки, свої задачи, продиктовані конкретними умовами українського життя.

Але цього не було і не могло бути в умовах поневолення української нації. Загальні відносини на Україні, як ми бачили, були инші, ніж в Московщині. Тому політичні рецепти й рішення, як організаційні, так і програмово-тактичні, що приймалися російськими партіями на підставі аналізу в першу чергу обставин в Московщині, не завжди і не цілком могли відповідати українській дійсности. Подібно до того, як в Польщі і Литві, в Латвії і инш. частинах б. Росії істнували свої національні організації пролєтаріяту, які, особливо після IV-го „объединительнаго съѣзда" рос. соц.-дем. партії, провадили свою діяльність в контакті і звязку з цею останньою, але залишалися автономними в своїй праці, так нормально мусіло бути і на Україні. Але український рух був ще слабий і мало імпонуючий, тому до революції не прийшло до порозуміння між українською та російською соц.-демократичними партіями. Російська соціял демократія, пройнята централізмом,[1]) не завжди йшла на задоволення вимог навіть такої досить сильної в той час організації, як „Бунд". Тим більше вона ігнорувала українську соц.-демократію. Домагання автономії України, яке стояло в програмі української соц.-демократії, особливо примушувало рос. соц.-демократів ставитися до неї з упередженням. Це також негативно відбивалося на розвиткові українського пролєтарського руху на Україні.

Інтелєктуально-організаційні сили української соц.-демократії були заслабі як по скількости, так і по якости, з огляду на загальну змосковщеність української інтеліґенції. Інтеліґенція в кращому випадку вступала в quasi українську „Спілку", а не в українську соц.-демократію. І тільки національно пробуджені, що повиходили з українських народніх низів, селянські та почасти міщанські інтеліґентні елєменти слабо поповнювали молоді керуючі апарати новонародженої партії українського пролєтаріяту. Але ці елєменти вступали в партію непідготовленими. Партія не мала ні людей ні засобів, щоби дати їм відповідну школу. Тому вони були заслабі для самостійного аналізу і розуміння відносин на Україні, для правильної постановки задач українського пролєтаріяту. Вони находилися під гіпнотизуючим впливом незрівняно міцнішої в своїх силах рос. соц.-демократії, йшли слідом за її політикою й тактикою, в кращому разі безнадійно хиталися між тим, що самі думали і тим, що думали і робили соц.-демократи російські. Дещо від рос. больше-

---

[1]) Централізм рос. соц.-демократії не був рисою лише рос. соціялістів. Рос. соц.-демократи до певної міри засвоїли його від соціялістів европейських і в першу чергу від німецьких соц.-демократів.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

визму, дещо від рос. меньшевизму, — так здебільшого намічалися тактичні і програмові лінії українською соц.-демократією навіть вже підчас самої революції.

Ще гірше стояла справа з організацією українського селянства. Партії українського селянства — українським соц.-революціонерам бракувало навіть того попереднього досвіду, який мала українська соц.-демократія.

Українські соц.-революціонери аж до самого початку революції не спромоглися вибитися на шлях самостійного розвитку і роботи. Правда, до революції були спроби організації окремих гуртків українських есерів у Київі, Харькові і инших містах. Але вперше українські соц. революціонери організовалися і виступили як партія тільки після вибуху революції в 1917 р. Цілком зрозуміло, що на початку революції не тільки городські міщанські і почасти робітничі елементи, але й селянські маси на Україні обєднували майже виключно російські есери. Селянство Катеринославщини і Херсонщини, з їх земельною общиною і більш мішаним характером населення, було довший час і після організації партії укр. соц.-революціонерів під переважаючим впливом рос. есерів.

Таким чином, найбільш важна в промисловому відношенню Степова Україна була найслабшою з боку організації і українського робітництва (як це ми бачили вище) і українського селянства. Українське місто було лише слабо зачеплене українським соц.-демократичним і ще менше українським есерівським рухом.

Невідповідність між кволим організаційним механізмом партії і величезними просторами українського села і міста були причиною, через що партія українських есерів на протязі революції не була ще міцно звязана з масами і особливо з городськими. Національно-революційний рух українського селянства після вибуху революції мав чисто стихійний характер. В пожарі міжгромадянської війни, викликаної революцією, він з несподіваною силою прорвався, як результат пробудження української нації. Українські есери не поспівали за цим рухом.

Не диво, що з приходом большевицької влади на Україну їх спіткала така ж сама доля, що і партію російських есерів. Як російські есери не створили своєї „комуністичної" організації в Московщині, окремої від партії большевиків, так не зробили цього і українські есери. Всі ліві елементи і першої і другої партії кінець-кінцем злилися або з російськими большевиками, або з українськими комуністами, що виділилися із партії українських соц.-демократів.

Але й ті елементи, що залишилися в протибольшевицькому таборі, весь час нездужали на одну незмінну хворобу: несталість і непослідовність своєї позиції. Коли українські есери („центральна течія"), весь час трубили про радянську форму влади на Україні або взагалі хиталися і уступали під

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

натиском більш послідовних груп, то тут часто виявлялася тільки їх розгубленність і цілковита, повна безпорадність в веденню самостійної політики.

Примітивизм політичної практики і малий розгін українського есерівського руху в минулому не дали можливости цій партії відограти на Україні навіть такої ролі, яку в Московщині відограла партія російських есерів. У всі найбільш відповідальні моменти української революції українські есери виявили себе нездібними до самостійної керуючої ролі. Коли російські есери ще можуть в Московщині відограти певну політичну роль, то про українських есерів з певністю можна сказати: з закінченням революції вони, не розцвівши, одцвітуть.

З такою організацією головних сил нації — українського робітництва і українського селянства вступило українське суспільство в сучасну революцію.

Не вважаючи на це, Україна з самого початку революції виявила величезну силу масового національного руху. Пробуджена стихія многоміліоного українського селянства і українського робітництва особливо надавала цьому рухові виразно — національний характер. Численні, імпозантні своєю силою українські маніфестації, що з вибухом революції почалися по цілій Україні і в Росії, наочно це підтверджували. Українське питання, яке до тої пори так ігнорувалося і замовчувалося всіми без винятку російськими кругами, тепер зразу стало на порядок денний, як чергова актуальна політична справа.

З приводу української маніфестації в Петербурзі (в березні 1917 р.) російська ліберально-буржуазна газета „День", напр., писала:

„Національне питання, до котрого байдуже відносилась досі російська преса, уважаючи його академичною справою, стає тепер, як питання біжучої політики, як невідкладна справа. Велична маніфестація, уладжена українськими партіями тут у Петрограді, зробила своє діло".

Навіть орган к.-д. партії „Рѣчь" (виходила в Петербурзі при ближчій участи Мілюкова) в передовій статі з приводу цеї маніфестації заявляла:

„Немає жадного національного руху в Росії, у відношенню до якого старий лад поступав би з таким цінізмом і байдужністю, як до українського руху. Від 1876 до 1905 року було заборонено, часами без жадних виїмків, друкувати щось на українській мові. Від початку цеї війни українську пресу заборонено. До неї було приложено заборону раніше, ніж до німецької мови. Аж до революції української школи не дозволяли і навчання на українській мові уважалося злочинством. Бюрократичні неуки не соромилися в своїх неофіціяльних актах висміювати українську мову, що має свою історію, свою літературу.. Божевільні гадали, що коли вони не будуть визнавати істнування цеї мови, вона дійсно зникне з лиця землі, але вони лише плодили великий гнів у вільних серцях і сіяли насіння розбрату в найглибших нетрях російської держави... Перед вільною російською демократією стоїть велике завдання поправити лихо, зроблене Росії цими помилками та злочинами".

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Чим далі, український рух набірав все більшої сили і значіння. Хоч і знесилене неволею, але молоде, повне невичерпаних творчих сил українське суспільство виявило величезну ініціятиву і здібности в організації своїх сил і означенню своєї волі.

Революція почалася 12 березня, а вже через два приблизно тижні у Київі було утворено український національно-культурний і політичний центр — Українську Центральну Раду. Спочатку в склад Ц. Ради входили лише представники українських політичних партій і українських організацій кооперативних, педагогичних, військових і т. д. Пізніше до Ц. Ради увійшли також представники російських, жидівських, польських і инших партій та громадських організацій, що працювали на Україні.

Популярність і авторитет Ц. Ради серед населення України зростали не днями, а годинами. На скликаний Ц. Радою (в середині квітня) „Всеукраїнський Національний Конгрес" зїхалися численні делеґати з усіх кінців України, з Кубані, Чорноморщини, з Балтійської та Чорноморської фльоти. З великим піднесенням і однодушністю Конгрес затвердив конструкцію Ц. Ради і обрав її президію. Після цього відбувається ряд величезних селянських, військових, кооперативних і инш. зїздів, які всі висловлюються за повну піддержку Ц. Ради.

В червні Ц. Рада оголошує свій перший універсал, в якому під впливом антиукраїнської політики Російського Правительства рішуче заявляє про дальше творення автономної України революційним шляхом. Універсал мав величезний успіх в населенню: він був виявом волі широких мас українського народа.

В короткий час український рух в Росії стає зразковим. На нього звертають увагу, за ним ідуть національні рухи инших країн Росії. Тільки що визволена Україна повела перед в національному пробудженню народів упавшої монархії. Найлучшим цьому доказом являється „Зїзд поневолених народів", що був скликаний Ц. Радою у Київі в вересні 1917 р. На Зїзді взяли участь представники: Грузинів, Естонців, Латишів, Жидів, Литовців, Білорусів, Татарів, донських козаків і Бурятів. Зїзд заманіфестував єднання недержавних народів Росії. По почину Ц. Ради закладався перший камінь волі і рівности народів Сходу Европи.

Про державний устрій Росії Зїзд в той час міг лише заявити, що „Росія повинна бути федеративною демократичною республікою".

Але Україна одна з перших стала на шлях творення самостійної держави. Під впливом большевицького перевороту в Московщині, Ц. Рада вже в листопаді тогож року III-м універсалом оголосила „Українську Народню Республіку".

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Тяжка і трудна година — заявляла в цьому Універсалі Ц. Рада — впала на землю Республіки Російської. На півночі в столицях іде межиусобна війна і крівава боротьба. Центрального Правительства нема, і по Державі шириться безвластя, безлад, руїна. Наш край так само в небезпеці. Без власти дужої, єдиної, народньої, Україна теж може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе Український! Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, во імя творення ладу в нашій країні, во імя рятування всієї Росії оповіщаємо: Від нині Україна стає Українською Народньою Республікою".

В той час вже відбулися вибори до Всеросійських Установчих Зборів, які блискуче підтвердили факт національного пробудження українського народа. І українські селяне і українські робітники виразно голосували за представників українських партій. Ще виразніше національно-політична свідомість українських мас була ними виявлена при виборах до Українських Установчих Зборів в початку січня 1918 р. Ці вибори відбулися перед самим початком першого наступу російських большевиків на Україну, коли большевицька агітація вже користувалась необмеженими матеріяльними ресурсами з Москви і не без успіху провадила свою роботу серед українського робітництва та селянства. Не вважаючи на це розультати виборів дали абсолютну перемогу українським партіям і особливо українським есерам. Це був перший справжній плебісцит по загальному і рівному виборчому праву, в якому брали участь всі національности, що населяють Україну і всі політичні партії, в тому числі і російські большевики. Цей плебісцит особливо яскраво показав, що велика, подавляюча більшість населення України є свідомо українська.

Скликання Українських Установчих Зборів було призначено III-м універсалом на 22 січня 1918 р. Але наступ російських большевиків, що почався незадовго перед тим, не дав можливости їм зібратися. В день, на який було призначено відкриття Установчих Зборів, Ц. Рада, покидаючи Київ, спромоглася лише видати четвертий універсал, в якому проголосила Українську Народню Республіку „самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною державою українського народа".

При всій силі українського національного руху, російським большевикам з самого початку було легко окупувати Україну. Насамперед, російські большевики захопили до своїх рук весь апарат бувшої російської держави, з її величезними фінансовими і иншими матеріяльними засобами. Вони мали в своєму розпорядженню цілий механізм одної з найбільших держав світа. Українське Правительство лише незадовго перед тим почало із нічого творити свій дер-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жавний апарат. Ц. Рада була лише морально сильним, авторитетним органом в країні, але ні армії, ні фінансових і матеріяльних засобів у неї не було: Правительство Керенського, окрім перешкод і боротьби з нею, нічого їй не давало і нічого не дозволяло. Ц. Рада для нього не істнувала.

Але найголовнійше, що ставило Ц. Раду в тяжке положення, це брак своєї розвиненої інтелігенції. Перед революцією майже всі міста на Україні по своєму складу були здебільшого чужонаціональними, неукраїнськими, і тільки темне, неорганізоване і малосвідоме село в масі своїй зоставалося українським. Головний контингент буржуазії, інтелігенції і почасти робітництва складали Росіяне і Жиди. Тому не диво, що старі урядовці ріжних державних установ на Україні, які залишалися ще всюди на своїх місцях і держали в своїх руках майже весь адміністративний апарат, були здебільшого Росіяне або змосковщені „Малороси". Вони вороже ставилися до українського руху.

Перша окупація України російськими большевиками була недовга. Ще не встигли вони зайняти всю українську територію, як на Україну (весною 1918 р.) прийшла нова окупаційна сила: австро-німецькі війська. Ц. Рада була розігнана оружною силою нового окупанта. Під прикриттям німецької військової сили зїзд земельних власників у Київі встановив гетьманську власть на Україні.

Німецька окупація, з реакційно реставраційним гетьманським режімом, привела до нового, ще сильнішого прояву національних стремлінь українського народа.

Гетьманська власть, в порозумінню з реакційними силами Росії, 15 листопада 1918 р. оголосила федерацію з Росією. Того ж дня українська революційна демократія під проводом партій українських соц.-демократів і українських соц.-революціонерів почала оружну боротьбу з гетьманською властю, закликавши до повстання все населення України. Заклик мав величезний успіх. Він викликав могутній народній рух по всьому краю. Зусиллями українського робітництва і селянства і виключно під проводом української демократії гетьманська влада була повалена.

Протигетьманське повстання, своєю масовою стихійною силою, особливо виразно показало всім москвофільським кругам на Україні, що буйне, непереможне відродження української нації є факт. Недаром один із лідерів жидівського пролетаріяту на Україні М. Рафес в своїй цітованій вище праці категорично заявляє:

„Ми можемо говорити про „українську революцію", як про окремий революційний процес: так оригінально склалися і розвивалися тут соціяльно-політичні відносини в процесі всеросійської революції. В хорі міжгромадянської війни з несподіваною силою прорвалися місцеві особливости, які виросли на ґрунті оригінальної національно-соціяльної структури України.. „Самостійна" Україна народилася в похмурі місяці Бере-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стейського миру, але саме зародження її указувало на істнування особливих внутрішніх умов, що піддержували істнування національної державности" (ст. 3 і 4).

Після взяття Київа Директорія, що стояла на чолі повстання, скликала „Всеукраїнський Трудовий Конгрес". Окрім Українців, в ньому взяли участь всі инші національности, що живуть на Україні. Як і Ц. Рада, цей наскоро зорганізований Конгрес мав виконувати функції тимчасового органу народнього представництва до скликання постійного парляменту.

Але не встиг Конгрес зібратися, як російські большевики почали другий наступ на Україну. Висловивши довірря Директорії і давши їй широкі повновластя, що до боротьби за українську державність, Конгрес на пятий день мусів розїхатись. Большевики свідомо затягували переговори і зводили ні на що всі заходи Директорії мирним шляхом досягнути порозуміння з Москвою. Використовуючи наслідки боротьби української демократії з своєю і російською реакцією, вони послали на Україну свою червону армію. Почалася знову війна між Московщиною і Україною.

На цей раз Україна зуміла виступити проти московських окупантів більш орґанізовано В цій боротьбі щораз більше зростала політична свідомість українських мас. Окрім того, сформовані ще 1917 року де-які українські військові частини, високої боєвої здатности, так-сяк перебули період реакції, збереглися від розброєння, яке практикував гетьман Скоропадський при помочі німців. Як відомо, багато демократично настроєних і політично свідомих українських частин („сині жупани", „вільні козаки" і др.) були розоружені по бажанню Скоропадського, а наприкінці свого гетьманування він віддав навіть охорону Київа російським добровольцям. Ті ж старшинські кадри, які гетьманське правительство ніби підготовляло для української армії, складалися переважно з російського контр-революційного офицерства. Вони всюди виступали против українського революційного руху і єдналися з добровольською армією, якій тоді почала щедро допомагати Антанта.

Окрім військової сили, видвигнуте революцією українське правительство мало вже тепер державний апарат, який зорґанізувався на протязі 1917—1918 рр. Але не було часу для того, щоб привести в порядок і цей апарат і військо і те військове, дуже велике майно, яке залишилося від південно-західного фронту та яке покинула на Україні німецька армія. Але й з тими ресурсами, які українське правительство зуміло вивезти при відступі з Київа (кінець січня 1919 р.), боротьба проти російської окупації йшла з перемінним успіхом ще майже цілий рік.

Весь час цеї боротьби українського народа держави Антанти, особливо Франція, цілком іґнорували український

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рух. Одночасно з наступом московського червоного війська з півночі, одночасно з посуванням „білої“ російської армії зі сходу, в той час, коли Польща кинулась на західні українські землі (Галичина, Холмщина, Волинь), а Румунія захопила українську Буковину (Басарабію вона захопила ще в 1917 р.), — в Одесі, найбільшому приморському городі України, появився французький десант з танками, загрожуючи напасти на українську армію ще з півдня, разом з російськими добровольцями.

В цих умовах боротьби на всіх фронтах, коли Україна була окружена з усіх боків, все ж ентузіязм українських військ та віра українських громадсько-політичних організацій в сили свого народа і правоту свого діла були такі великі, що в найскрутніші й найтяжчі моменти державний центр уцілів і зумів зберегти державний апарат в безконечних евакуаціях під натиском численних противників.

Доля невизнаного пасинка світа побила не тільки Україну Наддніпрянську. Оскільки Антанта висилала збройну силу проти Наддніпрянської України під тим предлогом, що її правительство „большевицьке“, то це не диво: фактично на чолі правительства Наддніпрянської України стояли представники української революційної демократії, немилі реакції так само, як і большевики. Але марка „большевизму“ пристала також до правительства Зах. Области УНР., до правительства Голубовича і Петрушевича. На міжнародній арені ціла українська нація від Кубані по Сян виступила, як „большевицька“. З усіх боків старалися задавити український рух, шарпати де і як тільки можна, особливо сусідні з Україною держави, які завжди грозили Україні з тилу, коли українська армія була фронтом поставлена проти большевиків.

Румунія, котра так дріжала перед московськими большевиками, що йшли з півночі, все ж грабіжницьким способом забрала, весною 1919 р., велике військове майно тих українських частин, які мусіли відступити за Дністро і через румунську територію та через Галичину були перевезені до головних сил укр. армії — Радивилів—Новий Почаїв. З приводу цього видатний учасник боротьби української армії ген. Капустянський пише:

„Всю зброю, амуніцію, часть обозів, величезну силу провіянту, наперекір підписаним умовам, румуни не повернули Запоріжському Корпусу і частинам Південно-східної групи. Тоді румунами відібрано у наших частин 80 гармат ріжних калібрів, до 700 кулеметів, 15000 мушкетів, до 7,000.000 мушкетних патронів, 3400 гарматних набоїв, 2500 ручних гранат і величезну кількість всілякого припасу (140 ешелонів). Всі ці витрати дорогоцінним воєнним матеріялом були сильним ударом для української армії.

Европа — додає п. Капустянський — не лише нам не допомагала і сама лякалася большевиків, а навіть наші останні запаси амуніції відбирала і лишала нас з голими руками“.[1])

[1]) М. Капустянський. Похід українських армій на Київ—Одесу в 1919 р. Ч. I—II. Львів, 1921, стор. 24.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В другий раз наддніпрянська армія понесла не менші матеріяльні втрати в травні того ж року в Східній Галичині, де польське військо захопило велику силу українського військового майна. Про цей факт ген Капустянський в тій же своїй праці додає:

„Все міліярдове військове майно яке з великими труднощами вдалося звезти на нашу базу Броди—Тернопіль—Волочиськ, захвачено польським військом. Йому дісталися: в Красному авіяційна база, в Бродах — найліпша в Росії рухома майстерня і радіосклепи та величезна скількість иншого припасу. Найбільшою ж утратою для української армії було залишення нами склепів з огнеприпасом та зброєю.

Українська армія не мала бази. В роспорядимости інтендантства армії було 110 тисяч патронів, до 3 - 4 тисяч арматних снарядів Як що брати це на европейський масштаб, то це — нічогісінько" (ст. 37 і 38).

З такими засобами вже в травні 1919 р. починала українська армія свій наступ на Київ. Тільки героїчний дух армії і відвага загартованих в боях українських вояків давали і армії і правительству віру в успіх справи. І дійсно Київ був взятий в вересні 1919 р.

Майже вся правобережна Україна була очищена спільними зусилями наддніпрянської і галицької армії, яка в липні під натиском висланої Антантою для боротьби з „українськими большевиками" армії Галєра мусіла відступити на територію Великої України. Румунія так само й тут дала дружню допомогу своїй союзниці — Польщі. В момент найбільшої скрути, коли правительство Галичини, головним чином за браком зброї і амуніції, примушено було відступати на півночі перед свіжими військами ґен. Галєра, на півдні в тил знесиленої української галицької армії ударили румуни, зайнявши Покуття та захопивши не мало військового майна. На В. Україну галицька армія прийшла з голими руками.

Але обидві армії, піддержані ґрандіозним повстанським рухом, який прокотився по цілій Україні під льозунґом української самостійної народньої республіки, все ж вели дальшу боротьбу. Ця боротьба досягла своєї найвищої точки з взяттям Київа. З цього моменту Україна вступає в боротьбу з армією Деникина, яка заявила в імени „єдиної неділимої Росії" свої претенсії на Україну.

Армія Деникина, добре озброєна при активній допомозі Антанти, захопила цілу лівобережну Україну і напала на українську армію. Нічого не помогли протести українського правительства до Антанти. Деникин мав від Антанти carte blanche, що до України. Українська армія, яка воювала з большевиками тими набоями, які у них відбивала, з трудом видержувала боротьбу з в багато разів ліпше озброєною армією Деникина.

З моменту першої сутички українців з Деникином війна між російськими большевиками та українською республікою притихла. Деникин, який ростяг свій фронт від Волги аж до

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дністра, скоро почув небезпеку такого положення, бо добровольческій армії дошкуляв український повстанський рух, а з другого боку большевикам було легко прорвати такий рідкий фронт.

Але українська армія не могла вже використати цеї ситуації. Без набоїв, без лікарств, без одежі, без грошей армія не могла істнувати, як боєздатний організм. Страшна епидемія тифу всіх видів мала тяжчі наслідки для армії, чим наступ ворога. На одній ст Жмеринці лежало 11.000 слабих на тиф козаків. Бувало так, що нікому було мертвих ховати. А в той же час „великодушна" Антанта та її підголоски робили все для того, щоб українська армія не дістала з заграниці навіть ліків. Мало того. Ні Румунія ні Польща не дозволяли перевезти через свою територію українських кредитових білетів, надрукованих в Німеччині. І українське правительство мусіло перевозити гроші з Німеччини на літаках до Камянця-Подільського в літі 1919 р. Але настали осінні дощі й тумани, і перевозити грошових знаків літакама вже не можна було.

Невідрадне становище української армії довели до повної катастрофи наслідки переходу вищого командування галицької армії на сторону Деникина. Очевидно, що командуванню цеї армії хотілося цим актом змінити в очах Антанти та її фаворита Деникина ту „большевицьку" репутацію, яка утвердилася за українцями. Це був Putsch вищих, реакційно настроєних командантів, незрозумілий і ворожий поглядам мас українського галицького старшинства та козацтва; але факт зради вищого командування галицької армії припинив її боєву активність, відкрив фронт для ворога і цим знищив відпорну силу тих українських частин, які ще продовжували боротьбу.

Остатки української армії разом з представниками правительства все ж прорвалися в грудні 19 9 р. через фронт армії Деникина і спільно з українськими повстанцями примусили її залишити Правобережжя. Взагалі чим далі, тим міцніше і все на більш свідомі і організовані сили розбудженої нації спиралася українська власть. Вся Україна була покрита густою сіткою повстанських організацій із українських селян, робітників і городської та сільської інтелігенції, що однодушно йшли під прапором Української Народньої Республіки. Недаром українські комуністи в особі своїх відповідальних представників, після неудачних спроб самостійної оружної боротьби з російськими большевиками під льозунгом „радянської України", в літі 1919 р., слідом за повстанськими відділами, прибули до українського демократичного державного центру шукати „виходу".

Цей тісний звязок українського демократичного державного центру з народніми масами примусив і рос. большевиків числитися з ним. Незадовго до катастрофи Центр.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Комітет Рос. Комуніст. Партії прислав з Москви через швайцарського комуніста Ф. Пляттена пропозицію українському правительству заключити з совітською Росією військову конвенцію проти Деникина. Українське правительство відповіло на це позитивно. Руїна українського фронту і дальші успіхи большевиків проти Деникина не давали ґрунту для розвитку цих відносин.

Зруйнована матеріяльно українська армія після цього вже не могла поправитися ні під час партизанського походу по Україні зімою 1919—1920 року, ні під час польсько-українського наступу на Київ літом 1920 р. Знаменитий зімовий похід по Україні показав, що українська армія має безмежні симпатії в населенню України і від нього може дістати все, окрім лише зброї і иншого військового майна, якого на Україні нема, бо царське правительство всі військові заводи будувало майже виключно на території Московщини. Українсько-польський союз оказався занадто хитким і нещирим. В польській політиці супротив України переважає знаменитий погляд, що „niema Ukrainy, jest tylko Polska i Moskwa". Занадто слабі в Польщі ті сили, які б визволилися в політиці відносно України з під впливу романів Сєнкєвича. А поки панує така „ідеольогія", то цілком природно, що і Польща і Росія спільно заінтересовані в дальшому здійсненню своєї окупації на українських землях. Тут їх інтереси сходяться. Недаром большевицькі дипльомати дякували у Ризі польським представникам за „справедливий мир". „Справедливість", таким чином, установляється коштом українських земель.

Так від українського організованого фронту, в наслідок головним чином несприятливих з о в н і ш н і х умов, залишилися, з одного боку, кадри інтернованих вояків у Польщі, Румунії і Чехословаччині, а з другого — повстанський рух на Україні, якого не може викорінити й досі півміліонна російська армія, що стоїть на Україні постоєм.

І Грузія і Латвія з Естонією і навіть Польща повстали, як державні організми тільки при найближчій матеріяльно-техничній допомозі тих чи инших зах.-европейських держав. Вся Соборна Україна стала жертвою чужонаціональної окупації, бо міжнародні відносини для її державних стремлінь склалися н а й н е с п р и я т л и в і ш е.

Малі, невеличкі держави могли утворитися на території бувшої Росії при істнуванню в Европі с т а р и х поглядів на справу Сходу і без порушення тої конструкції „европейської рівноваги", яку намітили собі переможні держави. Але Україна, з сорокміліоновим населенням і найбагатшою в світі територією, може повстати тільки при умові р а д и к а л ь н о ї зміни цих поглядів, коли Европа нарешті поховає ідею „єдиної Росії", як стару і відживщу.

Така ситуація для України досі ще не наступила.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Який з усього сказаного висновок? Висновок той, що коли б під час революції Україна була оставлена самій собі, то наше життя в богато де-чому пішло б по иншому шляху, ніж в Московщині. Не тому, що ми Українці, а там Росіяне, а тому, що особливі відносини наших суспільних сил продиктували б нам свою, пристосовану до цих обставин лінію, як нац.-політичної боротьби, так і її форм та тактики.

Без чужоземної окупації, яку здійснюють на Україні російські большевики, у нас на Україні через особливости суспільно-історичного розвитку не була здійснима ні диктатура на зразок московської, ні демократія типу Грузії, де величезну роль відограла соціял-демократія. Для першої нам бракувало розвиненого пролєтаріяту, для другої — крім недорозвиненого і неорганізованого пролєтаріяту, ми мали невідповідно приготоване селянство: воно було мало організоване і досить сильно пройняте ідеольогією російського „народницького" соціялізму. Найбільше передумов було на Україні для створення селянсько-буржуазної республіки типу Латвії та Естонії, про яку писав Лєнін в своїй цітованій вище праці про аграрну справу.

Утворення такої республки на Україні могло бути ділом об'єднаних сил українського пролєтаріяту, селянства і почасти городської буржуазії. Але царський централізм не дав можливости цим клясам розвинутися і стати на власні ноги до вибуху революції. Пролєтаріят України, в значній своїй частині більше звязаний з селом, ніж з містом, був порівнюючи нечислений і мало організований; молода українська велика промисловість здебільшого обслуговувалась зайцлим російським робітництвом. Українське селянство було неорганізоване і несвідоме, жило під великим впливом російського „селянського" соціялізму. Українська буржуазія лише починала народжуватися. Не диво, що в таких умовах спочатку антиукраїнська політика російського Тимчасового Правительства, а потім жорстока міжнаціональна і міжгромадянська війна, яку почали російські большевики, не дали можливости Українському Правительству швидко і радикальнно перевести основну соціяльно економичну реформу на Україні — земельну. Все це, з ходом революції, утворило ґрунт для окупаційного большевизму. Після неудач української власти (Центр. Ради і Директорії), значні маси українського селянства та робітництва, головним чином по закінченню протигетьманського повстання, піддалися впливу російських большевиків.

Історія заздалегідь підготовила окупацію України з тої ж самої московської півночі.

11. Соціяльний утопизм і національний „реалізм" большевиків.

Після недовгого правління Центр. Ради та Директорії, большевики прийшли на Україну, як побідна революційна

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сила: вони морально опанували українські маси. Але це було хвилеве. Швидко за цею перемогою мусіла прийти гірка дійсність.

Головна біда большевиків була в тому, що вони стали утопистами, забувши ними ж самими поставлений прогноз революції:

„В російській революції боротьба за землю є не що инше як боротьба за поновлений шлях капіталістичного розвитку... В силу об'єктивних економичних причин у нас нема і не може бути в сучасній революції иншого „вибору", як між буржуазною республікою селян-фермерів або монархією поміщиків юнкерів... Чим повніша та рішучіша була б побіда селянської революції, тим швидче перетвориться селянство в вільних буржуазних фармерів, котрі дадуть „відставку" соціялізмові".

Відкинувши цей прогноз, большевики впали в ілюзії. Те, на що до революції, при об'єктивній оцінці відносин в Росії, вони самі дивилися як на утопію, тепер вони поставили, як практичну мету дня. Зазначений об'єктивно правильний погляд на можливости російської революції тепер вони признали неправильним, „соглашательським", контр революційним Ніби селянсько-буржуазна Росія і особливо Україна могли так швидко (протягом всього 10 років) вирости для негайного здійснення в них соціялізму!

Розуміється, політика утопійного соціялізму зараз же почала викликати невдоволення в тих самих масах, які незадовго перед тим стихійно пішли за большевиками. „Ніяких демократичних республік! Нехай живе негайний комунізм!" — деклярували і з нечуваною упертістю переводили в життя большевики. „Геть большевицьку диктатуру! Смерть комуністам!" — що далі то все частіше і гостріше почали заявляти українські робітники та селяне.

Оскільки революційність і радикалізм хвилево повели за большевиками українські маси, остільки їх утопійний соціялізм мусів убити їх авторитет, відвернути від них маси.

На Україні це мало під собою тим глибший ґрунт, що большевики прийшли сюди не тільки, як соціялісти-утописти. Вони прийшли і як завойовники, що кровю і залізом здійснювали льозунги збанкротованої російської буржуазії. Не даром російська буржуазія пішла на службу до большевиків: „хоч совітська, аби єдина неділима Росія".

Окупаційний большевизм на Україні являється послідовним виразом всеї утопійної тактики большевиків. Звичайно, противники клясової боротьби дивляться на це инакше. Напр., на думку п. Донцова, окупаційний большевизм на Україні є „боротьба не верстви з верствою, не інтернаціонального соціялізму з інтернаціональним капіталізмом, але раси з расою, боротьба двох виключаючих себе націоналізмів" („Підстави нашої політики", ст. 197). Замісць клясової боротьби, п. Донцов ісповідує „вічні закони расової боротьби" (там же, ст. 208).

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ми бачили, яку вартість має аналіз суспільного життя такими методами. Крім оперування голими, нічого не говорячими ідеями, під які „критики", подібні до п. Донцова, підводять все багацтво і ріжноманітність історичних подій і фактів, вони по суті нічого не аналізують і нічого не роз'яснюють.

Справді, що керувало большевиками в їх поході на Україну? В першу чергу Україна була потрібна їм, як колонія, без якої, на їх думку, вони не могли істнувати.

Який був погляд большевиків на відношення Московщини до України? На „Першому Всеросійському Зїзді совітів народнього господарства", в травні 1918 р., в Москві цей погляд був ними висловлений в формі слідуючої постанови:

„Порізнення Великоросії і України довело до найбільшої гостроти розстроєність громадського обміну і зробило майже безвихідним економичне становище півночі, району обробляючої промисловости. Тільки привернення суспільного звязку між цими двома частинами економичного орґанізму, що склався історично, дасть можливість нормально жити і функціонувати"[1]).

Чи всі большевики дивилися так на цю справу? Ні, менш засліплені навіть з них думали инакше. Референтом на згаданому зїзді виступав економист Мілютін, член партії большевиків. Він обороняв як раз протилежний погляд. Вихід для незалежного (від України) істнування Московщини він бачив в пересуванню центрів російської промисловости в райони добування вугля і руди — на Урал і Сібір і в сильнішому розвитку продукційних сил в цих районах.

„Коли полишимо на боці південь, — говорив він — припускаючи навіть найгірше лихо, що ми будемо абсолютно відрізані від нього, цим зовсім не змінюються наші ресурси, котрі дають можливість дальшого економичного розвитку нашої країни"[2]).

Отже совітська Московщина (навіть всупереч висновкам економистів) вважала, що вона не може „нормально жити і функціонувати" без України. Але не це лише було головним стимулом постійного стремління большевиків на Україну. На думку большевиків, відокремлення України не тільки збільшувало економичну руїну в Московшині, але шкодило самообороні самої України, не давало їй можливости самій справитися з силами контр революції. Російські большевики весь час оцінювали Україну, з погляду на особливости її соціяльної структури, а також на її відмінне ґеографичне положення (межування з сухопутними кордонами Зах. Европи і з Чорним морем), як головний плясдарм інтервен-

[1]) „Труды 1-го Всерос. Съѣзда Совѣтов Народнаго Хозяйства" Москва, 1918 г., ст. 88. Курсив наш.
[2]) Там же.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ції і російської реакції. На Україні, вважали вони, рішається доля не тільки реакції, але й революції. Через Україну большевики хотіли пробитися в Европу.

Таким чином, не абстрактне бажання мати на Україні хоч би й фіктивну совітську власть, а стремління використати матеріяльні багацтва України і тримати її під своїм безпосереднім політичним керуванням тягло і тягне большевиків в цей край. Страх за можливість вграти влади навіть в Московщині, через утворення на Україні иншої, несовітської власти, примушував і примушує їх за всяку ціну триматися цеї країни, підтримувати в ній хоч би й карикатуру на совітську власть.

Большевики являються тут такими ж „реальними" політиками, як і в своїх відносинах до инших країн був. Росії. Треба було їм мати вікно в Европу (на заході і на півдні) для всяких зносин з світом і поширення комуністичної пропаганди поза межами своєї держави, не загрожувало це їм політично і матеріяльно, — вони помирилися з Естонією, Латвією, Грузією, дали можливість самоорганізуватися, як незалежній республіці, навіть невеличкому Азербейджану. Але відчули вони потребу в бакинській нафті — і зараз же, для розчищення вільного шляху до неї, заволоділи Азербейджаном, розігнали його парлямент; стала їм потрібна база для активних операцій на Сході против англійських кольоній в Індії і т. д., — вони без всяких розмов і попереджень знищили найдемократичнішу із новоутворених республік — Грузію.

Трагизм большевиків в тому, що з причин недозрілости обєктивних умов життя в Росії вони не могли і не можуть здійснити своєї основної мети: утворення в Московщині соціялістичного ладу. З самого початку вони були примушені шукати підпори для продовження свого істнування. А шукаючи його, вони мусіли ставити собі завдання і цілі, які не мають нічого спільного з завданнями і цілями пролєтарської кляси, а саме: з'єднання був. російських земель і використовування їх в інтересах московського совітського центру, підпорядкування пролєтарського руху на цілім світі своїй диктатурі і т. д.

От що пишуть вони про це самі:

„Справжня економична історія совітської Росії почнеться тільки з 1921 р., бо тільки з другої половини 1920 р. Росія знову істнує, як єдиний господарський організм. До цього часу перші три роки пролєтарської революції це була тільки передмова, тільки вступ до історії — боротьба для утворення першої передумови до можливости нормального господарського розвитку: за збірання до купи, в єдине ціле всіх частин розшматованої буржуазно-поміщицькою контр-революцією і Антантою держави — України, Великоросії, Сібіру, Туркестану, Кавказу, Дону.

Тепер, коли російський пролєтаріят, коли „войовничий большевизм", як новий Іван Калита, знову „зібрав землю", тепер тільки

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пролетарська Росія матиме можливість показати свою енергію і організаційні звички на справі господарського відродження в потрібному масштабі.

Коли вже і в період „вступу до історії“ було дещо досягнуто — насамперед — збереження пролетарської держави, збереження можливости кувати далі свою долю, спіраючися все на більші джерела могутности, — коли це так, то оскільки більше ми маємо право чекати, „коли прийде справжній день“. Для капіталістів країн Антанти тепер, з об'єднанням Росії, повинна остаточно зникнути надія на „загибіль большевизму“ од внутрішнього економичного роскладу“. [1])

Нема ріжниці між цими большевицькими признаннями і закликами Струве [2]) та йому подібних російських „патріотів“ до „нового життя і старої могутности Держави Російської“! Нема ніякого сумніву, що большевики взялися за проведення цілком непролетарських задач: обєднання оружною силою не російських земель, відновлення єдиної Росії [3]).

Енгельс писав колись:

„Найгірше, що може стрінути провідника екстремної партії, — це те, коли він змушений перебрати владу тоді, як рух ще не доспів для панування тої кляси, яку він заступає, і для переведення тих порядків, яких вимагає панування цеї кляси... З конечности стоїть він перед дилемою, яка не дається розвязати: що він може робити, те протовиться його цілому дотеперішньому виступові, його принціпам і безпосередньому інтересові його партії; а те, що він повинен робити, не дається перевести. Одним словом, він змушений заступати не свою партію, не свою клясу, а тільки ту клясу, для панування якої рух вже поспів. Він мусить в інтересі самого руху заступати інтереси чужої йому кляси, а від своєї власної кляси відмахуватись фразами й обіцянками, запевнен ням, що інтереси тої чужої кляси це її власні інтереси. Хто — додає Енгельс, — попаде в таке скрутне становище, той неминуче пропащий“ [4]).

Ці слова прекрасно характеризують основний, смертний гріх большевиків. Взявшися за здійснення соціялізму в недозрілих умовах, вони раз у раз примушені обороняти інтереси чужої їм кляси. Вся політика большевиків це послідовний одказ від цілого ряду соціялістичних принціпів.

---

[1]) Ю. Ларін і Л. Кріцман. Нарис господарського життя і організація народнього господарства радянської Росії. Київ 1921, ст. 65. Курсив наш.

[2]) П. Струве. Размышленія о русской революціи. Софія 1921, ст. 34.

[3]) Російські меншевики, які в початку революції були більшими централістами, ніж большевики, з приводу теперішньої окупаційної політики цих останніх пишуть: „Розуміється, субєктивно большевики при анексуванню переслідують мету поширення світової революції. Але обєктивно відбувається відновлення старої російської „держави“ силами того мужицького колєктиву, яким являється червона армія, і волею тих, большевицькою революцією поставлених при власти, нових дрібнобуржуазних верств, котрі цю армію творять і нею керують...

Пролетарська тільки по ідеольогії, дрібно-власницька по природі, большевицька революція не вільна від анексіоністських, себто націоналістичних тенденцій“. („Социалистический Вестник“, № 3, Берлін, 1/III.1921.)

[4]) Fr. Engels. Der Deutsche Bauernkrieg. Berlin 1908, ст. 105—106.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але особливо траґичним оказалося їх положення на Україні. В Московщині совітська власть являється диктатурою російської меншости над більшістю російського населення. На Україні це диктатура російських комуністів над цілим українським пролєтаріятом і українським народом взагалі. Там диктатура комуністів являється диктатурою національно-російських сил, як результат попереднього історичного розвитку російського суспільства. Тут ця диктатура являється окупацією, насильством над цілою українською нацією, соціяльна структура якої виключає всяку можливість утворення своєї, української совітської власти.

Ще недавні приклонники на словах ідеї самоозначення українського народа „аж до відокремлення",[1]) большевики на ділі виявили цілком инше. Для зміцнення своєї диктатури в Московщині, вони зробилися гнобителями українського народа, пішли одною стежкою з російською шовіністичною буржуазією. Іменно „фразами й обіцянками" почали вони тепер запевняти український пролєтаріят, що боротьба за національне визволення сама собою відпадає в умовах пролєтарської диктатури, що боротьба за українську незалежність є непотрібним націоналізмом, роз'єднуючим сили пролєтаріяту, шкодливим для пролєтарської революції. Що зробиш? Вони спасають совітську власть в Московщині! Яке значіння може мати для них якась там Україна, Грузія і т. д.? Вони хотять визволити цілий світ!

Ця теорія потрібна большевикам. Всякій силі необхідна доктрина, яка б доказувала другим правильність вчинків цеї сили. Україна потрібна большевикам, з одного боку, як кольонія для постачання Московщини хлібом, вуглем, залізом і т. д., а з другого — як головний форпост для боротьби з інтервенцією і російською реакцією. Тому з усім тим, що перешкоджає безборонному пануванню над цим краєм, велася і ведеться безпощадна боротьба.

Насамперед, Україна підпорядкована червоній армії, по національному складу неукраїнській, з майже повною відсутністю українського командного складу. По даних самих

---

[1]) Дійсно, до осіннього перевороту 1917 р. большевики і в літературі і на ріжних зборах піддержували ідею самоозначення українського народа аж до відокремлення. Ленін на передодні революції, напр., писав: „Переможний соціялізм необхідно повинен здійснити повну демократію, а значить не тільки провести повну рівноправність націй, а й здійснити право на самоозначення пригнічених націй, себто право на вільне політичне відокремлення. Соціялісгичні партії, котрі не докажуть всею своєю діяльністю і тепер і підчас революції і після її перемоги, що вони визволять поневолені нації і построять свої стосунки до них на підставі вільного союзу, а вільний союз є брехливою фразою без волі відокремлення, — такі партії вчинили б зраду відносно соціялізму" (Ленин. Итоги дискуссій о самопредѣленіи. „Соц.-демократ", № 1. 1916 г. Курсив наш).

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

большевиків за 1920 р.,[1]) „основне ядро“ цеї армії, в розмірі до 85%. складають Великороси. Українців мається тільки 8—9%. Решта є: Татари, Башкири, Киргизи, Узбеки, Латиші і инші. Мобілізованих Українців, як правило, відсилають служити за межі України, головним чином в північні райони Московщини.

Всі адміністративні апарати на Україні обсажено чужим, неукраїнським елементом. В урядових установах запанувала російська мова, а українську витіснено на другий плян. Загалом виявляється негативно-підозріле відношення до всього українського: відсилаються назад папери, писані по українському; робляться арешти осіб, у котрих найдені посвідки на українській мові; в категорію „неблагонадійних“ попадають ті, що говорять на українській мові, а не на „общепонятном языке“ і т. д. Неукраїнські комуністи відносяться з підозрінням навіть до українських комуністів, „як до „нечистих“ комуністів, як до потенціяльних контрреволюціонерів“ [2])

Не дивно шо большевицькою властю на Україні ігноруються інтереси української школи і української освіти взагалі. Напр., за 920 р. „Всеукраїнське державне видавництво“, цей орган „державної регуляції і організації всього друкованого слова“ на Україні, не видрукувало ні одного українського підручника, а з 303 агітаційних видань тільки коло третьої частини було випущено на українській мові, а решту було надруковано по російському. Самий „Збірник справоздань Народніх Комісаріятів“ за указаний рік (більше 300 сторінок формату in folio) видрукований на російській мові, за винятком верхньої обгортки та справоздань комісаріяту освіти і всеукраїнського державного видавництва.

Вся економична політика большевиків на Україні зводиться до безоглядного вивозу з України її матеріяльних ресурсів. Ні про які заходи для організації, піднесення і розвитку економичних сил України, відповідно до її внутрішних умов і особливостей, нема й мови. Ті, що визнають рацію істнування власного українського економичного центру, вважаються в найкращому разі за українських шовіністів, а сама ідея утворення такого центру кваліфікується, як ідея контрреволюційна. Так було знищено навіть українську кооперацію у всіх її видах.

Ця політика ігнорування і грубого нищення всього українського з тим більшою рішучістю переводиться большевиками на Україні, що всі місцеві російські круги, не ви-

---

[1]) Краткий отчет командующего всеми вооруженными силами и уполномоченного Р. В. С. Р. на Украине за 1920 г. „Збірник справоздань Народніх Комісаріятів і Центральних Установ У. С. Р. Р. та Уповноважених Народніх Комісаріятів Р. С. Ф. Р. Р. 5-му Всеукраїнському Зїздові Рад України.“ Харьків 1921.

[2]) „Вільна Україна“, ч. 1—2, ст. 149.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ключаючи й соціялістів, активно допомагають їм в цій роботі по „об'єднанню" Росії. Сібірський краєвий комітет рос. соц.-революціонерів в 1920 р. писав до заграничних груп своєї партії:

„Ми, і взагалі вся демократія, готові помагати большевикам у всьому, що сприяє об'єднанню Росії, хоч би під властю розбійників"[1]

Так само на Україні і російські есери і російські соц.-демократи (меншевики) весь час були скорше на стороні большевицьких і навіть деникинських „об'єдинителів", ніж на стороні українських „сепаратистів", до якого б політичного напряму ці останні не належали.

Взагалі „Українська Соціялістична Радянська Республіка" з самого початку являється простою декорацією, фікцією. Вона у всіх галузях життя цілком підпорядкована московському центрові, позбавлена самостійного істнування. Не даром Раковський заявляв: „російський пролєтаріят не уступить свого права первородства за сачавичний куліш української незалежности". А по теорії Бухаріна, лише пролєтаріят даного краю повинен рішати справу національного самоозначення.

На Україні окупаційна власть фактично опинилася в руках большевицької частини російського пролєтаріяту. Розуміється, останній рішає справу самоозначення України по своєму: захищаючи совітську власть в Московщині, він не може допустити істнування окремої української держави. Сама ідея такої держави, ми бачили, переслідується російськими большевиками, як щось непотрібне, шкодливе, контрреволюційне.

Так в катеґорію контр-революційного в очах большевиків попав увесь український рух. Всяка аґітація за українську нац.-державну ідею, навіть стремління ширити і розвивати свою національну культуру, яка являється могутнім двигуном кожної нації до політичного самоозначення, бажання поставити цю культуру на відповідне силам і потребам української нації місце вважається за контр. революцію, зустрічає перешкоди з боку окупаційного режіму, не вважаючи на „украінізаторські" деклямації Москви і Харькова. Терор надзвичайних комісій направився проти всього, що поглиблює національну і політичну свідомість в українських масах, бо це збільшує їх відпорну силу окупаційній політиці большевиків.

Політика большевиків на Україні являється окупаційно-завойовницькою в найгіршому розумінню цього слова. Це політика, яка не тільки йде проти матеріяльних інтересів українських мас своїм соціяльним утопизмом. Ні, вона своїм національним „реалізмом" стремиться убити, придушити саму

[1]) „Революц. Россія", № 2, 1921.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

національну істоту українського народа. В Московщині рос. маси не бачили такого „соціялізму", який творили і творять большевики на Україні Там большевицька диктатура являється своєю, національною владою. Всі хиби цеї влади обмежуються лише соціяльно-політичними справами; вона не йде проти нац. культурних інтересів російських мас, не гнобить і не нищить їх як націю. На Україні большевицька влада з самого початку була чужою, чисто окупаційною владою. Ця влада ні в якому змислі не була і не є для українських мас своєю. Вона з однаковою силою душила і душить українське робітництво і селянство, як з боку економичного, так і з національно-політичного і культурного.

Поряд з „викачуванням" із України її матеріяльних ресурсів і навіть засобів продукції для піддержки московського центру, неминучим було для большевицької політики на Україні стати на шлях національного терору. Адже факт, що нема українських партій, навіть комуністичних, які признавали би правительство У. С. Р. Р. українським національним правительством. Навпаки, всі українські партії, включаючи і українських комуністів, брали участь в оружній боротьбі з правительством агента Москви Х. Раковського, як з правительством окупаційним. Український національний рух, в основі якого лежить природне стремління до заснування незалежної держави, стоїть в суперечности з тими економичними завданнями, які московський центр поставив собі на Україні. Усуваючи матеріяльну базу з під незалежного розвитку України, російська окупація з необхідністю мусить боротися проти тих політичних стремлінь українського народа, в яких би формах вони не виявлялися, котрі мають ціллю здійснити „право на відокремлення."

Терор, заведений як система правління, завжди є ознакою слабости, відірваности від народніх мас тої власти, яка його вживає. Хистке положення російських большевиків на Україні штовхає їх до найжорстокіших засобів для утримання власти в своїх руках.

Російські большевики не дооцінили національного моменту на Україні. Легкість і швидкість, з якою вони хвилево опанували українські маси, осліпила їх. Нація, що так легко піддавалася впливу власти чужонаціональної, не видавалася їм нацією, з якою треба було рахуватися.

Але революція робила своє діло. Національно політичні стремління українського народа, під впливом большевицького окупаційного режіму, не тільки не зникли і не зменшилися, а навпаки ще більше зросли. Цьому сприяли самі большевики своєю політикою. Ця політика якраз викликала духів, їм небажаних: сіяла невдоволення проти російської влади, зміцняла національну свідомість українських мас, загострювала відносини між Україною і Москвою, нарешті привела

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до стихійного бунту українських робітників і селян проти російської окупації.

Так окупаційний большевизм на Україні, замісць придушення національного українського руху, в дійсности відограв роль свого роду суворої школи для виховання та зміцнення державно-самостійницьких стремлінь на Україні.

12. Українські робітники і селяне дають „відставку" московському „комунізмові."

Двохразова поразка російських большевиків (підчас німецької окупації та наступу в 1919 р. української армії і Денікина) переконала їх, що без підпори з боку українських мас загибіль совітської власти на Україні неминуча. Але на кого спертися? Де знайти сили, які б піддержували совітську власть, як свою, українську? Українського промислового пролєтаріяту майже не було. А пролєтаріят непромисловий не міг бути базою для переведення соціялістичних задач.

Це розуміли самі большевики. Устами комуніста Скрипника вони заявляли:

„Наша траґедія в тому іменно полягає, що ми мусимо за допомогою робітничої кляси, по національности російської або зросійщеної, яка часами з призирством ставиться до найменшого натяку на українську мову та українську культуру, за її допомогою і її силама мусимо завоювати собі селянство і сільський пролєтаріят, по національному складу український, який в наслідок складних історичних умов упереджено відноситься до всього російського, „московського".[1])

Самим большевикам не можна було далі замовчувати окупаційного характеру своєї власти на Україні. Після їх відступу перед денікинською армією літом 1919 р., навіть у Москві були невдоволені політикою правительства Раковського. Лєнін в розмові з швайцарським комуністом Ф. Пляттеном заявив: „нехай там (на Україні) краще буде добра демократична республіка, чим погана радянська".[2])

Але повороту назад не було, бо якжеж можна було „нормально жити і функціонувати", без матеріяльних засобів України і взагалі без удержання її під своїм керуванням! І як утопаючий хапається за соломинку, так большевики на Україні почали шукати цеї соломинки. Спасаючу соломинку вони знайшли в убогому українському селянстві та серед сільськогосподарського пролєтаріяту. На цих дійсно українських елєментах рішили вони збудувати нарешті головну фортецю совітської власти на Україні. Краще пізно, чим ніколи. Експериментів робилося богато, чому не попробувати ще одного. Вся політика большевиків це один безперервний експеримент.

---

[1]) Скрипник. Донбас. „Коммунист", № 4. Июль 1920. Курсив наш.
[2]) „Вільна Україна", ч. І., ст. 128.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І от Скрипник в своїй цітованій статі почав доказувати:

„В країні з переважаючим селянським населенням, де пролєтаріят фабрично-заводський не дуже числений, а орґанізаційно надзвичайно ослаблений безперервними кровопусканнями; в країні, котрої величезна правобережна частина живе в багатьох відношеннях ще в умовах кріпацьких лятифундій і первісного капіталістичного нагромадження, пролєтаріят лише в тім разі зможе міцно завоювати владу і будувати комуністичне життя, коли він зможе завоювати широкий вплив на пролєтарські і напівпролєтарські верстви селянства".

Чи були дані для успішного переведення в життя цього нового експерименту?

Звичайно, ні. Але... блажені віруючі! Большевицькій власти на Україні нічого иншого не залишалося більше, як повірити в можливість чуда. Дальше панування большевиків на Україні, без віри в правоту свого діла, без певного самооправдання ставало для них самих занадто тяжким і дуже проблєматичним. Потрібний був новий стимул для продовження свого панування, для безборонної експлюатації матеріяльних засобів України. Так була придумана „ставка" на український сільсько господарський пролєтаріят та убоге селянство До життя, весною 1920 р., були покликані т. зв. „комнезами" („комітети незаможних селян").

Не вважаючи на високі фрази про визволення працюючих мас на Україні, політика большевиків і тут є явним насильством над цими масами. Замісць підняття українських пролєтарських сил, все звелося, головним чином, до більш досконалого витягання харчових продуктів із українського села. Справді, як в звязку з декретом про „комнезами" була орґанізована робота комуністичної партії на Україні? Комуніст Владіміров про це пише: „Центр ваги партійної роботи переноситься на село. За основу роботи береться продовольча база, яка стає знаряддям розслоєння села".[1]) Дійсно, згідно з інструкцією про „комнезами" останні є лише допомоговими орґанізаціями при продовольчих орґанах „для правильного і успішного переведення роскладки хліба, продуктів та фуражу". Відповідно до таких задач „комнезамів", вступ до них обмежується лише селянами з хазяйством до 3 десятин. Щоби заінтересувати самих членів „комнезамів" в успішности роботи продовольчих орґанів, їм даються вільготи: вони звільняються від хлібної роскладки і получають до четвертини всіх зібраних ними по роскладці продуктів. Нарешті для повної ґарантії, що заведена машина буде йти без перешкод, на „комнезамів" накладається обовязок „стежити за тим, щоби не члени „комнезамів" не брали участи в виборах в совіти та виконавчі комітети і щоби навіть не були присутніми на виборчих сходах та зібраннях".

---

[1]) Владимиров. Основной вопрос. „Коммунист", № 4. Июль 1920. Курсив наш.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Все просто і все передбачено. Поперше, село неначе ножем розрізано, але не на ґрунті клясовому: люмпен-пролетаріят протиставлений продукційному селянству. По друге, — і це найголовніше, — своєчасне виконання „розкладки“ селянського хліба ґарантовано краще, ніж раніше. Лучшої машини для викачування хліба у селян не можна було придумати. Совітській метрополії трудно було не захопитися ідеєю такого іменно „підняття“ внутрішних пролетарських сил на Україні!

Самі большевики про „комнезами“ на Україні пишуть:

„В комнезамах ми бачимо не так продуцентів, як певну верству, яка являється на селі провідником наших мір. Комнезами повинні бути аґентами для проведення на селі державного урегулювання сільського хазяйства“.[1])

Яка була роль цих „аґентів“ і в чому полягали задачі „державного реґулювання сільського хазяйства“, ми бачили в тільки що наведених витягах з інструкції про „комнезами“. Ціла кляса пролетарського і напівпролетарського селянства виступає в очах самих большевиків не як кляса продукційна, котра виконує необхідні для суспільства функції, а як „агент“ по проведенню на селі плянів і намірів большевицької власти, себто як непродукційна ґрупа, як люмпен-пролетаріят.

Отже селянська політика большевиків в Московщині і на Україні була неоднакова. В Московщині, починаючи з кінця 19 8 р., середній або т. зв. „старательний“ хазяїн являється основним предметом клопоту совітської влади, яка шукає з ним згоди, як в области економики, так і в области пол тики. Після неудачної спроби з сільською комуною, за допомогою „комбедів“ в 1918 р., себто після першої серйозної капітуляції большевиків перед селянством, в Московщині на масову колективізацію сільського хазяйства махнули рукою. На Україні російські большевики до самого останнього часу не переставали говорити про задачі колективізації сільського хазяйства, як про дуже актуальний, „ударний“ момент в біжучій роботі дня. Хоч сучасне сільське хазяйство — по визнанню самих большевиків — втратило „старий стимул риночного хазяйства і одночасно не придбало ніяких нових стимулів колективного хазяйства“,[2]) але все ж комнезами на Україні повинні бути провідниками колективізації сільського хазяйства.

„Коли в найближчі місяці — писали большевики в кінці 1920 р. — ми не зуміємо на Україні звязати наших комнезаможів задачею колективізації сільського хазяйства, як черговою практичною задачею дня, коли ми саму колективізацію сільського хазяйства не зуміємо поставити, як продукційну задачу, то можна

---

[1]) Отчет Народн. Комиссариата Земледелия. „Збірник справоздань“ за 1920 р.

[2]) Там же.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з певністю наперед сказати, що вся наша політика комнезаможів приведе до утворення середняцької України, виравняної під одну хазяйствену нитку села і примусить декого і у нас в кінці всього шукати так же, як і в Росії т. Осинського, згоди в области економики з старательним хазяйством, в области політики з селянською демократією, що стоїть проти пролєтарської диктатури.

Ми повинні здійснити цю задачу тепер, бо инакше через рік ми будемо мати на Україні можливо і „розслоєне" село, але злите в суцільну масу старательних хазяїнів, що стоятимуть єдиним фронтом проти пролєтарської демократії".[1])

Чому так? Чому іменно на Україні, з її більш вираженим індивідуалізмом селянства і меншою його пауперизацією, російські большевики невпинно продовжують експеримент примусової колєктивізації сільського хазяйства, шляхом штучного росколу села, не вважаючи ні на що? Причина проста: окрім необхідности спертися на українські убогі елєменти для утримання власти в своїх руках, цього особливо вимагають від них інтереси продовольчої політики на Україні. Без роз'єднання українського села на його продукційні і люмпенпролєтарські елєменти, без використання цих останніх для витягання хлеба у продукційного селянства, совітські продовольчі органи на Вкраїні безсильні успішно провадити свою роботу.

У справозданню комісаріяту продовольчих справ за 1920 р. писалося:

„Внутрішній фронт, бандитизм виступає найголовнішою перешкодою, що гальмує заготовку.[2]) Боротьба на сім фронті велася і продовжує вестися ще й до цього часу Тут продорґани стремилися. з одного боку, притягти до своєї роботи всі инші совітські і особливо військові органи, а з другого — всякими способами допомагали розслоєнню села і притягненню на сторону совітської власти незаможного селянства".

Оскільки стремління спертися на пролєтарські і напівпролєтарські елєменти селянства, шляхом його розслоєння, являється для російських большевиків більше самовтіхою і самообманом, остільки притягнення ними цих елєментів до роботи по заготовці є цілком реальною задачею: тільки протягом чотирьох місяців в 1920 р. заготовка на Україні, за допомогою комнезамів, дала 35 міліонів пудів хлібних продуктів.[3])

---

[1]) Там же.

[2]) Правильність цього в тому ж „Збірнику справоздань" підтверджується такими даними, з одного боку, про результати заготовки, а з другого — про розміри повстанського руху на Україні. За 1920 р. було заготовлено: в Европ. Росії 51% роскладки, на окраїнах (Сібір і Північний Кавказ) 25% і на Україні тільки — 19·69%. З 20/V. 1920 р., по 1/I. 1921 р. було одібрано у повстанців: „205 кулеметів, 13 гармат, 23.714 рушниць та обрізів, 683 револьвери, 207 бомб, 342 шаблі і инше майно. Сюди — дадає автор справоздання — не увійшли трофеї, одібрані у Махна, які нараховують зверх 600 кулеметів, 20 гармат і багато иншого майна".

[3]) По роскладці 1920 р., на Україну взагалі приходилося 160 міліонів пудів, а на всю Европ. Росію — 202 міл. пуд. хлібних продуктів.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Політика загострення противенств між ріжними ґрупами на селі з самого початку вийшла у большевиків з боротьби за споживчі продукти. З самого початку „комбєди“ і „комнезами“ фактично були органами для переведення орґанізованого грабунку. Ріжниця між цими органами в Московщині і на Україні це — ріжниця між споживаючою і виробляючою країнами. В Московщині це був грабунок (поки було що грабувати) більше „для себе“ (для „бідних“), на Україні — для держави.

В Московщині ця політика оказалася легше здійснимою, ніж на Україні. Там між продукційним селянством і сільською голотою істнує більш різкий поділ. Ця голота здебільшого не має свого хліба, живе „отхожими промислами“ і тому легко йде на примусове відбирання хліба від сільського „кулака“. На Україні цей поділ менш помітний. Це більш хліборобський край. Тут селянство в масі своїй хлібороби-продуценти Заробітчанство не грає такої ролі серед українського селянства, як у Московщині. Окрім того, на українському селі роль „кулака“ лихваря здебільшого відогравали не свої селяне, як в Московщині, а дрібні торговці з Жидів. До заможних селян тут загалом було менш вороже і гостре відношення, ніж в Московщині. Тому стремління росколоти село на продовольчому ґрунті зустріло на Україні величезні труднощі.

В Московщині політикою „комбєдів“ село було остаточно розбите на нову сільську буржуазію (бувших „бідних“ із „комбєдів“) і „середняків“. Нова сільська буржуазія стала кращою підпорою большевицької власти на селі. Дальша боротьба против опозиції села була непотрібна. На Україні боротьба проти „комунізму“ продовжувалася. Тому большевики виходили з досить поверхової анальоґії між Україною 1920—1 р.р. і Московщиною 1918 р. (єдина анальоґична риса — повстання там і тут) і гадали, що й тут вони досягнуть подібного ж розгрому опозиції через „комнезами“. Звичайно, найважнішим було инше: на Україні, в протилежність Московщині, ще було що грабувати.

Але замісць „розгрому опозиції“, комнезами, як і слідувало чекати, ще ріжче поставили українське село проти російських большевиків. Коли в Московщині примусова „роскладка“ споживчих продуктів била по кишені головним чином сільського „кулака“, то тут вона зробилася тяжким ненависним тягарем для всього взагалі селянства й особливо для біднішого „Роскладка“, яка торкається всіх продуктів споживання і фуражу, починаючи від хліба та соломи і кінчаючи медом, маслом, яйцями і т. д., охоплює всіх селян з хазяйством від одної десятини. Заможніші селяне мають можливість швидче і легше відбути свою повинність і вдихатися цеї нової татарщини. Незаможним селянам це трудніше. Тому, замісць справжньої контр революції, „чека“

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

переповнені заложниками від біднішого селянства за невиконання „роскладки". Коли і це не помагає, заложники розстрілюються.

У відносинах між російськими большевиками і українським селом певну роль відограв і національний момент. Большевикам довелося присилати до „комнезамів" всякий непотрібний і зайвий елемент з Московщини в ролі своїх агентів. Це все утворювало між населенням і напівмосковськими „комнезамами" значно инші відносини, чим в Московщині.

Не дурно український комуніст А. Річицький пише:

„Комуністи України" виявили повну нездатність підійти до українських працюючих мас, особливо селянських; відносно останніх вони так чудесно себе поставили, що без надійної озброєної сили не сміли носа показати на село... Продовольча політика — заявляє він — не може на Україні відограти такої ролі, як в Росії, бо тут вона швидче об'єднує селянство, а ніж роскладає його" (курсив наш).[1])

Але ціль оправдує средства. Не вважаючи на величезне противлення селянства російським большевикам, ми бачимо, все ж удається забирати з України значну скількість споживчих продуктів. Це примушує їх, не вважаючи на „труднощі", з особливою увагою насажувати „колєктивізацію" сільського хазяйства на Україні.

На ділі така „комуністична" політика привела до повної руїни сільського хазяйства. В звязку з знищенням промисловости і постійними реквізиціями споживчих продуктів селянське хазяйство поволі втратило інтерес до дальшого розвитку сільсько-хазяйственої продукції, ізолювалося від всяких впливів з боку городських промислових центрів, роспалося на ряд окремих хазяйств, які добувають продукти лише для власного споживання Селянин почав засівати лише стільки, скільки йому необхідно для власних потреб. Він не хоче дурно працювати на органи большевицької власти. Розуміється, це все страшно понизило сільсько-хазяйствену продукцію і послужило одною з найважніших причин теперішнього голоду на Україні

Самі большевики про положення сільського хазяйства на Україні заявляють:

„Селянське хазяйство, переставши бути риночним, перетворюється помалу в хазяйство натурально-споживче, яке обслуговує виключно свої власні потреби... Селянське хазяйство стає невигідним... Недосів приймає характер не випадкового факта, а характер органичного явища, що виростає на ґрунті роспаду всього народнього хазяйства... Замкнуте в самому собі, воно помалу відривається від всього народнього хазяйства в цілому... і рівняється по найнижчому підупадаючому типу дрібного нату-

[1]) „Червоний Прапор". Київ, з 25 грудня 1919 р. і 29 січня 1920 р.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рального хазяйства. Більше нема сільського хозяйства, як єдиного організму, а є міліони цілком самостійних і незалежних селянських хазяйств, що виробляють продукти виключно для власного споживання".[1])

Який з цього вихід? На Україні, для російських большевиків, був і є єдиний: колєктивізація сільського хозяйства!

„Відновити соціяльний звязок — продовжують вони — між цими окремими хазяйствами, спаяти їх в єдине ціле, підпорядкувати індивідуальне хазяйство всьому народньому хазяйству в цілому — в цім полягає основна задача всеї роботи земельних органів... Але цього не можна зробити без колєктивізації сільського хазяйства"[2])

Так Україна, найменше придатна до „негайного комунізму", особливо в сільському хазяйстві, обовязково мусить, по волі московських „експериментаторів", перейти через ту саму операцію і з тими ж результатами, які були досягнуті в Московщині. Для російських комуністів на Україні не істнує навіть тих законів суспільного розвитку, що в Московщині. Раз це є в інтересах московського центру, то окуповану кольонію можна різати яким завгодно, хоч би й тупим і дуже небезпечним для її організму ножем.

Ціль оправдує средства!

Така була остання ставка окупантів. З провалом її вони самі пророкували неминучий кінець „пролєтарської революції" на Україні. Мануїльський з приводу цього писав:

„Революція на українському селі може перемогти як організований рух с.-хаз. пролєтаріяту, який скупчує кругом себе селянську бідноту: як рух, утворюючий підпорні пункти, до котрих природно буде притягатися селянська маса... або цеї революції не буде.. А буде стихійний дикий бунт проти всякої власти, буде бандитська різня, буде кошмар погромів, вирізання цілих містечок і городів; буде влада злочинців, випущених із повітових вязниць, — одним словом буде національна „козацька" ідилія із часів Гонти, Залізняка та Яреми Вишневецького".[3])

Розуміється, нова ілюзія большевиків потерпіла фіаско. Ставка на українське село з усіми її атрибутами (масовими реквізиціями розстрілами і т. д.) викликала не „організований рух с. хаз. пролєтаріяту" і не „скупчення коло нього селянської бідноти", як цього бажав Мануїльський і другі, а як раз навпаки „національну козацьку ідилію" часів Гонти та Залізняка, як цього треба було сподіватися. Бо помилковим являється погляд, ніби бідний селянин має инші клясові інтереси, ніж заможний і що його клясові інтереси і інтереси городського пролєтаріяту цілком совпадають. Предумовою успішної боротьби за соціялізм, насамперед, являється

---

[1]) Отчет Народного Комиссариата Земледелия за 1920 г. „Збірник Справоздань". Курсив наш.

[2]) Там же.

[3]) Мануильский. К вопросу об организации с.-хоз. пролєтариата. „Коммунист", N. 4. Июль 1920.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

високорозвинена клясова свідомість пролєтарської кляси. Такої свідомости не було і не могло бути на Україні ні у с.-хаз. пролєтаріяту, ні тим більше в убогім селянстві, з його дрібно власницькими інтересами.

Клясова свідомість взагалі виростає поволі. Ні декрети, ні терор не можуть прискорити її зростання. Вона виховується шляхом плянової активної участи мас в політичному життю, в вільному обміні думок між ріжними партіями і ріжними напрямками, в умовах вільного істнування преси, свободи слова, зборів і т. д. Большевицька диктатура являється рішучим запереченням таких форм життя. В умовах совітського режіму, з жорстокою міжгромадянською війною, годі говорити про виховання клясової свідомости в дійсному розумінню цього слова. Навіть той сільський елемент, на який цей режім хотів спертися, був ним же самим знищений або в кращому разі різко поставлений проти большевицького „комунізму". Багато сільської бідноти і с.-хазяйствених робітників перевішано і перестріляно селянами як бандитів та грабіжників. А самі „комнезами" дійсно перетворилися в „підпорні пункти", тільки не пролєтаріяту, який взагалі в совітській республіці перестав істнувати, як продукційна кляса, а здебільшого селян-продуцентів, ворожих до большевиків, або люмпен-пролєтаріяту (комітети „ледачих", „паскудних"), що особливо виріс і в Московщині і на Україні на ґрунті знищення промисловости і відсутности заробітку, як для городського, так і для сільсько господарського пролєтаріяту.

Недаром Лєнін в своїй останній промові, сказаній на зїзді політпросвітів в Москві, заявив:

„У нас пролєтаріят, через війну і страшне знищення і руїну, деклясований, себто вибитий з своєї клясової колії і перестав істнувати, як пролєтаріят... Оскільки зруйнована велика капіталістична промисловість, оскільки фабрики і заводи стали, пролєтаріят зник. Він иноді формально значився, але він не був звязаний економичним корінням".

Коли так сказано про цілу клясу пролєтаріяту, то тим більше це вірно відносно пролєтарських і напівпролєтарських елементів села. Всяка ж кляса, коли вона стає зайвою, коли не виконує ніяких користних для суспільства функцій, морально занепадає.

Соціялістична власть в Грузії, основана на демократії, зуміла зберегти, підняти свідомість і повести за собою не тільки городський і с.-госп. пролєтаріят та сільську бідноту, але всю масу селянства. Большевицька власть на Україні, сперта на диктатуру і терор, безнадійно відвернула від себе широкі маси як робітництва, так і селянства. Мало того. Вона деморалізувала і багато винищила пролєтарських і напівпролєтарських елементів, особливо на селі.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не дивно, що всі заходи большевиків спертися на спролєтаризовану частину села скінчилися неудачею. Політика большевиків, замісць клясового розслоєння села, привела до певної нівеляції українського селянства. На Україні, в наслідок большевицького панування, утворився здебільшого однообразний тип середнього селянина, який витіснив, з одного боку, заможного куркуля, а з другого — безземельного наймита. Останній, в умовах знищення промисловости, після безконечних розділів землі і інвентаря крупних хазяйств, або сам „куркулізувався", перетворився в „старательного" хазяїна або одійшов в ряди люмпен-пролєтаріяту: зайнявся жебрацтвом, злодійством і т. д.

Таким чином, большевикам не вдалося переробити українського робітника і селянина. Завівши „комнезами", вони самі утворили організовану опозицію проти себе або в кращому разі — „сперлися" на сільський люмпен-пролєтаріят і дуже близьку до нього по своєму характеру і поглядах зубожілу частину дрібного селянства, себто на той шар, про який Маркс і Енгельс в своєму „Комуністичному Маніфесті" писали, що босяцький пролєтаріят иноді втягається в революційний рух, але обставини життя більше схиляють його ставати на службу реакційних змов.

Инакше впливала політика большевиків на широкі маси українського робітництва і селянства в національному змислі. Наперекір волі большевиків, ця політика незмінно робила на них один вплив: виховувала в напрямі боротьби з окупацією, за власне, незалежне істнування. Так було і підчас ставки большевиків на українське село. Їх великий хист і уміння приспособлятися до всяких обставин не привели ні до чого. Не помогли їм і хитроумні спроби помазати по губах українських „сепаратистів" (ними й не ними вихованих), аби всякими способами заохотити їх до підтримки совітської власти на Україні, а головне — приспати в них швидко зростаючу антимосковську силу. Ні знаменита резолюція Центр. Комітету Рос. Комун. Партії (в листопаді 1919 р.), яка „ще раз підтверджувала", що ця партія „стоїть на погляді признання самостійної укр. соц. совіт. республіки"; ні дипльоматичний лист Леніна (після відступу української армії і розгрому Деникина) до українських робітників і селян з заявою: „ми хочемо добровільного союзу націй без жадного насильства"; ні фарисейський наказ Троцького до рос. червоних військ (вступавших в третій раз на Україну), що, мовляв, „тільки український робітник і селянин має одиноке право управляти своєю власною країною", а тому „хай живе совітська незалежна Україна!" — ніщо не вплинуло на українські маси в бажаному для большевиків напрямі, не змінило їх різко негативного відношення до большевиків, не припинило і не зменшило їх активної боротьби проти окупаційної власти.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Всі заяви большевиків були порожніми, розрахованими на обман мас фразами. Все оставалося по старому. Прекрасні ідеї і принціпи вони проголошували тільки декляративно, коли це було вигідно їм, як пануючій силі. На ділі вони йшли всупереч з цими ідеями і цими принціпами.

Мануїльський не помилився. З провалом ставки на українське село т. зв. „соцістична революція" на Україні мусіла закінчитися. Замісць здійснення большевицького „раю". Україна стала ареною „стихійного дикого бунту" українських мас, але не „проти всякої власти", як викручується Мануїльський, а іменно — і це цілком виразно — проти російської окупації взагалі (проти російських большевиків, проти Деникина, Врангеля), за свою, українську власть Цей стихійний бунт, цей невпинний пожар народніх повстань не припиняється вже четвертий рік. То українські робітники та селяне дають, насамперед, „відставку" російському „комунізмові".

Українська революція з самого початку наочно роскрила дійсну, глибоку тенденцію українського суспільного розвитку. Це було сильне, непереможне стремління українського народа до творення власної держави. Ніколи з такою глибиною і ясністю не роскриваються сили і пружини суспільних організмів, як під час революцій. В такі часи народні маси здібні на чудеса, виявляють найбільше активности в творенню нових суспільних порядків. Відродження нації, коли воно справді почалося, коли найширші народні маси покликані революцією до активного політичного життя, не в силі убити жадні перешкоди. Навпаки, пробуджений рух ще сильніше підіймається в гору, ще більше набірає енергії та сили, щоби могутнім натиском прокласти шлях для свого дальшого розвитку.

Протибольшевицька боротьба українського народа заповнює собою весь окупаційний період української революції. Ця боротьба показує, що Україна знову опинилася в неволі, і що істнуюча влада, як влада противна інтересам широких народніх мас і чужа їм, неминуче мусить упасти.

Троцький гірко помиляється, коли думає, що російська червона армія остаточно заволоділа Україною. В своєму докладі на засіданню Московського Совіта, у вересні 1921 р., він сказав, що на Україні опозиційний настрій проти совітського правительства цілком пропав і що від недавнього ще величезного національного руху українських селян зосталися лише дрібні банди. Отже, слідуючи за льогикою Троцького, можна сподіватись, що з знищенням „банд" на Україні, від цього „величезного національного руху" зостанеться тільки спомин. Але справа стоїть не так. Неудача оружної боротьби против російської окупації на протязі останніх років це тимчасове, скороминаюче. Що ж до „величезного національного руху" українських се-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лян, то це факт величезного історичного значіння на Сході Европи Це є один із чинників, який відограє велику, може навіть рішаючу ролю в прийдучих подіях, коли роспадеться держава новочасного „Івана Калити" — „войовничого большевизму".

Факт „величезного національного руху" служить запорукою того, що ніяка сила не зможе наново закувати в кайдани розбудженого революцією українського народа.[1])

13. „Трудова республіка" і „трудова монархія", як результат впливів анархо-большевизму.

Большевицька окупація на Упраїні внесла зміни не тільки в матеріяльне положення селянської і робітничої кляси. Вона вплинула відповідним способом на саму ідеольогію тих партій, що ці кляси представляють. Найяркіше ці впливи відбилися на ідеольогії партій, які виступають в ролі заступників інтересів селянської кляси І українські есери і українські монархисти („хлібороби-державники") впали в новочасний, навіяний большевизмом утопизм: вони проповідують дуже „своєрідний" метод відбудови української

[1]) Цей і попередні розділи були вже надруковані, коли вийшла посмертна брошура Рози Люксембурґ „Російська Революція", написана ще в вересні 1918 року. В цій брошурі порушена національна справа в Росії і зокрема на Україні. Однак, влучно зкритикувавши большевицьку диктатуру, Р. Люксембурґ не виявила ні знайомства з національним рухом на Україні, ні глибини в трактуванню національної проблеми.

Р. Люксембурґ при складанню своєї брошури користувалась російською большевицькою літературою, яка їй була передана в тюрму в 1918 р. Цілком зрозуміла її „поінформованість" в українській справі і її заява, що український рух є „просте чудацтво пари дюжин дрібнобуржуазних інтеліґенти-ів без найменшого коріння в економичних, політичних або духовних відносинах краю, без всяких історичних традицій, бо Україна ніколи не складала нації або держави, без всякої національної культури, окрім реакційно-романтичних віршів, і не могла стати політичним тілом без подарованого їй „права народів на самоозначення".

„Поінформована" московськими комуністами Р. Люксембурґ писала це в той момент, коли українська книжка і ґазета, навіть під режімом російських кадетів — правительства Скоропадського, заливала український ринок; коли ґрандіозний розвиток української кооперації — кредитової, споживчої та продукційної — цілком оправдав організаційний хист українських „інтеліґентиків"; коли, як ми бачили, так глибоко в гущу мас пройшов вплив українських політичних партій, що навіть пізніша революція проти монархичного режіму на Україні стала можливою тільки під проводом української революційної демократії.

Марксистка Р. Люксембурґ забула, що всяку суспільно-політичну справу треба розглядати in Werden, в постійній змінности, а не в закаменілости, яка характеризує методи догматистів-метафізиків. Наскільки це важно, можна бачити на прикладі „духовних відносин" на Україні: видний член рос. с.-д. партії, який жив до літа 1921 р. на Україні, в своєму листі до члена редакції „Соціяліст чної Думки" зазначає, що „через деякий час на Україні буде тільки українське культурне життя і, звичайно, соціял-демократія мусить на цей факт орієнтува-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

держави в формі або „трудової республіки“ або „трудової монархії“.

В основі цих поглядів лежить заперечення демократії, як форми державного ладу. Українські есери пропаґують „диктатуру трудового народу“. Українські монархисти роспинаються за „панування земельної аристократії“ (дворянства). Перші обмежують активну участь в політичному життю держави працюючими масами. Другі просто заявляють: „Без реставрації гетьманства не може і не буде істнувати Україна... Основа і початок кожної нації це — земельна аристократія“.

І теорія „трудової монархії“ і теорія „трудової республіки“ — це є безсумнівно „одрижка“, з одного боку, утолійних традицій російської „самобитности“, а з другого — впливів зах.-европейського анархо-синдикалізму, наслідування ідей по суті реакційних, шкодливих для справи дійсного визволення українського народа. Тому необхідно на цих теоріях зупинитися.

гись“. І це, не вважаючи на „досвід большевизму з його централізмом, винищуванням антикомуністичної української інтеліґенції на селі і в городі, руйнунуванням усіх національних орґанізацій“. („Соц. Вестник“, № 21. Берлін 1921 р.).

Наскільки наївно оцінює Р. Люксембурґ „ідеалізм“ большевицького „Івана Калити“, видно з того, що, на її думку, національно-державні рухи на окраїнах Росії утворили, на шкоду революції й пролетаріяту, самі большевики, особливо Ленін і Троцький, які „з доктринерською впертістю завсігди проклямували льозунґ „права націй на самоозначення“, котрий для Р. Люксембурґ являється „голою дрібно-буржуазною фразеольоґією“... Сучасні національні рухи на території бувшої російської імперії — це, на думку Р. Люксембурґ, „замаскований похід контр-революції“.

Погляди Р. Люксембурґ на самоозначення народів не представляють нічого нового. Їх абстрактність і помилковість доказана ходом історії останніх років. Р. Люксембурґ належала до соціял-демократії Польщі й Литви і, як відомо, виступала також проти незалежности Польщі.

Що до українських „історичних традицій“, то згадка Р. Люксембурґ про це тільки показує повне незнайомство її з історією українського народа, яка пройнята духом революційної боротьби народніх мас проти феодальних порядків. Коли згадано про „історичні традиції“, які для соціял-демократії мають як найменше значіння, бо при їх допомозі буржуазні політики часто виправдують те чи инше сучасне насильство „історичною необхідністю“, то, не кажучи вже про зруйнований татарськими ордами старокиївську державу, в XVII століттю революційним шляхом була створена українська незалежна козацька держава. Самостійне істнування цеї держави було знищене, після довгої боротьби, сусідами України — Польщею та Москвою. Аж до Катерини II приділена до Росії частина України зберігала автономію. З скасуванням автономії, на Україні укаїнами російського правительства було поширено кріпацтво, в його жорстокій формі, на московський зразок, а землі та села українського народа роздаровувалися фаворитам Катерини II. З тим більшою силою, з вибухом цеї революції, український народ знову взявся до творення своєї незалежної держави.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

а) „Трудова Монархія".

І теорія „трудової монархії" і теорія „трудової республіки", в своєму надмірному утопизмі, ні в чім не уступають одна другій. Але клясові мотиви першої є простіші і „реальніші": українська земельна аристократія, що тепер лише „самоозначується", ніяк не може собі уявити істнування української держави без свого хоч би й тимчасового панування. Тому, по своєму реагуючи на сучасні обставини на Україні, вона творить ідеольогію, яка б відповідала її клясовим інтересам.

В чому суть теорії „трудової монархії"?

„Як ідеальну досконалу форму правління — заявляє п. Кочубей — можна прийняти лише форму монархії абсолютної. Але (тому, що немає відповідної особи і через великий розмір української території, як думає п. Кочубей), її осягнути майже неможливо... Так само — продовжує він — ми не можемо погодитись і на монархію конституційну, в основі якої лежить постепенне обмеження прав монарха, через перехід належних йому суверенних прав до парляментів — установ демократичних — тому, що ми заперечуємо демократії права до виконування верховної влади... Бажання доповнити недостачі абсолютної монархії і поділити з монархом ті тягарі які для нього одного були б через силу, повинно лягти першою цеглиною в основу Трудової Монархії. До такої монархії інстинктовно завжди змагає маса. Бажання захопити владу, бажання її виконувати для мас неприродне — вони занадто заклопотані буденним, життєвим".[1])

„Український союз хліборобів-державників — говориться далі в статуті цього союза — хоче утворити таку форму держави, яка б спіралась на природні і сталі угруповання людей внутрі нації: на матеріяльно продуктивні, трудові кляси... Вища і трівка форма державности, оперта на сталій і природній силі автономних клясів і автономних Земель, може бути збудована при умові: а) самоорганізації кожної кляси і кожної Землі в один суцільний і здоровий політично-економичний організм; б) при обєднанні всіх клясів і всіх Земель сталим і єдиним принціпом національної і державної єдности, персоніфікованим в особі незмінного і невибираного Голови Національної Держави, .. єдиного для всіх і поважаного всіми Маєстату Нації і Держави. Такою формою державности єсть Трудова Монархія... Тільки одна Трудова Монархія в стані довести до компромісу між клясами і Землями во імя єдности та спільности Нації і Держави; обєднати в одну органічну, національну і державну цілість всі поодинокі автономні кляси і автономні Землі" (Там же, ст. 261—262. Курсив наш). „Гетьманство — додає п. Липинський — як верх піраміди коронує собою труд цілої Нації, зорганізований в клясових трудових установах всіх кляс". (Там же, ст. 41. Курсив наш).

На які клясові сили має, головним чином, спертися „трудова монархія"?

„Українська матеріяльно непродуктивна інтелігенція — заявляє п. Липинський — показала себе до політичної праці абсолютно нездатною... Здеклясований, матеріяльно непродукуючій інтелігенції — тоді, коли вона береться за політику, — бракує перш за все спільного економичного інтересу... Політикуюча інтелігенція живе з політичного розби-

---

[1]) Збірник „Хліборобська Україна", ч. II., III. і IV. Відень, 1920—1921, Стор. 124—125. Курсив наш.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зання і роз'єднування нації. Думати, що біля неї зорґанізується і обєднається в одно тіло вся нація — абсурд...

Тільки українська кляса хліборобська — продовжує п. Липинський — в стані власною силою і власним авторитетом політично орґанізувати і національно обєднати нашу етноґрафичну масу, тобто створити Українську Державу і Українську Націю... Без останків як помосковленого так і спольщеного українського дворянства не може бути сотворена нова хліборобсько-селянська державна провідна верства, не може бути обєднана нею хліборобська кляса, а значить не може бути обєднана і зорґанізована Українська Держава... Дворянство українське само без селянства не збудує Української Держави й Нації, але хто знищить тепер послідню горстку українського дворянства, той не тільки не збудує Української Держави, але знищить заразом знов на цілі століття Українську Націю" (Там же, ст. 7—8 10 і 14).

В який спосіб українська хліборобська кляса може бути зорґанізована політично?

„Система рад (совітів) — пише знову п. Кочубей — найлучше забезпечення інтересів кляси. А політичні й зовсім по своїй суті реальні кляси мусять виконувати управління державою за допомогою такого орґа у, який би цілком відповідав їх світоглядові... Тому вибори мають бути основані не на довільних ґеоґрафичних округах, як то буває при парляментарному устрою, а на реальній основі клясових інтересів, тобто на природному клясовому поділі мас... Тільки таким шляхом можна запобігти такій згубній для вислову волі передвиборчій політичній аґітації й осягнути ґарантію, що вибрана особа не тільки розуміє, але й сама має спільні з виборцями інтереси, иншими словами — сама приналежна до кляси...

Нема партій, єсть кляса — продовжує п. Кучебей — ось гасло і суть другої російської революції. Ось у чому лежить її всесвітнє значіння. Розгортається нова сторінка історії. Знищення партій, поворот до клясів". (Там же, ст. 127 і 133. Курсив наш). Не охлократія і не демократія, а „клясократія", по словах п. Липинського, повинна лягти в основу „панування і правління аристократії продукуючих клясів".[1])

Такий метод державного будівництва проповідують українські монархисти. Маємо ідеольоґію суспільно-політичного устрою майже епохи феодалізму. Правда, ця ідеольоґія сильно розведена, замаскована думками, взятими головним чином із теорій зах.-европ. анархо-синдикалізму. Не даром п. Липинський так охоче цітує відомого французького синдикаліста Ж. Сореля, автора „L' Avenir des syndicats". Вся основна ідея „трудової монархії" в виді якогось дивного добровільного союзу, з одного боку, „трудового монарха", „єдиного для всіх і поважаного всіми", а з другого — „обєднаних" коло нього „всіх автономних клясів і автономних Земель" є не що инше, як підмальована на свій лад ідея старого анархизму про суспільний договір. Ще Прудон проповідував, що в основу суспільної орґанізації повинна лягти ідея договору. Ця ідея лягла і в основу новочасного синдикалізму, під вплив якого безперечно підпали ідеольоґи теорії „трудової монархії".

---

[1]) „Хліборобська Україна", ч. V. і VI., Відень 1921, ст. 65.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Особливо ясним наслідуванням синдикалізму являється так зв. „клясократія“, тобто організація суспільства тільки на економичному, чисто професійному ґрунті, на якій будується вся теорія „трудової монархії“. Синдикати — це самостійні професійні організації, цілком відокремлені від партій. Кожний синдикат обєднує робітників лише даної професії. Всі синдикати обєднуються в конфедерацію синдикатів. Інтеліґенція не може брати участи в синдикатах. Самий синдикалістський рух з'явився в значній мірі як реакція і протест против участи інтеліґенції в робітничому рухові. Синдикати не визнають за партіями керуючої ролі в діяльности робітництва і ставляться неґативно до участи в парляменті.

В основі синдикалізму лежить позичене в анархистів заперечення „політики“. По цій теорії клясова боротьба, в цілях повалення капіталістичного ладу, повинна вестися виключно на ґрунті економичному, через професійні робітничі організації, через синдикати, биржі праці і т. д. „Революційний“ синдикалізм, як його називають самі синдикалісти, бачить в синдикатах головний засіб визволення пролєтаріяту. Синдикати повинні служити знаряддям чисто пролєтарської позапарляментарської боротьби, яка має виявлятися в прямій безпосередній акції (l'action directe).

Ідеольоґи „трудової монархії“, звичайно, ставлять собі цілі, які не мають нічого спільного з визволенням пролєтаріяту. Взагалі теорія „революційного“ синдикалізму використовується ними лише остільки, оскільки їм вона необхідна для обоснування їхнього неґативного відношення до сучасної демократії. Вся арґументація п. п. Липинського, Кочубея і инш. проти демократії, парляментаризму, політичних партій, інтеліґенції і т. д. — це арґументація, яка безпосередно взята у анархо-синдикалістів. Але в дальшому цілі тих і других діяметрально росходяться: синдикалісти виступають проти парляментаризму і політичних партій з метою скоршого досягнення соціялізму, українські монархисти використовують ці самі ідеї в своїх вузько-клясових інтересах, аби встановити на Україні режім феодальної аристократії.

Даремно ідеольоґи „трудової монархії“ маскують себе фразами, що вони „далекі від думки повернути колесо світового розвитку в инший бік“, що вони бажають „творити нову монархію“, а не монархію „в її минулих, виродившихся формах“, що „кожний національний державний лад мусить відповідати внутрішнім соціяльним взаємовідносинам“ і т. д. Факт, що, вдягнувшися в псевдо-революційну одежу, вони хотять накинути українському народові такі форми суспільно-політичного життя, які давно вже виродилися і цілком не відповідають сучасним відносинам на Україні. Вони проповідують більш, ніж абсолютизм: їх „трудо-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ва монархія" скорше наближується до середньовікової станової монархії. Абсолютна монархія відповідала більш розвиненій стадії феодальних відносин. Станова монархія здебільшого була переходовою формою від чистого феодалізму до абсолютизму.

Тільки при становій монархії істнували такі порядки, які хотять завести українські монархисти, хоч вони й стоять за скасування станів в їх політично п авному значінню. Станова монархія — це різко аристократичний тип політичного устрою. Пануючою клясою являється тут земельна аристократія — дворянство. Монарх обмежений в своїй власти. Васали феодального монарха „ділили з монархом ті тягарі, які для нього одного через силу". Представництво пануючих двох станів — земельної аристократії та духовенства (états généraux у Франції, Stände в Німеччині, шляхетсько-клєрикальний сойм у феодальній Польщі) диктувало свою волю середньовіковому „трудовому" монархові аж поки він, з допомогою новонародженої буржуазії, не зломив самоволі шляхти-дворянства і не запанував у державі, як абсолютний повелитель, при помочі єдино йому підлеглої бюрократії. В своїй особі феодальний монарх обєднує автономні васальні „землі" і поділене на стани і ще нє знайоме з боротьбою політичних партій населення країни.

Хіба не це саме проповідують оборонці „трудової монархії"? Українські монархисти забувають лише одно: в їх програмі нема пункту про знищення капіталістичного способу продукції (за відновлення якого на Україні взялися тепер навіть самі большевики) і про поворот назад до старого натурального хазяйства. А без цього завести на Україні „трудову монархію", обперту на „знищенню партій і повороту до клясів", — це була би спроба оживляти мерця, яка не по силі ніяким „чорним магам" з під стягу українських реакціонерів.

Відкидаючи стани в їх формально-правному відношенню, українські монархисти, своєю теорією „клясократії", фактично проповідують станову організацію суспільства, яка в сучасних умовах являється нездійснимою утопією. Організувати „кожну клясу в суцільний політично-економичний організм" це значить поділити суспільство на стани. Стан це є відмежована, замкнена, нерухома частина суспільства, яка виконує певну економично-суспільну функцію в феодальній державі, має точно означені права й обовязки. Стани в феодальній державі закріпачені: селянин до землі і податків, шляхтич-дворянин до військової служби (в феодальній Україні козацтво), міщанин до міста і до цеху. Перехід із одного стану до другого і від професії до професії надзвичайно утруднений. Приналежність до стану означується походженням члена суспільства. Цей принціп робить стан кастою.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Противно, в умовах капіталістичного способу продукції, про приналежність до кляси вирішає виключно економичне положення даного члена суспільства. Тут вічний рух і зміни. Вчорашній пролєтарь сьогодні зробився капіталістом, він self-mademan. Міліонер, в наслідок нещасливих комерційних операцій, руйнується і обертається в пролєтаря, „бувшого чоловіка". Тому, з упадком натурального хазяйства, замісць політичної боротьби станів або кляс, стає можливою лише боротьба партій. В умовах капіталістичного розвитку неможливо, напр., обєднати в одну політичну організацію клясу капіталістів фінансових, торговельних і промислових, хоч вони, разом з клясою великих землевласників, мають серед инших буржуазних верств найбільш виразні клясові інтереси. Ще більше нездійснима задача — збити в одну політичну організацію селянство з його поділом на заможних, середніх і бідніших, з його промежуточними ґрупами, які хитаються то в сторону власників, то в сторону робітників, не маючи ясно виражених клясових інтересів.

Сучасна політична організація не в стані охоплювати всіх членів тої кляси, інтереси якої вона бере в основу своєї діяльности. Неоднаковий розвиток клясової свідомости стоїть також цьому на перешкоді. В той час, як станова свідомість набувається самим фактом приналежности до певного стану, клясова свідомість пробуджується тільки за допомогою певної освіти і пропаґанди. Тому сучасна партія завжди менша тої кляси, інтереси якої вона заступає. Навіть в високорозвинених країнах далеко не всі члени даної кляси мають клясову свідомість і належать до партії, яка заступає їх інтереси. Так в межах одної і тої ж кляси стає можливим істнування кількох політичних партій і навпаки, в одну партію можуть входити члени ріжних кляс. І ніякі „клясократичні" теорії не в силі змінити такого природного, для сучасних умов, положення на якесь инше.

Це положення послідовно випливає із сучасного товарового способу продукції, який знищує поділ на стани і вносить величезну диференціяцію в суспільство. Всі дотеперішні старання буржуазних кругів розмежувати суспільство по станово клясових ознаках приводили лише до цензового виборчого права. Але ніколи ці змагання, в умовах капіталістичного розвитку, не мали своїм наслідком ні „знищення партії", ні тим більше — „повороту до клясів".

Так саме, в сучасних умовах, тільки реакційний буржуазний політик може ставити собі задачу: „довести до компромісу між клясами, обєднати в одну органічну національну і державну цілість всі поодинокі кляси". Обєднати, примирити кляси, тобто припинити клясову боротьбу — це задача, якої не ставлять собі навіть утописти-синдикалісти, бо

Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

клясова боротьба являється одною з головних двигаючих пружин в розвитку сучасного суспільства.

Правда, українські монархисти заявляють, що вони не є прихильники „соціяльного миру", а стоять за „отверту боротьбу". Такий суперечний погляд на клясову боротьбу пояснюється просто: українські монархисти являються наслідувачами не тільки ідей старого анархизму про добровільний суспільний договір. Їх „отверта боротьба" разом з „компромісом між клясами" основані на повному покаліченню теорії клясової боротьби, під впливом, з одного боку, зах.-европ. анархо-синдикалізму, а з другого – російського большевизму. Про дійсну клясову боротьбу вони не мають поняття.

„Всяка клясова організація — каже п. Липинський — єсть організацією творчою, будуючою, а не так, як демократія, руйнуючою"... Тому „внутрішня клясова боротьба, що її українські большевики приносять у націю з собою, для нас зовсім не страшна... Боротьба клясова розпочалась з хвилиною, коли розпочалась сама цивілізація: коли в людській кочовничій громаді знайшовся перший розумний, сильний і працьовитий чоловік, що взявши добру палицю в руки, позганяв своїх товаришів із гиляк, на яких вони, живучи з дня на день і лускаючи „семушки", гойдались... Боротьба між обуреною за таке насильство громадою й отим сильним, розумним, працьовитим чоловіком була першою й з того часу вже вічною клясовою боротьбою.

І з того часу, хоч ота перша примітивна палиця прибрала инші форми, але суть клясової боротьби лишилась вічно та сама... Під впливом соціяльної революції сильні люде або відроджувались, набірали нових сил і далі працю людської громади організували, або, як що вони були вже зовсім нікчемні, гинули, а їх місце займали зараз же найсильніші з поміж революціонерів-працьовників, що ту саму палицю в свої руки брали й так само далі людську працю організували й плоди її охороняли...

Спинний хребет кожної державної організації — армія — додає п. Липинський — твориться силою — монархичними, коли ж монархія в даний мент неможлива — то аристократичними, хоча б навіть большевицькими – диктатурами... У нас такою аристократичною революційною організацією могла б була стати стара Революційна Українська Партія, коли б згодом вона радикально не здемократизувалась".[1])

Клясова боротьба, в представленню українських монархистів, — це боротьба народніх мас проти „насильства сильного, розумного і працьовитого чоловіка", тобто проти диктатора „з палицею в руках". З цього насильства „роспочалась сама цивілізиція". За допомогою тільки „монархичних" або „навіть большевицьких диктатур" можна й надалі „спинний хребет" кожної держави творити і взагалі „людську працю організувати і плоди її охороняти". Впливи російського большевизму ясні: монархичному почуттю українських революціонерів занадто імпонує тверда „палиця" московських диктаторів. Не даром Каутський називає теперішній російський большевизм „фиговим листом абсолютизму".

---

[1]) „Хліб. Укр.", ч. 1, Відень 1921, ст. 39, 50, 51.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Разом з „радянською“, „трудовою“ організацією суспільства, українські монархисти, під впливом анархо-большевизму, придумали свою теорію клясової боротьби при помочі диктаторської „палиці“ в руках „сильного чоловіка“. Розуміється, такого „чоловіка“, в умовах революції, вони теж назвали по своєму: не просто „монархом“, а „трудовим монархом“. Таким чином, під видом „нового“ державного устрою ідеольоги „трудової монархії“ зготували державно-політичну систему, обперту на цілком „примітивну палицю“, тільки прибрану в анархо-большевицькі, замасковані форми.

Але перехід України від натурального хазяйства до вищих капіталістичних форм продукції і в городській промисловости і в сільському хазяйстві є фактом. Цій новій стадії економичного розвитку українського народа повинна відповідати і дійсно нова форма політичного устрою. Основою її має бути сучасна демократія.

В. Бєлінський ще в 1848 р. писав про Росію:

„Тепер ясно видно, що внутрішній процес громадського розвитку в Росії почнеться не раньше, як з тої хвилини, коли російське дворянство перетвориться в буржуазію“. (Лист до Анненкова).

Знаменитий критик бачив для російського, в тому числі й для українського суспільства шлях до поступу в такому устрою, який відповідає не середньовіковому суспільству, з його феодальним дворянством, а — сучасному капіталістичному, виразником якого являється кляса буржуазії. Українські монархисти поступають цілком инакше. Вони як раз домагаються керуючої ролі для дворянства, тобто стоять за такий устрій, який би гальмував розвиток українського суспільства. Під покришкою зкалічених ідей „революційного“ синдикалізму та большевизму вони проповідують панування „останків помосковленого і зпольщеного українського дворянства“. Без цих останків „не може бути обєднана і зорганізована українська держава“ і хто знищить ці „останки“, той „не тільки не збудує української держави, але знищить на цілі століття українську націю“. Одночасно з цим заявляється, що „кляси аполітичні“ і що „бажання захопити владу і її виконувати (себто бажання керувати своїм власним життям — І. М.) для мас не природне“.

Більшої ясности не треба! „Трудова монархія“ це чистісінька феодальна олігархія. В основу відродження нації і держави кладеться панування „горстки останків“ українського дворянства, на чолі з „трудовим монархом“. Маси ж нації — це гарматне мясо, вони „аполітичні“ і для них „неприродно“ самим брати участь в вирішенню своєї долі.

Хоч українські монархисти вдяглися в підмальовані большевизмом „формули“ „революційного“ синдикалізму

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

але, замісць його утопії будучого,[1]) вони творять утопію давнього минулого. Навіть ідею синдикалістів селекціонування робітників (виділення його кращих „аристократичних“ елементів), шляхом натурального підбору в синдикатах „вони використовують по своєму: за такий „кращий“ елемент не тільки для кляси українського селянства, але й для всеї української нації вони з гори проголошуть „останки українського дворянства“.

Гарне наслідування „революційного“ анархо-большевизму!

І ця явна реставрація феодального рабства, крім перекручених синдикалістсько-большевицьких ідей, прикривається ще фразеольогією національно-політичного романтизму: традиції українського гетьманства минулих століть беруться за основу українського монархизму.

„Єдиною основою, — заявляє п. Липинський — на якій може відродитись українська нація і зорганізуватись українська держава, єсть наша державно-національна традиція, звязана тісно з традицією гетьманства... Хто хоче воскресити, відродити Україну, той мусить реставрувати Гетьманство... Жадна нація не усвідомлювалась, не ставала нацією в дорозі демократичного плебісциту, демократичної, політичної і літературної агітації і демократичних установчих зборів.. Всі великі історичні европейські нації перейшли через фазу персоніфікації вродженого їм містичного ірраціонального почуття нації в образі так само містичного, так само ірраціонального по своєму походженню монархичного державного ладу...

І наша нація, як що вона має стати нацією, мусить перейти через стадію персофінікації свого містичного ірраціонального, стихійного почуття національної індивідуальности в особі репрезентуючого цю національну індивідуальність Голови своєї національної Держави Ми досі не розвинулись в націю через те, що підчас Руїни знищили свою козацьку монархію... Без здобуття Українського Гетьманства — Монархії — в формі Монархії Трудової, яка найкраще відповідає нашим сучасним соціяльним відносинам — ми навіки останемось нацією недорозвиненою, нацією в літературі, нацією — калікою...

Без реставрації й завершення Гетьманства не може і не буде істнувати Україна. Тільки після здійснення, розвитку, апогея і натуральної смерти Гетьманщини може прийти якийсь инший державний і соціяльний лад. Без здійснення Гетьманства всякий инший лад, що прийде на Україні, не може бути і не буде ладом національно-українським. Кожна нація має тільки таку традицію, яку вона сама собі в своїй історії витворила. Кожна нація може мати тільки таку форму національно-державного ладу, який з цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистарчає“. („Хліб. Укр.“, ч. II—IV., ст. 23—24, 31—32, 35. Курсив наш).

Отже без реставрації українського гетьманства нема шляхів для відродження української нації і держави. Це основний льозунг ідеольогів „трудової монархії“. Вони хо-

---

[1]) Утопизм синдикалістів в тому, що вони ставлять своєю ціллю передачу засобів продукції у власність синдикатів (професійних союзів). Цим синдикалізм близько стоїть до анархистського „комунізму“. Соціялісти-не синдикалісти, навпаки, домагаються передачі засобів продукції у власність цілого суспільства.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тять повернути життя українського народа назад, по своєму. Суспільний розвиток повинен йти не так, як цього вимагають дійсні потреби життя, а так, як цього хотять вони, заступники „останків“ українського дворянства. Неначе національно-державне життя можна успішно будувати на підставі своєї лише волі і своїх бажань, хоч би й маючих приклад в традиціях минулого. В основі розвитку суспільного життя лежить не індивідуальна воля і не та чи инша національно-політична ідея або традиція, а непереможні закони розвитку самого суспільства.

Форми політичного життя повинні відповідати розвиткові продукційних сил даної країни. Коли монархичний образ правління відповідає феодальному ладу і в цих умовах об'єднує, хоч би й чисто механично, аморфні маси нації, то з упадком натурального хазяйства і з розвитком капіталізму ця форма політичного устрою стає в суперечність з вимогами життя. Замісць станової і абсолютної монархії життя висуває тут принціп демократії. Замісць примітивно-патріярхальної персоніфікації національної ідеї в особі монарха, ця ідея набірає тепер особливого і значно більшого значіння та сили через культурне піднесення і притягнення до політичного життя широких мас народу. Нація-конґльомерат, сирий безсловесний матеріял в часи істнування феодальної і абсолютної монархії, тепер стає нацією дійсного об'єднання народних мас на ґрунті широкої демократії.

Великі европейські нації вийшли на арену незалежного державного істнування в такі часи, коли розвиток продукційних сил ще не йшов далі примітивних форм натурального хазяйства. Тому ці народи перейшли через фазу „персоніфікації почуття нації в образі монархичного державного ладу“. Вони перейшли повний цікл клясичних форм політичного життя, які відповідають феодальним умовам. Але ціж самі народи, з розвитком капіталістичного способу продукції, мусіли перейти через „чистилищний огонь“ буржуазних революцій і стати на шлях демократичного розвитку. Як переходова форма від феодалізму і абсолютизму до демократії в багатьох країнах Европи повстала так зв. конституційна монархія. Законодавча власть при цій формі правління поділена між монархом і органами народнього представництва — парляментами.

Українські монархисти забувають, що як раз напівфеодальні відносини в Росії і на Вкраїні викликали цю революцію. Тому даремно режім минулих, виродившихся форм правління вони хотять знову накинути українському народові. Нема сил, які б могли вернути українську націю до старих, дореволюційних відносин.

Культурний і національний романтизм відограв велику ролю в історії цілого людства. Ні одна ідеольоґія, що мала місце в історичному розвитку тих чи инших народів, не за-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гинула цілковито і не залишилася без дальших впливів на їх життя. Але всі ці захоплення своїм давнім минулим ніколи не приводили і не можуть привести до відновлення відживших форм суспільного життя.

Кожний народ є індивідуум, який не повторюється. Кожна нація має такі форми суспільно політичного устрою, які відповідають конкретним умовам її істнування. Але цей устрій в ріжні часи буває ріжний, бо „історія є безперервна зміна людської природи“ (Маркс). Так і нація не є щось незмінне. В процесі свого розвитку вона вічно, безнастанно міняється. Це живий організм, котрий підлягає загальним законам суспільного розвитку. Він чутливо реагує на всі зміни і в своєму внутрішньому і в загально людському розвиткові і під впливом цього творить свої індивідуальні, найбільше до нього пристосовані форми життя. Тому і традиції минулої української історії, звичайно, не можуть залишитися без відповідного впливу на сучасну боротьбу українського народа. Тільки ці впливи залишаться впливами. В найкращому разі вони можуть стати поверхньою одежею по суті цілком новочасних форм життя, але ніколи не приведуть до повернення назад відживших форм суспільного ладу.

Протягом періоду від Хмельницького до сучасної революції в українському суспільстві відбулися величезні внутрішні зміни. Українська нація придбала новий зміст, широкі маси народу пробудилися політично. Держава епохи Хмельницького мала ще всі ознаки патріархально-самодержавного режіму. Вся політика переводилася з гори. Окрім нечисленого по скількости реєстрового козацтва (шляхетська українська демократія) широкі маси народу, в тому числі й селянство, були усунуті від активного політичного життя. Тому їм бракувало скільки-будь ясної політичної свідомости. Ідеольогичними мотивами їх боротьби з зовнішніми ворогами були, головним чином, мотиви релігійно-династичного характеру.

Не даром про Руїну, що настала після Хмельницького, В. Антонович писав:

„Руїна залежить дуже замітно від молодого розвою народу: у нього було доволі енергії, але не було ідеалів. Скинувши те, що було для нього погане, нарід не знає, як збудувати собі те, що для нього потрібне, не уміє навіть висловити, чого власне бажає. У нього дене-де просвічують иноді інстинкти, але зовсім бракує ясного ідеалу“.[1])

Зовсім инше представляє собою українська нація тепер. Революція застала український народ в инших і економичних і соціяльних умовах, ніж ті, в яких він опинився колись в російській неволі. Основі тодішнього феодального

---

[1]) В. Антонович. Виклади про козацькі часи на Україні. Чернівці. 1912. Стор. 139—140.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

устрою: церковно-релігійні, династичні і станові, разом з натуральним хазяйством, зосталися знищені розвитком капіталізму; революція ще більше довершила цей процес. Ні оборона православної віри і церкви, ні містичне захоплення „Маєстатом Нації“ тепер не можуть бути мотивами боротьби за українську державу Таким мотивом тепер є і може бути тільки революційне стремління до визволення українського народа, тобто національно-політична ідея в її сучасному значінню.

Ця ідея являється характеристичною рисою тільки сучасної боротьби українського народа. В часи минулої козаччини цього не було. Не даром в тодішній добровільній злуці України з Московщиною не малу ролю відограло єдинство віри у Росіян і Українців. Тепер, навпаки, ґрунтом для співпраці лівих українських кругів з большевицькою Московщиною являється тільки соціяльно-політичний зміст тих льозунгів, під якими борються російські большевики. Більше того. Ми бачили, в ході революції, ці льозунги хвилево потягли за собою навіть широкі маси українського народу. Це є найкращий доказ народження, під впливом капіталізму і революції, новочасної української нації з кличем: „все для народа і через народ“.

До упадку феодалізму, ні одна ні велика ні мала нація в масі своїй не могла „освідомлюватися“, не могла пройматися глибокою національною свідомостю не тільки в дорозі демократичного життя, а й взагалі. Нація, з її справжньою внутрішньою культурною і соціяльно економичною єдністю, в ті часи не істнувала Маси народу, в тому числі селяне, стояли в стороні від державно політичного життя: при пануванню продукції лише для власних потреб вони ще не були заінтересовані матеріяльно в істнуванню єдиної сильної нації, не були тісно обєднані ні економично, ні культурно. Тому стремління до активного політичного життя для них в ті часи було дійсно „не природне“. Початок істнуванню нації, як свідомого обєднаного цілого, поклала велика французька революція. Конституція 1789 р. вперше виразно проголосила: „повна суверенність належить нації“.

Витворений революцією у Франції новочасний республіканський і демократичний лад мав величезний вплив на демократизацію життя, як в Европі так і в цілому світі. Чим далі, тим дужче ідея демократії охоплює також нації ближчого і далекого Сходу Европи. На Заході епохою національної держави було 19-те століття. В Австрії, на Балканах, в Росії буржуазно демократичні рухи почалися лише в 20 му віці. З великою силою тепер ці рухи починаються в напівкольоніяльних країнах: Турції, Персії, Індії, Китаї. Але й в цих країнах давнього феодалізму і деспотизму тільки сучасна національно-політична ідея, а не „персоніфікація почуття нації в образі монархичного ладу“ стає льозунгом боротьби

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

за своє національно-політичне відродження. Тим більше це відноситься до таких націй, як чеська, грузинська, ірляндська, естонська, латишська та инші. Ні одна з них, в сучасних умовах, не будує своєї держави на „містичних“ традиціях свого минулого, хоч і Чехія і Грузія мали в минулому своїх національних королів, своїх царів, а ірляндці мають ще й досі „поанглійщених“ ленд-лордів. Це не мішає ірляндцям „бойкотувати“ своїх ренегатів, і вони не плачуться на те, що загине ірляндська нація, коли „горстка останків“ ленд-лордів не вернеться панувати над незалежною ірляндською республікою.

Тільки передові країни показують шлях для розвитку більш відсталим. Тому даремно українські монархисти нам кажуть:

„Народ, в якому 90% не знає письма, не можна національно освідомити демократичними „метеликами“, „видавництвами“ і партійними „лозунками“. Кожний національний державний лад мусить відповідати степені стихійної національної свідомости нації, степені її культурного розвитку“. (Липинський. „Хліб. Укр.“, ч. II—IV, ст. 25).

Жалкі слова, характерні взагалі для консерватизму і реакції! Спочатку заспокоєння, а потім реформи. Спочатку культурний розвиток і національна свідомість і тільки після того „якийсь инший державний і соціяльний лад“, а тим часом нехай буде пануван я поміщиків. Всім відомо, до якого культурного, політичного і соціяльно економичного застою приводить політика „високого“ покровительства і „дворянської“ опіки над масами...

По думці українських монархистів, українська нація обовязково повинна сама перейти всі стадії в розвитку політичних форм життя, починаючи з самої найнижчої, тобто так само, як це було в життю инших „великих“ народів. Инакше, лякають вони, ні української нації ні держави не буде. В приватному життю тільки шарлатани беруться повернути суєвірним людям їх минулі періоди життя. Нема сумніву, що такий же самий успіх чекає українських „трудових“ монархистів в їх стремлінню повернути українське суспільство в первісну стадію несвідомого, напіврабського істнування.

Але утописти української реставрації мають своє спеціяльне поняття про суть нації і способи державного будівництва. Всяке инше розуміння, яке росходиться з їхнім, вони представляють як руйнуюче і непатріотичне. І це зрозуміло: вузько клясові інтереси „земельної аристократії“ вони кладуть в основу всього свого думання, роблять його своїм національним ідеалом. „Земельна аристократія — жалібно заявляють вони — ше ніколи на Україні не правила і не панувала“ [1]. От в чому захований головний секрет теорії

[1]) Липинський, „Хліб. Укр.“, ч. V—VI, ст. 67.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„трудової монархії“! Краще старий порядок, ніж панування демократії! Краще „трудова монархія“, „знищення партій і поворот до клясів“, ніж залишитися на завжди без панування „земельної аристократії“! Тому то для піднесення масам такого „національного“ ідеалу вони примушені підмальовувати, позолочувати свої думки історичними споминами, бо инших політичних, етичних або наукових доказів в оправдання своїх занадто „патріотичних“ стремлінь їм годі знайти!

Коли ще політичні прихильники історичного романтизму можуть безплодно плакати за тим, що епоха Хмельницького не створила української держави, то це має деякі підстави і в історії і в сучасній натурі цих романтиків з їх теорією „трудової монархії“. Окрім зовнішніх причин (несприятливе географичне положення — сусідство з степом та сильними по тодішньому мілітарними державами — Польщею і Московщиною) соціяльні сили українського народа за Хмельниччини і Руїни були заслабі для самостійного творення сильної феодально гетьманської держави. І недорозвиненість тогочасної козацької аристократії і примитивність тодішнього руху українського селянства не могли вмститися в киплячому морі тодішньої революції, і це давало привід до вмішування чужих держав. Але тепер соціяльні сили України переросли умови феодального і абсолютистичного ладу, і не „труловим монархистам“ братися „представляти“ українську націю.

Вже гетьман Мазепа, більше як двісті літ тому назад, зустрівся з непереможними труднощами утворення сильної аристократичної української держави. Вся його діяльність, протягом 22 літ, була направлена на витворення в українському суспільстві міцного упривілейованого стану. Мазепа бачив зразок для організації тогочасної України в сусідніх державах, Польщі і Московщині, з їх монархом і аристократією, яка підпирала монарха. Він вважав, що Україна може стати незалежною лише при умові організації її по такому самому типу. Але, працюючи в цім напрямі, Мазепа поставив проти себе народні маси. Тому в рішаючий момент ці маси, окрім запоріжського війська, не пішли за Мазепою, а були здебільшого пасивними глядачами трагедії, яка відбулася під Полтавою.

„Все лихо Мазепи — пише В. Антонович — залежало від того що він іґнорував народні інтереси, а може не розумів їх, а мріяв тільки про установлення на Україні аристократичної держави. Коли б Мазепа не був засліплений цею ідеєю, нарід був би підпер його“. („Виклади про коз. часи“, ст. 163—164).

Було б повним політичним безглуздям чисто феодальні задачі часів Мазепи ставити в основу відродження української нації і держави в сучасних умовах.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Яку ціну має аргументація ідеольогів режіму „білої кости“, показує той факт, що стара польська держава вже більше століття упала через панування в ній аристократії і через запізненість буржуазної революції. Шляхетський лад старої Польщі увійшов в суперечність з природним історичним розвитком нації. З розвитком капіталізму в Польщі, замісць старої шляхти, до активного політичного життя стали нові соціяльні сили. Це є робітнича й буржуазна (сільська та городська) демократія. Вона являється тою соціяльною базою, яка двигає новочасну націю вперед, по шляху невпинного, швидкого розвитку.

На шлях такого розвитку революція безповоротно вивела українську націю. І для української нації в сучасну епоху є единий реальний і творчий метод державного будівництва — це метод новочасної демократії, основи якої утворює ця революція.

Приклонники „трудової монархії“ хотять в сучасних, післяреволюційних умовах, без розвиненої української буржуазії, творити українську державу не з низу, а з гори, головним чином за допомогою „останків помосковленого і спольщеного українського дворянства“. Вони забувають, що серед цеї самої „горстки“ українські патріоти в роді п. Липинського являються одинокими. Вся решта ще довший час буде стояти за „єдину Росію“ або за „історичну Польщу“, аж поки українська незалежна держава не стане фактом.

Поміщикам з України, що записуються в „український союз хліборобів-державників“, потрібна їхня власність на землю, а не Україна. Вони будуть патріотами тої держави, яка їм ту власність забезпечить. Шанси забезпечення недоторканости їх старої власности в самостійній Україні найменші, бо для притягнення селянських мас до українського державного будівництва широка земельна реформа необхідна. Так сталося майже по всіх новоутворених сучасних державах. Характерно, що в Грузії поміщики принесли „в дар“ грузинському народові свою землю. Далеко нашій змосковщеній та зпольщеній земельній аристократії до патріотизму поміщиків невеличкої Грузії! За гетьманування Скоропадського наші українські Яреми Вишневецькі своїми „карательними експедиціями“ проти селян викликали проти себе новочасного Кривоноса — Махна. Не диво, що слово „хлібороб“, в значінню політичному, стало найбільше зненавидженим серед українських селян, як це сталося трохи пізніше з словом „комуніст“.

Коли п. Донцов, як ми бачили, хоче російську азіятчину на Україні викоріняти азіятськими ж методами (його „володарь краю“, „геніяльний цінік“ і т. д. характеризують відносини східних деспотій), то проповідники „трудової мо-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нархії" хотять взагалі будувати Україну неукраїнськими руками. Такого чуда ще ніде і ніколи не траплялося.

б) „*Трудова республіка*".

В цьому змислі українські есери з своєю „трудовою республікою" являються меншими утопистами, ніж українські монархисти. Вони принаймні виходять із факту плебейського характеру української нації.

Але тільки в цьому. У всьому ж останньому в поглядах есерів панує та сама фантастичність і необоснованість, що і в поглядах гетьманців. Тому, замісць обєктивно продуманої політичної системи, ми тут знову маємо теорію, яка ні на чому не основана і ні чим не підтверджується, окрім особистих і самовільних понять самих авторів.

Як дивляться українські есери на задачі й способи українського державного будівництва?

Розбившися на кілька груп в своєму відношенню до окупаційної власти російських большевиків на Україні, вони, що до методів державного будівництва, тримаються майже одної, спільної думки.

„Ми ставимо собі задачею — заявляє п. Шаповал — утворення соціялістичної Української Республіки... Проблєму української державности можуть рішити лише трудові маси — селянство і пролєтаріят. Українська держава не може бути утворена буржуазією чи взагалі з задержанням капіталістичних відносин, себто залізною передумовою української державности є повне знищення капіталізму" [1]).

„В цілях національно-культурного визволення трудових мас — з одного боку — говориться в програмовій статі „Вільної Спілки" [2]) — і для охорони соціяльних здобутків — з другого, необхідно усунути від політичної влади, в переважаючій більшости чужонаціональні, капіталістичні, поміщицькі та ідеольогично суголосні їм елементи, себто визволена Самостійна Україна, в період революційного будівництва, мусить бути демократією тільки трудових рад".

„Влада на Україні — пише в тому ж збірнику п. Григоріїв — повинна перейти до рук працюючого люду (селян, робітників і трудової інтеліґенції). Це мусить бути диктатура працюючих" (ст. 17) або — додає п. Грушевський — „диктатура трудового народа в формі радянської соціялістичної республіки" [3]).

„Доки буде боротися народ за визволення, — продовжує п. Шаповал — доти на Україні є натуральною владою лише така клясова трудова влада, а ніяка инша. Всяка инша була б не українською... Клясова трудова влада є основним постулятом соціялізму. Ніякої иншої влади соціялісти не можуть підтримувати, як лише трудову, клясову... Парляментаризм мусить бути одкинутий категорично і рішучо, як ворог трудового люду і спеціяльний орґан безпринціпової інтеліґенції, яка не бореться за соціялізм, а пристосовує, асімілює його з ка-

---

[1]) М. Шаповал. Революційний соціялізм на Україні. Відень 1921, ст. 223, 227. Курсив наш.

[2]) Збірник „Вільна Спілка". Львів 1921, ст. 3.

[3]) „Борітеся — Поборете", ч. I, Відень, вересень 1920, ст. 40.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

літалізмом... Республіка такого типу — додає п. Шаповал — є трудова республіка, організована по трудовому принципу, себто політичне представництво є представництвом інтересів праці, а не інтересів партій і ідеольогій" (Там же, ст. 196, 206, 209).

Відкидаючи парляментаризм, які форми клясової боротьби виставляють есери, як шлях до своєї „трудової республіки"? З приводу цього п. Шаповал пише:

„Клясова боротьба має змисл і значіння тільки тоді, коли її провадить кляса, як така, а не його ідеольогичні представники добровільної рекрутації... Соціялізація продукції і розділу — це й буде основою соціялістичного суспільства, але до цеї форми можна йти тільки через клясові трудові спілки вже з сьогодняшнього дня... Вся будучність революції залежить, власне, від клясової організації трудового люду, від ясности соціяльної схеми будучини, від наближення трудових клясів до єдиної доцільної організації — трудово-спілкової...

Трудовий люд повинен твердо триматися форми чисто клясової влади — трудових рад, зложених з депутатів кожної трудової галузі. Система виборів повинна бути змінена: замісць теперішньої адміністративно-територіяльної прийнята професійно-трудова... Кожний фах (виробництво) організується на території республіки в одну трудову спілку — централю, обєднуючи місцеві початкові трудові спілки в союзи. Кожне виробництво — фах має свою вищу централю і представляє організаційно ніби піраміду. Союз цих спілок і централів утворює трудове суспільство...

Коли спілки виделеґують пропорціонально своєму числу депутатів у верховний орґан законодавства, то там будуть лише знавці своїх фахів і зможуть компетентно говорити про справи... Верховна законодавча рада — це фактично верховна централя трудового люду, що її творить з себе союз для законодавчої творчости всіх трудових спілок, себто всього громадянства" (Там же, ст. 204, 207—211. Останній курсив наш).

Такі погляди українських есерів на українське державне будівництво і його будучину. Україна може бути збудована лише при умовах знищення капіталізму і з утворенням в ній соціялістичного ладу. Українські монархисти домагаються повернути розвиток української нації назад, українські есери хотять перенести Україну зразу в царство соціялізму.

Не дивно, що між теорією „трудової монархії" і теорією „трудової республіки" є величезна анальоґія. Тим більше, що як монархисти, так і есери виступають в ролі ідеольогів одної і тої ж селянської кляси.

І „монархія" гетьманців і „республіка" есерів однаково фіґурують як „трудові". І та і друга форма правління виключає парляментаризм і боротьбу політичних партій. І там і там приймаються на увагу майже виключно „продукуючі, трудові" маси, які обєднуються лише в економичні, професійні організації. Як в „трудовій монархії" система рад вважається „найлучшим забезпеченням інтересів кляси", так і в „трудовій республіці" ця форма являється підставою „всеї будови радянської республіки і диктатури трудового

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

народа"[1]). І в „трудовій монархії" і в „трудовій республіці" вибори до ріжних установ відбуваються тільки куріяльно, по професіях, аби в делегати проходили лише члени даної професії або даної кляси Нарешті, і в „трудовій монархії" і в „трудовій республіці" дуже попадає інтелігенції, як суспільній групі, що не звязана безпосередно з матеріяльно продукуючими клясами і тому в своїх поглядах не реальна, не щира і своєкористна.

Загалом, есерівська „трудова республіка", з її „трудовими радами", „спілками", спілковими „централями", „пірамідами" і т. д., це є, по своїй загальній конструкції, майже та сама „трудова монархія", оперта „на матеріяльно продуктивні, трудові кляси", на „самоорганізацію кожної кляси в один суцільний і здоровий політично-економичний організм"; тільки „трудова монархія" не знає „експлюатуючих" і „експлюатуємих" і на горі завершується не колективним органом — „верховною централею трудового люду" або „всеукраїнським конгресом рад",[2]) а одною особою — „трудовим монархом", який „як верх піраміди коронує собою труд цілої нації, зорганізований в клясових трудових установах всіх кляс".

В чому причина такої дивної схожости між „трудовою монархією" і „трудовою республікою"?

Причина в тому, що і „трудове" гетьманство і есерівське „радянство" з'явилися як продукт однакового історичного досвіду. І партія українських монархистів („хлібороби-державники") і партія українських есерів народилися в умовах цеї революції. Яким впливам повинні були вони піддатися при творенню своєї ідеольогії? Очевидно, впливам тих реальних подій дня і тих теорій, в напрямі яких йшов фактичний розвиток революції і під гіпнозом яких аж до останнього часу находилася майже вся Европа. Це ідеольогія старого російського народництва, на ґрунті якого, як ми бачили, виріс сучасний большевизм.

Українські есери на початку революції не мали иншої ідеольогії, крім наслідування традицій російського народницького соціялізму. Революція застала українських есерів не тільки без власної ідеольогії, але й без партії, як організованого цілого. З вибухом революції вони приступили до практичної роботи, орієнтуючись виключно на ідеольогію російських есерів. В той час вони ще не знали „трудового принципу" і здійснювали вибори і до органів місцевого самоврядування і до Всеросійських і Українських Установчих Зборів на підставі загального виборчого права. Але прийшла большевицька окупація України спочатку одна, потім друга. Факт величезних перших успіхів большевиків, в тім числі

[1]) М. Грушевський. „Борітеся-Поборете", ч. 1, ст. 38.
[2]) Там же, ст. 43.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й серед селянства, не міг залишитися без впливу на есерів: підчас Всеукраїнського Трудового Конґресу вони прийняли принціп трудових рад. З другого боку, моральний провал російських большевиків на Україні, особливо серед того ж самого українського селянства, утворив ґрунт для вироблювання українськими есерами ідеольоґії, вільної від російських традицій. Але зовсім порвати з ідеольоґією російського народництва їм було не вільно: самі керуючі верхи їх були виховані на його ідеях. Зате з тим більшою легкістю вони піддалися впливам анальоґичної теорії — анархо-синдикалізму, витвореної практикою зах.-европейського революційного руху.

П. Грушевський вважає, що українська „соціялістично-революційна" течія звязана з зах.-европейським соціялістичним рухом вже з давніх часів.

„Серед них (кирило-методіївських братчиків І. М.) — пише він — була течія поміркована, гуманно-еволюційна і радикально-революційна. Ся ліва течія по своїх поглядах і симпатіях була соціял.-революційна. Дещо вона зачерпнула з сучасного французького соціялістичного руху, котрим інтересувалась дуже, ще більше вивела безпосередньо з традицій українського життя: козаччини, гайдамаччини й инших народніх рухів" (Там же, ст. 13).

Навіть самий термін „с.-р.", по словах п. Грушевського,

„не спеціяльно російський винахід, а загально европейський. В ріжних краях — каже він — істнують коли не партії, то ґрунт або течії „соціялістично-революційні", себто соціялісти, які обстоюють методи революційні, „пряму, безпосередню акцію" (Там же, ст. 6).

Таким чином, самі есери звязують традиції своєї партії з льозунгами „прямої, безпосередньої акції", себто з льозунгами анархо-синдикалізму. П. Грушевський просто заявляє:

„Реальний розвиток революції відкидає нас (українських есерів — І. М.) від шабльонів новітньої европейської демократії назад, до ідей і бажань нашого старого народництва ..

Основою будучої організації воно (це народництво — І. М.) клало автономну громаду, комуну, наділену можливою повнотою власти в широкім самоврядуванню, свобіднім від втручань адміністрації, і свобідне обєднування сих комун, по принціпах ґеографичних, комунікаційних і економичних, в ширші союзи з певними осередніми органами, не наділеними одначе ніякими дискреційними адміністраційними правами в тій сфері, що належала до компетенції комуни. Сі принціпи лягли в основу програми „Громади", „Вільної Спілки" Драгоманова, що відбивали в собі сі настрої тодішнього українського народництва, в котрих було дещо від Прудонової апотеози федералізму і дещо з анархизму, до котрого вона схилялася" (Там же, 38—39, Курсив наш).

„Вільна спілка" — цітований збірник українських есерів цілком приєднується до цих слів п. Грушевського. Епиграфом до програмової статі в ньому поставлено такі слова із „Переднього слова" до Драгоманівської „Громади" 1878 р.:

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Вона (Україна) мусить стати товариством товариств, спілкою громад, вільних в усіх своїх справах". Крім того, сама про рамова стаття в цім збірнику починається такою заявою в дусі Драгоманівського анархо-федералізму:

„В основі світогляду української партії соц.-революціонерів лежать заповіти українського революційного народництва або федерального соціялізму, доповненого певними здобутками світової наукової соціялістичної думки" (курсив наш).

Отже „реальний розвиток революції", дійсно, відкинув українських есерів до старого українського народництва, тобто до пройнятих анархизмом федералістичних ідей Драгоманівської „Громади". Не даром, по словах П. Аксельрода, редакція російського журнала „Община", бакунінського напряму, що виходив в Женеві в 80-рр., під впливом Драгоманова, трохи що не замінювала „анархію" „федералізмом" і гадка про „ціль" зникла з її свідомости, замінюючись поняттям „федералістичного устрою". Як свідчить Аксельрод, редекція „Общини" вважала Драгоманова „поміркованим анархистом", що відріжнявся від бакуністів меншою „революційністю", але близько стояв до неї своїми ідеалами — „конечною ціллю" [1]). Сам Аксельрод в своєму листі до Грушевського з приводу двадцятипятиліття смерти Драгоманова, в 1920 р., називає Драгоманова „теоретиком-основателем" партії українських есерів [2]).

П. Грушевський в своїй тільки що згаданій праці приводить ці слова без жадних пояснень. І це зрозуміло: своїми словами Аксельрод сказав чисту правду про перших апольоґетів „федерального соціялізму". В 1882 р. Драгоманов [3]) у своїй „Громаді" писав: „Думки федерального соціялізму ми вважаємо за єдине, що може вивести наших земля-

---

[1]) Див. М. Грушевський. З починів українського соціялістичного руху. М. Драгоманов і женевський соціялістичний гурток. Відень — 1922. Стор. 80

[2]) Див. там же, ст. 90—91.

[3]) Драгоманов, як видатніший представник українського народництва, без сумніву може уважатися радоначальником партії українських соц.-революціонерів. Але сучасні есери тільки де в чому наслідують свого учителя-теоретика. Драгоманов проповідував анархистський ідеал „безначальницької" „Вільної Спілки", але разом з тим був, в практичній політиці, заїлим парляментаристом і демократом. „Всі порядки в людських громадах — писав він — ростуть, а не робляться відразу". Теперішні есері пробують лише засвоїти його анархо-федералістичні ідеї; у всьому иншому вони находяться під впливом новіших теорій: синдикалізму та большевизму.

Малюючи ідеал „великої всенародньої вільної спілки (інтернаціональної федерації)", Драгоманов писав і про хліборобські й робітничі громади і товариства, і про те, що серед цих громад не повинно бути непрацюючих станів, але він з жахом перевернувся б в своїй домовині, коли б узнав, що ідеольоги „трудової республіки" покликуються на нього (див. „Борітеся-Поборете", № 5), як на провозвістника „так популярного тепер радянського устрою".

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

к'в з того стану, в котрому вони опинились" (ч. 5, ст. 60).

Не диво, що стремління українських есерів визволитися з під впливів російського народництва, яке так само було пройняте анархичними ідеями, привело лише до мішанини, з одного боку, цього самого російського народництва з ідеями новочасного зах.-европейського синдикалізму, а з другого — „радянських" (вічових) традицій минулої української козаччини, вдягнутих в большевицькі форми.

Це не помішало п. Шаповалові в передмові до своєї цітованої праці, в якій він як раз дає спробу синтезу цеї самої мішанини, заявити: „Вся програма і тактика у нас буде специфично українська. Тому й соціялізм український".

Приблизно така ж сама доля, що до творення своєї „специфично української" ідеольогії, побила і українських монархистів. Хід революційних подій на Україні не менше збив їх з пантелику, кинувши в обійми тих же самих утопійних теорій „гнилого" заходу. Претендуючи на заступництво інтересів українського селянства, українські монархисти не могли не рахуватися з фактом величезних есерівських симпатій на селі (вибори до Українських Установчих Зборів це особливо показали). Тому не дивно, що шукаючи зразків для організації українського селянства, вони легко прийшли до того ж анархо-синдикалізму, що й есери. Вся їх теорія трудової, клясової організації суспільства, як ми бачили, є синдикалізм, пофарбований на зразок не то большевицького не то сучасно-есерівського українського „радянства".

Відсіль походить подібність і тожсамість в багатьох думках, на які спираються в своїх теоріях і українські есери і українські монархисти. По суті і ті другі виходять із анархо-синдикалістських принціпів. І ті і другі заперечують парляментаризм і вважають, що лише економичні, професійні організації повинні стати головним знаряддям для творення української державности. Ріжниця між ними лише в тому, що, бажаючи організувати життя на синдикалістських підставах, вони приходять до неоднакових висновків: в той час як одні домагаються негайного соціялізму, другі цілком виразно тягнуть назад, до феодалізму. Таким чином, маємо по суті діло з двома видами „специфично-українського" синдикалізму.

Синдикалізм есерів виступає різкіше, ніж синдикалізм гетьманців. Тут і критика парляментаризму і партій, і спосіб організації трудових мас виключно на економичній базі, і критика інтелігенції цілком синдикалістські. Навіть Прудонівська ідея договору тут виступає виразніше, ніж у гетьманців. „Верховна централя трудового люду" п. Шаповала це є по суті українізована „конфедерація синдикатів" европейського синдикалізму. Критика парляментаризму й загаль-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ного виборчого права так само не виказує нічого оригінального, „специфично українського“ в „ідеях“ п. Шаповала і инш.

„Коли трудові маси — пише п. Шаповал, — не зможуть поборо-ти капіталістичної системи і парляментаризм буде фактом, то трудові маси мусять знати, що ніяких надій покладати на його вони не можуть, бо справа визволення трудових мас буде лише ділом їхніх рук, а не парляментаризму... Трудовий люд повинен скупчити всю увагу на реально-господарських позиціях і організувати свої клясово-економичні органи... Утворена трудовим людом централя трудових сцілок буде верховним органом трудового люду, його трибуною, управою, міністерством, „парляментом“ і всім, чим хочете. Цей орган єдино і виключно може виступати від імени трудового люду. Його треба утворювати тепер же, в межах буржуазного устрою, щоб він тепер же замінив всі „вищі інстанції“ буржуазної держави“ („Револ. соціялізм“, ст. 206).

На ту ж синдикалістську точку погляду, з домішкою Драгоманівського „безначальницького“[1]) анархо-федералізму, стають автори „Вільної Спілки“, коли в програмовій статі пишуть:

„Держава мусить охороняти трудову суспільну сістему, але не керувати господарством. Ми уявляємо ролю держави не як головного будівничого господаря, а як вартового біля вільно-трудової суспільної сістеми... Політичним і господарським принціпом українського соціялізму є вільна спілка: одиниць, громад, народів, цебто трудова кооперація і федерація“ (ст. 3).

Всі ці ніби „специфично-українські“ міркування п. Шаповала та авторів „Вільної Спілки“ є простісіньке наслідування европейського анархо-синдикалізму, переспів чужих пісень на український голос. Вони повторяють основну думку синдикалістів, яку Г. Ляґардель формулує так:

„Присвоїти синдикатам, що являються органами робітничого руху, всі функції, які торкаються робітничого життя, відібравши їх у держави“.[2])

Українські есери як раз проповідують, з одного боку, невмішування держави в господарське життя країни, а з другого — організацію трудових мас виключно на ґрунті економичної боротьби. І те і друге є чистий анархо синдикалізм.

Від таких поглядів зостається один крок до заперечення політичних партій. І п. Шаповал це, дійсно, робить.

---

[1]) Драгоманов у „Переднім слові“ до „Громади“ писав: „Дійти до того, щоб спілки людські великі й малі, складались з таких вільних людей, котрі по волі посходились для спільної праці й помочи в вільні товариства — це й єсть та ціль до котрої добиваються люди і котра зовсім не подібна до теперішніх держав... Ціль та зветься безначальство: своя воля кожному й вільне громадство й товариство людей і товариств“.

[2]) Г. Ляґардель. Революціонный синдикализм. СПБ. 1906, ст. 98.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Буржуазія — заявляє він — утворила цей тип (парляментарний — І. М.) політичної боротьби, і соціялістично-парляментарна інтеліґенція цілком перейняла його, впровадила у внутрішнє життя соц. партій, внесла неймовірну гнилизну і деморалізацію, затруївши буржуазно-хамською гидотою все партійне життя. З цим треба покінчити! Для цього один засіб — перетворення буржуазного суспільства в трудове, знищення парляментаризму, партійности і інтеліґентщини...

Роля партії в таких суспільствах зводиться до ролі ідеольоґичних обєднань для розробки теоретичних основ суспільства..., цебто до суспільно-наукових центрів і товмачів історичного розвитку і нових задач. Це скромна роля розуму трудових спілок, а не їх сили, бо сила — в самих спілках... Партії мусять злитись з трудовими спілками, а не представляти окремо якийсь самостійний орґанізм... Партія мусить зникнути в трудовій спілці, ставши її внутрішнім розумом в процесі праці". (Револ. соціялізм", ст. 208, 209).

В запереченню політичних партій українські есери так само повторюють думки ідеольоґів синдикалізму. От, напр., що пишуть ці останні з приводу політичних партій:

„Треба признати — каже Г. Ляґардель — за робітничими орґанізаціями першу ролю в клясовій боротьбі, а за парляментською партією — ролю другорядну. Інтеліґенти не старались би тоді накидати робітничій клясі свої власні теорії, але навпаки, пішли б учитись до соціялістичного пролетаріяту і стали б його скромними служителями" (його цит. праця, ст. 47).

„Поряд з ними (себто синдикатами — І. М.) — пише другий синдикаліст А. Лябріоля — соціялістичні партії, як орґани, відокремлені від справжніх і дійсних робітничих орґанізацій, поволі стають зайвими".[1])

Так українські есери і українські монархисти, слідом за синдикалістами, добалакалися до заперечення „політики" і до перенесення всеї боротьби трудових мас в чисто економичні, так зв. „клясові" або „трудові" орґанізації. Иншими словами: в творенню своєї власної ідеольоґії вони впали з старий Прудонівський анархизм.

Але українські есери в своїй теорії „трудової республіки" в одному „перевишають" українських монархистів. Захопившися ідеями синдикалізму, вони разом з ним зосталися правовірними наслідувачами старого російського народництва. От, напр. „перли" чисто „народницької" творчости їх видніших ідеольоґів:

„Ми можемо не боятись — пише п. Шаповал — антиселянських формул, вони нічого, опріч фантазій, не представляють, і спокійно дивитись в будучину: революція йде головно через участь в ній селянства, а це дає право вірити, що і в соціялістичному будівництві у нас на Вкраїні буде головну ролю грати селянство. Основою орґанізації буде селянське трудове господарство, цебто ми стоїмо перед проблемою аграрного соціялізму...

Обєктивно, по господарських умовах, це (українська держава — І. М.) мусить бути аграрно-соціялістична держава і як таку ми її приймаємо, бо инакшою вона бути не може. І хай марксисти твердять, що хотять, але коли наш аграрний соціялізм є „дрібно-буржуазний" соція-

---

[1]) А. Лабріола. Реформизм и синдикализм. СПБ. 1907. ст. 207.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лізм, то й це приймаємо, бо для нас важно, аби це був соціялізм... а який? Соціялізм є соціялізмом, і вартість його полягає в його понятті, а не в оцінках ріжних людей з людськими слабостями... Трудові маси України творитимуть такий соціялізм, який відповідатиме їх інтересам і поняттям...

Ми йдемо до визволення політичного, національного, культурного, соціяльного. Але визволення ми мислимо не як еволюцію капіталізму, а як революцію проти його. Еволюція капіталізму, розвиток його до якихсь вищих форм не може бути нашою метою, бо наша мета протилежна його меті... Ми одкидаємо, поборюємо, нищимо капіталізм, а не допомагаємо його еволюції. Він не може розвиватися в бажаному для нас напрямі, бо він має свій, протилежний нашому напрям...

За соціялізм треба боротись в усяких обставинах. І коли Україна хліборобська країна, то що ж робити? Відмовлятись від неї? Ждати, поки вона стане індустріяльною, поки в ній набереться пролетаріяту на більшість населення? Ні, соціяліст повинен уміти знайти форми для виявлення соціялістичної суті в усяких історичних і господарських обставинах... Коли ми тепер мало виграємо, то це все таки буде більше, ніж в країнах пролетаризації! Ми вважаємо, що у нас більший процент трудових мас, що живуть виключно з трудового доходу, не з надвартости, ніж в країнах цвітучих капіталізмом і пролетаризацією, а тому наші шанси на побіду над капіталом більші, ніж там. На побіду над капіталом!" („Револ. соціялізм", ст. 200, 218, 249, 251).

Цю саму наївну віру в селянський соціялізм, віру в те, що тільки із села піде соціялістичне світло, не тільки на Україні, але й поза її межами, проповідує також п. Грушевський в слідуючих словах:

„Розвій громадського сільського промислу служитиме незвичайно сильною школою соціялістичного мислення і соціяльного інстинкту. Основне завдання наше: перетворити сільську громаду, як публічне обєднання індивідуальних трудових господарств, в обєднання економичне — трудову громаду, як виробницьку спілку... А перетворити сільську громаду, а далі й ціле волостне обєднання в трудову виробницьку спілку в усіх сферах господарства — це, очивидно, був би величезний поступ в соціялізації життя. Ці соціялістичні кубики-громадські чи волостні, послужили б твердою, ґранітною підставою соціялістичної будови в ширших — не тільки краєвих, але і світових розмірах...

Україна — се селянська країна, і вона може стати чимсь серйозним, дати щось поважне — не тільки місцевого, але й загальнішого значіння, тільки розвинувши як повніше, культурніше і доцільніше цей свій мужицький, селянський характер... Тільки цею дорогою можемо осягнути Україну, як взрець селянської глибоко соціялістичної й глибоко культурної країни" („Борітеся-Поборете", ч. 4, листопад—грудень 1920. ст. 14—15, 17. Курсив наш).

Чим ця пуста фразеольогія про „аграрний соціялізм" і про „соціялістичні кубики" відріжняється від того старого російського народництва, яке найшло свій вираз у відомому нам листі Ткачова до Енґельса? „Селянський" або „аграрний" соціялізм був основною формою російського народництва з самого його початку. Тому Ткачов, вслід за иншими народниками, писав по суті те саме, про що тепер

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

українські есери говорять, як про свій український соціялізм.

„Наш народ — заявляв він з таким же глибоким переконанням, як і п. п. Шаповал і Грушевський — являється комуністом по інстинкту, по традиції... Наш народ, не вважаючи на свою темноту, стоїть до соціялізму значно ближче, ніж народи Зах. Европи, хоч ці і більш освічені".

Як далеко ще українським есерам до своєї ідеольгії, справді вільної від російського „самобитного" утопизму! В творенню своєї, української ідеольогії вони дійшли не до „ультрадемократії", як це пише їх „Вільна Спілка", а до ультраутопії, до утопії більшої, ніж яку проповідують самі большевики.

По суті з ними трапилася та сама біда, що і з п. Донцовим і з „трудовими" монархистами. Замісць дійсного посування вперед справи відродження українського народа, вони придумали ще один із засобів, яким можна тільки затримувати це відродження. Утопійну ідеольогію російського народництва вони „поправили" не менш утопійною теорією зах.-европейського синдикалізму, до того ще з домішкою большевизму. В результаті вийшла ще більша, збірна утопія, утопія в квадраті.

На мові п. Григоріїва це називається:

„Без утопійного комунізму, але й без капіталізму, на твердих правдивих підставах наукового соціялізму" („Вільна Спілка", ст. 27).

Бідний той „специфично-український" соціялізм, який „самобитні" українські есери підносять українським читачам „с легкостью в мыслях необыкновенною", як останнє слово „наукового соціялізму".

Не дивно, що українські есери зробилися „зразковими" оптимистами, що до здійснення соціялізму на Україні. Тільки вони могли поставити „залізною передумовою" української державности „повне знищення капіталізму"[1]). Тільки вони могли стремитися до негайного заведення соціялістичного ладу на Україні шляхом „диктатури трудового народа", утворення „трудових спілок", „соціялістичних кубиків" і т. д., хоч ніяких обєктивних обставин для негайного творення соціялістичної української держави не було і нема.

Справді. Чому саме українська держава може повстати лише при умові заведення в ній соціялістичного устрою? Адже ж повстали і успішно істнують держави також плебейських націй: Литва, Латвія, Естонія. Чому тільки „при дикта-

---

[1]) Винниченко в „Відродженню нації" по суті проповідує це саме. Він каже: „Разом з буржуазною державністю неодмінно і необхідно пропадає спочатку її український характер, а потім і сама державність" (Т. III, ст. 115).

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

турі трудового народа" може бути на Україні власть українська, забезпечуюча інтереси працюючих мас? Адже ж самі есери в своїх цітованих працях з цифрами в руках доводять, що трудові маси на Україні є більшість, що одно тільки селянство складає 75% всього населення. Яким же чином при загальному виборчому праві ця більшість може бути підпорядкована силам, ворожим більшости українського народу? Ми цього не бачили в Грузії, не бачимо в Латвії, Естонії, хоч вони так само не мали і не мають своєї розвиненої національної буржуазії. Ми нарешті не бачили цього при виборах до Українських Установчих Зборів, де, як відомо, не пройшло майже ні одного представника від „не трудових" буржуазних партій.

Сам Лєнін, як ми бачили, инакше дивився на перспективи соціяльного будівництва в звязку з сучасною революцією: він бачив в цій революції не що инше, як „поновлений шлях капіталістичного розвитку". Він не вірив в можливість успіху „аграрного" соціялізму в Росії і разом з тим вважав цілком можливим і майже неминучим, при повній побіді селянсько буржуазної революції (при встановленню загального і рівного виборчого права, в наслідок побіди цеї революції), переведення радикальної демократизації всього життя, в тім числі здійснення основних соціяльно економичних реформ включно до націоналізації землі. Більше того. Він заявляв, що „заперечення приватної власности на землю (себто націоналізація землі) є вираз вимог найчистішого капіталістичного розвитку". Остання економична політика Лєніна, яка зводиться іменно до „поновлення капіталістичного розвитку" як в Росії, так і на Україні, показує, що він повільно, але цілком виразно вертається до того правильного погляду, по якому критерієм ідеалу повинна служити економична дійсність. Ніяка диктатура і ніяка сила не може накинути країні таких суспільних відносин, до яких ще не дозріли її продукційні сили.

Про утопистів, які визнають необхідною боротьбу за негайне заведення соціялізму „в усяких обставинах" (в роді п. Шаповала і йому подібних) представник дійсного наукового соціялізму Енгельс писав:

„З тої пори, як на арену історії виступила капіталістична продукція, перехід всіх продукційних средств у власність всього суспільства часто представлявся більш або менше неясним ідеалом будучого, як окремим особам, так і цілим сектам. Але..., як і всякий инший суспільний прогрес, такий перехід стає можливим не тому, що люди зрозуміли суперечність між істнуванням кляс і ідеєю справедливости, рівности і т. д., не в наслідок простого бажання знищити кляси, а в наслідок появлення певних економичних умов".[1]

---

[1]) Енгельс. Розвиток соціялізму від утопії до науки. Курсив наш.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Творець „рад“ (совітів) і здійснення соціялізму „при всяких умовах“, під напором непереможних вимог життя, швидким темпом вертається до цих „старих“, але разом з тим вічно „нових“ позицій, касуючи крок за кроком всі свої попередні заходи що до заведення „негайного соціялізму“ в недозрілих умовах. Творець „рад“ пішов вперед, прислухуючись до вимог життя і ліквидуючи утопії „аграрного“ соціялізму. А що будуть тепер робити його сліпі наслідувачі і в тім числі українські есери з своєю теорією „трудової республіки“, як результату „повного знищення капіталізму“? Невже вони й тепер ще не заховають свого утопійного льозунга: негайно творити Україну, як „взірець селянської, глибоко соціялістичної країни“? Бо ясно: коли теорія спростовується життям, то це є найкращим доказом, що така теорія збанкротувала.

На останньому Всеукраїнському Зїзді Рад, в грудні 1921 р., представники української комуністичної партії Лапчинський та Авдієнко заявили:

„Пролетарська влада нашої республіки це фікція... До боротьби з світовим капіталом ми кволі. Ми не маємо джерела, звідки ми могли би підсилюватись. Придивіться до влади. Там ви побачите, кого хочете, тільки не робітників. Ми кажемо, що переможемо всіх наших ворогів, але це не вірно... Ми кволі і що дня підупадаємо“ („Вперед“, ч. 4. Львів, 5. I. 1922).

Нема сумніву, що в сучасних умовах справа соціялізму на Україні ні в якому разі не стояла б краще, коли б навіть його здійснювали не російські большевики, а самі українські есери своїм методом „диктатури трудового народу“. Надзвичайно наївним являється погляд есерів, по якому все було б гаразд і самий хід революції на Україні був би инший, колиб українські соціялісти, в свій час, відмовилися від демократії і прийняли „радянство“ [1]).

Роза Люксембург в своїй згадуваній брошурі заявляє:

„Виборче право, надане лише працюючим, має якийбудь змисл лише в такому суспільстві, котре вже в силі забезпечити всім, бажаючим працювати, можливість з власної праці вести зносне, достойне культурної людини, життя“ (ст. 105).

В теперішній совітській Росії — писала вона — таких умов нема. В наслідок страшної руїни і підупаду всього народнього хазяйства не можливо знайти працю не тільки для бувших капіталістів і поміщиків, але й для широких верств середніх кляс і навіть для пролетаріяту. Разом з тим сама совітська власть примушена повертати капіталістів на фабрики в ролі арендаторів, примушена йти на компроміс з дрібно-буржуазними кооперативними організаціями, кори-

---

[1]) Цей самий погляд відстоює В. Винниченко в „Відродженню нації“.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стуватися буржуазними фаховцями і т. д. При таких умовах „совітський“ виборчий ценз суперечить соціяльній дійсности, „і тому він не може бути знаряддям диктатури пролетаріяту“.

Люксембург вважає, що революційна власть, в боротьбі з саботажем з боку буржуазії і інтеліґенції, повинна була вжити „залізного кулака“ аж до позбавлення пайка і політичних прав усіх, хто їй противиться. „В цім і виявляється диктатура“. Лише — в межах особистої відповідальности.

„Навпаки, виборче право — каже Люксембург — яке формулує загальне позбавлення прав для цілих широких верств суспільства, в той час, як цим верствам не може бути забезпечена певна господарська функція в межах цього суспільства, позбавлення прав не як конкретна міра для досягнення конкретної цілі, але як загальне правило, чинне на довший час — це не необхідний наслідок диктатури, це — нежиттєва імпровізація!“. І Совіти, як опора (революції), — закінчує вона — і Установчі Збори, і загальне виборче право!“ (ст. 107).

Отже теорія „трудової“ або „радянської“ республіки, з її запереченням загального виборчого права, це — „нежиттєва імпровізація“. І даремно українські есери, для її обоснування, стараються стати на ґрунт „історичних прецедентів“ [1]), даремно посилаються на „козацькі ради“ в минулій історії України.

„Історія визвольної боротьби українського народу — пише п. Григоріїв — показує, що найкращою формою влади, яка справді обороняла соціяльні й національні інтереси українських трудових мас, була та форма, яку впорядкувало козацтво в XVI в., яка істнувала в Січі, а підчас повстань росповсюджувалася по всій Україні — то влада рад. Ради козацькі держали в своїх руках всю владу“. („Вільна Спілка“, ст. 19).

П. Грушевський до цього додає:

„Прошу собі пригадати конституцію нашої старої республіки XVII в. Кому в ній належала власть, хто мав в ній політичні права? Тільки революційний, озброєний український народ — козацтво“. („Борітеся—Поборете“, ч. 1, ст. 41).

Як раз той факт, що в старій українській республіці політичні права належали „тільки революційному, озброєному козацтву“, показує, що прикладом „козацьких рад“ ніяк не можна підперти теорії „трудової республіки“ в сучасних умовах. Старі козацькі ради — це була форма чисто станового управління. До „революційного, озброєного народу“ належала порівнюючи незначна частина українського населення, і від трудового населення, дійсно, цей „озброєний народ“ різко відріжнявся своїми більшими правами. „Військо запоріжське“ в конституції старої української республіки як раз є пізніша pays légal (законна країна) цензового виборчого праза. Стара українська шляхта фактично

[1]) М. Грушевський. „Борітеся-Поборете“. ч. 1. ст. 41.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

почала була зливатися з „військом запоріжським“ (козацтвом). Козацтво — шляхта перетворювалася в єдиний воєнний упривилейований стан Решта населення України не належала до цього повноправного „озброєного народа“. Це були „посполіті“, селянство і міщанство, які не мали голосу в державних справах. Як раз наперекір твердженням п. Грушевського, що має славу видатного історика України, текст „конституції“ української республіки XVII віку показує щось зовсім инше. В § 17 договорних пунктів з Московщиною Богдан Хмельницький пише таке:

„Приліжно просити мають посли наші, щоб привилеї його царське величество нам дав, писані на хартіях..., один на вольности козацькі, а другі — на шляхецькі, щоб на вічні часи непорушно було; а як те одержимо, ми самі будемо мати перегляд між собою: хто козак, той буде мати козацьку волю, а хто хлібороб, той буде віддавати звичайну повинність його царському величеству, як і перед цим“.[1])

І цю „конституцію“, яка основана на привилеях пануючого, не „трудового“, а служилого козацько-шляхетського стану п. Грушевський, а за його „авторитетними“ слідами п. Григоріїв і инші вважають за прообраз їхнього „трудового принципу“, який вони з таким завзяттям проповідують! Дійсно, „специфично-український соціялізм“ наших есерів, після докладного ознайомлення з ним, навчить нічому недивуватись.

Ясно, що в сучасних умовах така форма політичного устрою являється реакційною і нездійснимою. Взагалі бажання спертися на історичні анальогії — це слабий поміщник есерів, який лише поглиблює схожість між їх „трудовою республікою“ та „трудовою монархією“. Коли базуються не на аналізі істнуючих відносин в суспільстві, а на спогадах та на традиціях, то це лише показує на абстрактний метод думання, який неминуче приводить до помилкових висновків. І українські есери і українські монархисти з однаковою серйозністю притягають собі на поміч українську історію. Обидві ці „ідеольогії“ не мають ґрунту в сучасній українській дійсности, а тому так охоче їх автори звертаються до минулого, з середньовіччя витягають приклади і зразки для наслідування

Тільки так і можуть творити свою ідеольогію наші „трудові“ республіканці й монархисти..., живучи на еміґрації, після того, як не успіли створити її на ґрунті українського реального, а не видуманого в кабінеті життя.

в) *„Ультра“-утопизм „трудової республіки“ і „трудової монархії“. (Партія та інтеліґенція).*

Большевики, відкинувши загальне виборче право, не заперечують потреби політичної партії, як знаряддя клясо-

---

[1]) Костомаров. Богдан Хмельницкій. СПБ. 1870. т. III. ст. 151.

Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

вої боротьби. Навпаки, організація пролетарських мас в міцну, строго дисціпліновану партію являється у них головним знаряддям в боротьбі за соціялістичну державу. Як ми бачили саме народження партії большевиків сталося в значній мірі на ґрунті боротьби їх теперішніх ідеольоґів з так зв. „економизмом". Основна помілка „економизму" була іменно в перебільшеній оцінці стихійного руху, в зведенню боротьби пролетаріяту до боротьби головним чином професійної.

Захоплення „економизмом" відповідало молодому періодові в життю російської соц.-демократичної партії, коли вона із стадії інтелігентських пропагандистських гуртків переходила в стадію масової роботи серед самого робітництва. Масовий приплив в ряди партії несвідомого робітництва, яке найкраще відчувало лише свої безпосередні економичні інтереси, давав ґрунт для захоплення „економикою" і для відсунення на другий плян боротьби політичної.

Про значіння політичних організацій-партій „Искра" в той час писала:

„Коли нема міцної організації, яка б була досвідчена в політичній боротьбі при всяких обставинах і у всі періоди, то не може бути й мови про той систематичний, освячений твердими принціпами і неухильно проводимий плян діяльности, котрий тільки й заслуговує назви тактики" (№ 4).

В другий раз російська соц.-дем. партія пережила анальоґичну кризу в часи першої російської революції, коли на порядок денний в рядах російських соц. демократів була висунута ідея „робітничого зїзду", як способу наблизити напівінтелігентську партію безпосередно до мас. Окремі оборонці ідеї робітничого зїзду, як наприклад Ю. Ларин і инші в своїй пропаганді за такий зїзд доходили до повного злиття, ростворення всеї соц.-дем. партії в „незалежній робітничій партії". Розбираючи питання про методи дальшого формування партії, вони приходили до того висновку, що для організаційно політичного звязання всеї маси робітництва необхідно утворити „безпартійну партію". „Правильна соц.-демократична тактика" вважалася ними просто сукупністю декількох принціпів, засвоєних „купкою інтелігентів та робітників".

З приводу цього Троцький, який був невтральний в той час (в 1907 р.) між большевиками і меншевиками, писав:

„Керуюча роль інтелігенції в партії і робітничому рухові взагалі пояснюється, з одної сторони, тою соціяльною перевагою яку має інтелігенція (освіта, вільний час), з другої — політичною молодістю російського пролетаріяту. Цей факт не може бути усунений якимбудь штучним способом, він повинен бути ізжитий історично... Героїчний засіб (скликання робітничого зїзду — І. М.), — додає Троцький — через який кляса зра у ставилася, — звичайно тільки в теорії, — на місце історично створеної партії, оказався, розуміється, непримінимим". („В защиту партии", ст. 45, 50).

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Отже большевики ще до революції, в тяжкій внутріпартійній боротьбі, виносили, загартували ідею необхідности організованої партії пролєтаріяту. Тому з вибухом революції, навіть впавши в ілюзії есерівського „соціялізму", вони зуміли залишитися вище протипартійних ідей анархосиндикалізму. Ці ідеї були ізжиті ними разом з цілою партією російських соц.-демократів в процесі її попереднього розвитку. Для большевиків, вже на підставі перейденого ними шляху, було ясно, що перенесення центру уваги тільки на економичну організацію мас є наївно-міщанська утопія, достойна лише ідеольогів дрібної буржуазії, а не приклонників клясової боротьби пролєтаріяту.

„Соц.-демократія — писав Лєнін ще в 1902 р. — керує боротьбою робітничої кляси не тільки за вигідні умови продажу робітничої сили, а й за знищення того суспільного устрою, котрий примушує немаючих продаватися багачам. Соц.-демократія представляє робітничу клясу не в її відношенню до даної тільки групи підприємців, а в її відношенню до всіх кляс сучасного суспільства, до держави, як організованої політичної сили... Соц.-демократи не можуть обмежитися економичною боротьбою.. Ми повинні — додає він — активно взятися за політичне виховання робітничої кляси, за розвиток її політичної свідомости" („Что дѣлать?", ст. 41).

Пролєтарський рух стає на міцні ноги тільки тоді, коли робітники обєднуються в політичну партію, засвоюють правильний погляд на хід суспільного розвитку. Ясна послідовна ідеольогія може бути тільки у партії. Професійні союзи обєднують собою всіх робітників незалежно від клясової свідомости, незалежно від того, чи вони вже пройнялися пролєтарською ідеольогією, чи вони ще обмежуються боротьбою лише за свої вузько-професійні цілі. Партія, навпаки, обєднує лише передові маси робітництва. В склад її входять лише такі робітники, котрі інтереси цілої робітничої кляси вже ставлять вище інтересів професійних

Тільки партія може представляти інтереси клясової боротьби належним способом. Тільки свідомий передовий відділ пролєтаріяту може показувати дорогу всій робітничій масі і вести боротьбу за інтереси всеї кляси в цілому. Професійні союзи — це лише підготовча школа до соціялізму. Партія — це найбільш свідомий, бойовий авангард робітничої кляси.

Все сказане, що до партії і її значіння в сучасній клясовій боротьбі, являється однаково правильним і відносно всіх инших кляс, в т.м числі селянства. Але українські есери і гетьманці не даром репрезентують або силкуються репрезентувати собою молоді, ще не оформлені політичні організації українського селянства. В таких умовах політичні організації дуже легко піддаються всяким ідейним „кризам" і не мало переживають внутрішніх недугів, поки не вийдуть на шлях нормального розвитку, як що вони взагалі явля-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ються в самій своїй основі здоровими, здатними до життя організмами.

І українські есери і українські монархисти даремно виступають так „немилосердно“ проти інтеліґенції, яка, по їх словах, тільки вносить росклад і деморалізацію в ряди „трудових“ кляс, тільки збиває з правильної дороги ці кляси. В їх закидах на адресу інтеліґенції є частина правди, тим більше, що автори самі типові інтеліґенти. Але вони забувають, що при певних умовах, як ми бачили, участь інтеліґенції в політичному рухові працюючих мас являється майже неминучою. Без інтеліґентних сил не може обійтися ні одна ні робітнича ні селянська партія, коли вона провадить свою діяльність у політично відсталій країні, коли вона взагалі переживає ще первісну стадію свого розвитку і не має необхідного політичного досвіду. В таких умовах напів інтеліґенський характер партії являється природним явищем. Це явище само собою мусить зникати в міру культурного і політичного розвитку даного суспільства і даної кляси. Ніякий словесний похід против участи інтеліґенції в політичних партіях не поможе. Це доказує факт тої величезної ролі, яку протягом всеї цеї революції відограє інтеліґенція в політичному життю партій на всій території був. Росії. Нарешті самі ідеольоги „трудового“ селянства, як ми бачили, досить яскраво виявляють одну з найбільш шкодливих і найбільш характеристичних для інтеліґенції рис: повну нездатність вдумчивого, критичного відношення до нових ідей, захоплення абстракціями і повторювання чужих думок, вичитаних із книжок. Чисто як герой поеми Некрасова:

„Что ему книга последняя скажет,
То ему на душу сверху и ляжет“.

Тому під видом своїх, ніби справді пристосованих до українських умов ідеольогій вони проповідують „вінеґрет“ думок, взятих із доповненого сучасною революцією архива старих і нових утопій. Чи ж це не є доказом, що „критики“ української інтеліґенції йдуть походом, насамперед, проти себе, а значить і проти своїх „трудових“ теорій?

Проповідь тільки економичних, професійних організацій без політичних партій і парляментаризму — це поворот до старого Прудонівського анархизму, який як раз проповідував „суспільство без держави“. Але хто визнає вмішування держави в життя суспільства, той суперечить собі, коли захоплюється ідеями чистого „економизму“, без „політики“. І українські есери і українські монархисти не проповідують „руйнування держави“, а значить і державної власти, а навпаки моментові державного примусу надають величезне значіння. П. Шаповал, напр., катеґорично заявляє:

„Нова держава матиме в собі більше змісту держави, примусу, ніж стара... Це справді буде диктатура, і тому нехай наївні не споді-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ваються, що держава в соціялістичному суспільстві буде лише формою нашого думання!.. Соціялістична держава буде справді державою, цебто примусовим союзом з розвиненим техничним апаратом примусу". („Револ. соціялізм", ст. 213).

Ідеольоґи українського селянства безвихідно заплуталися в суперечностях. З одного боку, Прудоно-Драгоманівська „Вільна Спілка" себто т. зв. „безначальницький соціялізм", а з другого — большевицька „диктатура", „держава з розвиненим техничним апаратом примусу".

Найсуворіший присуд над „трудовими" теоріями винесений самими оборонцями цих теорій!

І українські есери і українські монархисти ще не мають своєї ідеольоґії. Вони переживають дитячий період свого розвитку, який пережили инші партії раніше Тому большевицька революція, разом з окупацією України, внесла найбільшу розгубленість і безпорадність в ідеольоґію як раз тих дрібно буржуазних українських партій, які найменше були оформлені, які саме своє істнування почали лише з вибухом революції.

В наслідок большевизму, в українських міщанських кругах відродилися сутоутопійні традиції Прудонівського анархизму, яким на Україні нема місця. Коли український народ так уперто бореться проти одної ненависної для нього утопії, то не може він замінити її на другу, ще більш непослідовну утопію. Але ясно, що анархо большевизм, як теоретичний напрямок, буде предметом боротьби в українськім суспільстві, затемнюючи свідомість мас, гальмуючи розвиток політичних сил нації... І розуміється, що тільки справжній науковий соціялізм в силі роскрити соціяльну істоту цих „ідеольоґій" і знищити утопійно-реакційні впливи, які намагаються ширити серед відродженого українського суспільства теоретики „трудової республіки" й „трудової монархії".

14. Боротьба з окупацією і перспективи самостійної України.

Революція відкрила нову епоху в історії українського народа Вона розбила кайдани самодержавного деспотизму і покликала широкі народні маси до активного політичного життя. Справдилися побоювання великого українського поета: „в огні" революції встав пробуджений український народ. Встав ослаблений і непідготований в своїх силах. Але це пробудження в умовах революції як раз творить основу для його дійсного відродження.

Сучасна революція являється межею між старим, напівфеодальним устроєм і новим, який повинен будуватися на принціпах демократії Вже до революції розвиток капіталізму на Україні розчищав шлях для перетворення укра-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їнського народа в новочасну націю. Капіталістичний спосіб продукції неминуче тягне за собою культурне піднесення народніх мас. Коли в період нерухомого натурального хазяйства не було безпосередньої потреби в масовій грамотности та освічености, то в умовах капіталістичної продукції, з її величезною рухливістю населення і швидким поступом техніки, це що далі стає все більшою необхідністю.

Нації докапіталістичної епохи відповідає примітивна демократія. При натуральному хазяйстві окремі громади не звязані між собою тісно ні економично ні культурно. Через відсутність преси всякі зносини, як між громадами, так і в середині їх, відбуваються шляхом устної передачі і устних традицій. Освіченість і знання являються уділом лише вищих керуючих верств. Нація, як суспільний організм, обєднаний спільністю культурних і соціяльно політичних стремлінь, в цю епоху ще не істнує. Тільки товаровий спосіб продукції вносить в життя нації радикальні зміни. Він знищує економичну відокремленість громад, звязує їх тісними хазяйственими і культурно-політичними інтересами в єдине ціле. Окрім верхніх верств, до культурного і політичного життя притягається маса цілого народа, вся нація. Так з'являється новочасна демократія, а з нею і новочасна нація. Три головних засоби: преса, політичні партії і парлямент забезпечують їх нормальне функціонування. В капіталістичних умовах „демократія являється історичною необхідністю, як для пролєтаріяту, так і для самої держави".[1])

Розвиток сучасної демократії тісно звязаний з розвитком політичної активности народніх мас. Поки істнують напівфеодальні старі форми життя, вони задержують пробудження політичної свідомости широких мас нації. Революція прискорює цей процес. Вона розчищає ґрунт для розвитку демократії, а значить і для національного відродження. Нація, що перейшла через революційне знищення остатків феодалізму, виходить вперше на просторе поле свого розвитку. Вона перетворюється в націю сучасности.

Так українська революція пробудила широкі маси українського народа. На ґрунті розвитку демократії почалося сучасне відродження української нації.

Недозрілість об'єктивних умов для знищення феодальних відносин була головною причиною неуспіхів козацьких революцій у минулих століттях. Соціяльно-економичне життя тих часів на Україні ще не знало капіталістичного способу продукції. В умовах натурального хазяйства могла істнувати лише примітивна демократія, з її вічами, „чорними радами", виборною старшиною, але без представницьких

---

[1]) K. Kautsky: Von der Demokratie zur Staats-Sklaverei. Berlin, 1921

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

органів і без розвиненого політичного і культурного життя, що охоплює масу нації. Не було тоді диференціяції суспільства на політичні партії, з їх організованістю, політичною вишколеністю, здатністю до боротьби за ясно поставлені цілі. Сам Хмельницький був сином свого віку: не був політично вихований, не розбирав, як слід, суспільних і політичних відносин і тому не завжди умів їх використовувати, дуже часто плутався і не доводив початого діла до кінця. Тому стремління українського демосу тих часів до широкого демократичного устрою, в протилежність польському феодально окупаційному ладу, скінчилося неудачею.

Епоха козаччини була по суті спробою примітивної демократії знищити тогочасні дуже тяжкі феодально-окупаційні відносини. Це була революція за знищення феодалізму, але вона відбувалася ще в недозрілих умовах цілком непорушного натурального хазяйства. Капіталістичного способу продукції, цього головного фактору в творенню сучасної нації і демократії, в ті часи не було в багатьох навіть більш розвинених країнах Зах. Европи. А тільки з розвитком капіталізму і культурним піднесенням мас падають феодальні відносини і розчищається шлях як для розвитку суспільства взагалі, так і для відродження націй, на основах сучасної демократії.

Енгельс в своєму листі до Каутського з 1882 р. писав:

„Одною з дійсних задач революції 1848 р. (а дійсні, не ілюзорні задачи революції розрішаються в наслідок цеї революції) було відродження пригнічених і роздріблених національностей Середньої Европи, оскільки ці останні були взагалі здатні до життя і дозрілі для незалежного істнування... Тепер для великого народа являється історично неможливим навіть серйозно обговорювати які-небудь внутрішні питання, поки немає національної незалежности... Інтернаціональний рух пролетаріяту взагалі можливий тільки серед самостійних націй“.[1])

Пояснюючи ці слова Енгельса, Каутський в своїй статі з приводу згадуваної праці Рози Люксембург каже:

„Той факт, що переведення вимоги самоозначення націй було практичною задачею російської революції, служить лише новим доказом, що ця революція мала подібні задачи, як і революція 1848 р., на яку указує Енгельс в згаданому листі; отже що вона була буржуазною революцією, що її дійсною (не ілюзорною) задачею було не негайне заведення соціялізму, але утворення передумов його, із яких одною з найважніших є демократія і самостійність націй“ (там же).

Нема сумніву, проблєма самостійности Україні в наші часи набрала особливого актуального значіння не в наслідок якоїсь агітації, як це вважала Р. Люксембург, а лише як результат розвитку самого українського суспільства. Ми бачили, що масова боротьба українського народа за самоозначення ясно показала навіть не Українцям (Рафес і инші)

[1]) „Der Kampf“, Februar 1922.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

історичну непереможну силу українського національного руху. Великий, сорокаміліоновий народ покликаний революцією до творення своєї незалежної держави. Відстала культурно, мало свідома національно, без верхніх суспільних верств „неісторична“ нація з нечуваною силою і напруженням піднялася, щоби творити нову епоху в своєму життю, щоби стати поряд з иншими „історичними“ націями. Говорити тепер про недозрілість української нації до незалежного істнування — це значить повторювати той реакційний погляд, по якому ні український ні так саме російський народи ще не доросли до загального виборчого права.

Але це не значить, що боротьба за українську державу повинна бути легкою, а її мета швидко здійснимою. Навпаки. Попередня неволя трагично відбилася на сучасному положенню українського народа. Вона затримала розвиток українських суспільних сил; вона поставила Україну в нерівне положення з Московщиною. Про це свідчать наведені вище факти загальної відсталости України, які спричинилися в значній мірі до окупації її російськими большевиками Ці факти говорять ще більше: боротьба з большевицькою окупацією на Україні, до упадку большевиків в Московщині, не може мати шансів на скорий і безсумнівний успіх. Большевизм, ми бачили, є продуктом особливостей історичного розвитку Росії. Він став можливий в наслідок своєрідних відносин суспільних сил, що склалися в Московщині. Через це його занепад і остаточний крах можливий так саме тільки на ґрунті певних внутрішніх змін в російському суспільстві, перетворення цих відносин в инші, себто лише шляхом самоізживання большевизму. Так французький якобинізм в часи великої революції загинув лише в наслідок самоізживання

Чому большевики так довго держаться при власти?

Тому, що Росія є аґрарна країна, з кволим розвитком капіталістичного способу продукції. В таких умовах істнування державної власти не звязане так тісно з нормальним функціонуванням промисловости і нормальними торговельно-економичними зносинами з иншими державами, як в країнах з високо розвиненим капіталізмом. Чим слабше розвинена країна в економичному відношенню, тим менша її залежність від зовнішнього ринку. В кожній більше розвиненій капіталістичній державі большевицька диктатура не вдержалася б і кількох місяців. В Росії багацтво власних продуктів споживання, малий розвиток промисловости і малий відсоток городського споживаючого населення позволяють большевикам, протягом вже кількох років, переносити повну ізольованість свого народнього хазяйства від цілого світа. Велика територія, з зручним ґеографичним положенням, помимо того, сприяє їм успішно оборонятися від зовнішніх противників.

Довготревалий перехід власти до пролетаріяту на інду-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стріяльному Заході можливий тільки як результат спільного всеевропейського об'єднаного революційного руху. На аграрному Сході це оказалося можливим при побідному революційному рухові в межах одної тільки держави. В Росії большевизм, хоч і з великими труднощами, але істнує ціною знищення промисловости, припинення всякого товарообміну і повної руїни сільського хазяйства. В умовах аґрарної країни це можливо При незначній скількости робітництва, воно розбігається по селах, де находить собі джерело для істнування, головним чином, в домашньому ремісництві. Так саме пристосовується селянин: із продуцента на ринок він стає продуцентом лише на самого себе. Втрата вищих форм життя, розуміється, викликає велике невдоволення і у російського населення проти большевицької власти, яка довершила повоєнну руїну. Але при загальній культурній відсталости і звичці до елементарних, невибагливих умов життя, при політичній неорґанізованости російського суспільства це невдоволення не йде далі спородичних неорґанізованих виступів, головним чином, з боку селянства.

Здійснення соціялізму, тобто справжньої, соціялістичної демократії, можливе тільки при переході власти до високорозвиненої пролєтарської кляси, яка б мала за собою більшість нації. Там, де через історичні обставини власть попадає в руки нечисленого і малосвідомого пролєтаріяту та ще в межах одної держави, як напр. в Угорщині або Росії, ця власть силою обставин стає на позицію терористичного деспотизму, але по суті вона може бути лише тимчасовим, переходовим явищем на шляху до демократії. Деспотичне панування меншости не дасть пролєтаріятові визволення. Пролєтаріят побідить тільки в демократії. Бо „соціялізм і демократія нерозділимі" (В. Лібкнехт).

В країнах з розвиненим економичним і політичним життям і з більш свідомим і орґанізованим пролєтаріятом большевизм, як метод боротьби за соціялістичний лад, є виключений[1]). Свідомий своїх задач, европейський пролєтаріят не може піти на такі методи боротьби, які замісць наближення до соціялізму, відкинули б життя цілої Европи на кілька культурних ступнів назад. Недаром аґітація російських большевиків в Зах. Европі мала певний успіх лише серед менш орґанізованих і несвідомих мас робітництва та й то хвилево, під впливом перших успіхів большевиків в Росії. Після того, як банкротство економичної політики большевиків стало фактом, розчарування і роспад серед зах.-европейських

[1]) Навіть Роза Люксембурґ у своїй згадуваній брошурі, критикуючи большевицьку систему, докоряє, що большевики відкинули демократію, волю слова, преси і всі инші свободи, признані ними за „буржуазний предрозсудок". Вона дивується, що большевики, розігнавши Установчі Збори, як невідповідні для революційного моменту, не призначили нових виборів.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

комуністів почали збільшуватися з кожним днем. Навіть найсильніша в Зах. Европі німецька комуністична партія перестала істнувати, як помітна політична сила.[1])

В таких умовах метод большевицької диктатури не може сприяти прискоренню всесвітньої революції. Большевицька агітація за межами Росії досі сприяла як раз протилежному: роз'єднанню пролєтаріяту, зміцненню позиції буржуазії. Московський Інтернаціонал був весь час серйозною перешкодою для об'єднання пролєтаріяту в дійсний Інтернаціонал. А без цеї єдности неможливе завоювання політичної власти пролєтаріятом в світовому масштабі.

Було б щось инше, коли би большевики, взявши власть у свої руки, не відкинули демократії. Тоді в Росії міг би утворитися демократичний режім на зразок Грузії. Цей режім не знищив би Росії так, як тепер, і, безперечно, мав би глибші впливи на пролєтаріят Зах Европи в його боротьбі за соціялізм. Але попередній історичний розвиток російського суспільства, ми бачили, зробив це неможливим. Що стало фактом для Грузії (переведення в життя методу демократії). те оказалося нездійснимим в умовах московських.

Останній поворот економичної політики большевиків від „комунізму" до „оживлення приватно-капіталістичної продукції і торговлі" означає той „початок кінця" большевицької диктатури, про який, як ми бачили, ще в 1907 р. писав Троцький. Кожній системі хазяйства відповідає певна форма політичного устрою. Розвиток капіталізму потрібує певних передумов, між якими найважніші — це юридичні ґарантії для капіталу. Цих ґарантій большевицька диктатура дати не може. Тому відродження хазяйства в умовах большевицького режіму, хоч би й на капіталістичних основах, є нездійснима утопія. Разом з крахом економичної політики, неминучий крах політичної системи большевиків

Все ж, не вважаючи на дотеперішні свої неудачі, большевики уперто держаться за диктатуру своєї партії. Вони стали на шлях змовницької боротьби за соціялізм, який проповідували Бланкі, Бакунін, Ткачов. Вони ще й досі „з точністю календаря" (вираз Троцького в промові на конґресі III. Інтернаціоналу 1921 р.) предсказують час наступлення всесвітньої революції. В цій надії большевики, як ми бачили, роспочали свій „опит революції". І хоч всесвітня революція, по їх власному признанню, „спізнилася", але вони всеж надіються вдержати власть у своїх руках до моменту її вибуху, хотять відограти роль її передових борців.

Большевицька партія представляє собою зникаючу меншість серед населення Росії, не кажучи вже про Україну. Деспотизм і терор конче потрібні большевикам для задержання

---

[1]) По останніх відомостях, в німецькій комуністичній партії, замісць 500 тис. членів, що були в минулому році, числиться менше 100 тис.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

власти в своїх руках. Російська комуністична партія не може піти на політичні уступки широким масам обезправленого большевицькою системою населення; наслідком цього був би перехід власти і впливу в державі до инших партій. Через те можна наперед сказати, що большевицька партія, дійсно, „до кінця“ не розстанеться з своєю диктатурою, до остаточного упадку совітської системи.

Яким способом може упасти большевицька власть в Московщині?

Російський большевизм може упасти двома шляхами: або його знищує зовнішня мілітарна сила, в наслідок його внутрішнього підупаду, не дожидаючи його повного самоізживання, або він сам себе ізживає до кінця, себто падає під натиском внутрішніх сил своєї країни. Перша можливість найменше правдоподібна. Ряд спроб повалити большевиків зовнішньою силою (Колчак, Деникин, Врангель і инш.) не досягли своєї цілі. Навпаки, ці спроби привели і европейську і російську буржуазію до того висновку, що найбільш вірний кінець большевизму — це його природна смерть. Але які внутрішні сили здатні закріпити владу за собою після большевиків?

Ці сили — нова городська і сільська буржуазія, яка поволі наростає в глибині большевицького режіму. Стара російська буржуазія, квола і слаба, могла боротися з большевиками лише з допомогою зовнішніх сил. Нова російська буржуазія почуває себе сильнішою і сміливішою: вона висуває инші шляхи і методи для боротьби з большевицькою властю. В союзі з большевиками, поки їй це вигідно, вона набирає сил, щоби в відповідний момент скинути большевицьку диктатуру, як віджившу силу, що зробила своє діло.

Народження нової російської буржуазії являється безсумнівним. Про це свідчить цілий ряд фактів. Найбільш сімптоматичний з них — це російський збірник „Смѣна Вѣхъ“, з ідеольогією російського бонапартизму. Автори цього збірника, здебільшого люди, що не так давно були активними борцями проти большевиків, заявляють:

„Все в кінці всього звелося до розділу придбаного революційним шляхом або, як стогнуть потерпівші, „награбованого“ майна... Таким чином все владнається — в Росії буде і власність і приватна ініціятива і торговля і кооперація, не буде тільки викинутих за кордон попередніх власників. Вони можуть скільки завгодно жалітися на неморальність такого з ними поступовання... Революція зробила новий розділ багацтв, бо це було необхідним при неправильному їх розділі, кольосальному нагромадженню їх в руках плутократії і аристократії... Нехай вони (еміґранти) зводять всю велику революцію до украдених срібних ложок. Революції їм не вдасться зганьбити — вони росписуються лише в пошлости і вузькости свого кругозору. Не краденим користується російський народ, а взятим. Взятим не по праву власности, основаному на таких мутних джерелах, а на праві вікових страждань, вікового рабства і труда“.. [1])

[1]) „Смѣна Вѣхъ“, сборник статей. Прага 1921, ст. 127, 128, 130.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Приймаючи совітський устрій, ідеольоги нової російської буржуазії, розуміється, рішуче відкидають не тільки большевицький комунізм, але й соціялізм і демократію.

„Діло в самій системі, — пишуть вони — доктринерській і утопійній... Тільки в ізживанню, перемозі над комунізмом — порука хазяйственого відродження держави". Комунізм — ‚велика химера". „Причини розрухи лежать глибше; тут виявилася в самій своїй основі помилковість соціялізму — те, що він знищує приватну ініціятиву" (ст. 62, 115).

Заперечення демократії являється одним із головних моментів в ідеольогії „Смѣны Вѣхъ".

Ціль ідеольогів нової буржуазії ясна: покінчити з революцією. Але не шляхом повороту до старого, а шляхом виродження революції. Тільки революція сама, — заявляють вони, — може зробити себе непотрібною. „Третьої революції не буде". Власть повинна „схилитися перед силою народніх потреб".

Оборонці цеї ідеольогії ставлять одною з своїх задач „примирення закордонної російської інтелігенції з Росією і російською революцією".[1]) Так само генерал з армії Врангеля Слащов в своїй недавній „покаянній заяві" закликає всіх з армії Врангеля і взагалі російських емігрантів до співробітництва з большевиками „для оборони батьківщини і свого народа".

Народження нової російської буржуазії є природний процес. Він почав визначатися особливо після того, як большевики стали на шлях иншої економичної політики і відмовилися від „комуністичної химери". Він означає повільну зміну у внутрішних російських відносинах, які раніше чи пізніше приведуть до упадку большевизму.

Зараз безсумнівним є одне: російська революція вступила в нову стадію свого розвитку. Большевизм пережив найвищий ступінь своїх успіхів і йде по лінії самоізживання. Разом з цим в російському суспільстві з особливою силою почалося стремління до консолідації своїх сил на чисто національному ґрунті. Ідея „єдиної Росії" стає обєднуючим гаслом і нового „Івана Калити" — російських большевиків, і ідеольогів російського бонапартизму із „Смѣны Вѣхъ", і ґенерала Слащова та йому подібних

По дивній іронії долі, — пишуть автори „Смѣны Вѣхъ", — а може бути, по безсторонньому і безпомилковому суду історії, російську національну справу можна тепер робити не в заваленій Росії „третього Риму", а в Росії III Інтернаціоналу... Большевизм — це справжня основа будучої російської глибоко державної і цілком „національної" власти... Правда, совітська дипльоматія формально продовжує признавати принціп „самоозначення народів", але ж само собою розуміється,

---

[1]) „Смѣна Вѣхъ". Еженедѣльный журнал. Париж, № 1, 29/X 1921 р.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що цей принціп в її устах є лише тактично необхідна manière de parler... Росія повинна залишитися великою державою... І тому, що власть революції — і тепер тільки вона одна — спосібна відновити російську великодержавність, міжнародній престіж Росії, — наш обовязок во імя російської культури признати її політичний авторитет". (ст. 57, 58, 78, 183, курсив наш).

Ціж самі мотиви російської національної справи лежать в основі патріотичних заяв Слащова, Брусилова, Гредескула і т. д. Останній з приводу ідеольогії "Смѣны Вѣхъ" прямо заявляє на сторінках большевицького „Нового Мира":

„Збірник справляє на нас в Росії дуже сильне враження. І це не тому, що він приніс нам цілком нові для нас думки, — ні, навпаки, іменно тому, що ми находимо в ньому новий вираз своїх власних думок". (Берлін, 7 XII 1921).

Отже ідеольогія нової російської буржуазії глибоко національна і патріотична.[1]) Оскільки ця нова, по суті контрреволюційна сила кориться і рабськи догоджає большевикам, остільки вона до певного часу робиться їх реальним,

---

[1]) В київських большевицьких ґазетах в кінці 1921 р. вміщений „лист полковника Поплавка", представника правих українських кругів, який, неначе наслідуючи російських „патріотів" в роді Слащова і др., теж закликає українське громадянство до порозуміння „з Радянськими Республіками".

Нічого не можна мати проти того, щоб українське громадянство можливими способами використовувало істнуючий на Україні окупаційний режім в інтересах українського народа. Але є величезна ріжниця між використанням режіму окупації і його оправданням. п. Поплавко виступає в ролі оборонця істнуючої власти на Україні, бо „крах її — заявляє він — неминуче був би крахом совітської влади в Московщині, а разом з цим переходом там влади до рук сугубо ворожих всякій українській ідеї.. Для мене — додає він — головне — це відродження нації та її політично-національне істнування, як нації".

Позиція російських Слащових є зрозуміла і природна. Большевизм в Московщині — це російське явище, без жадних ознак якогонебудь зовнішнього чужонаціонального насильства. Слащовщина на українському ґрунті це щось зовсім инше. Тут вона може бути тільки або наслідком повної розгублености окремих українських „патріотів" в роді п. Поплавка, або ще гірше, — просто національним ренеґатством. По суті це нова спілківщина, що народжується на ґрунті большевицького насильства над українським народом. Бо навіть українські комуністи, замісць „порозуміння" à la Поплавко з російськими большевиками, в своєму листі до Центр. Комітету „Комун. Партії (большевиків) України", в травні 1920 р., писали:

„Для вас, може бути, диктатура пролєтаріяту в кольоніях є одне і теж, що і окупаційна власть в них метрополії, хоч би й совітської, ми ж стоїмо на другій точці погляду і з цеї точки погляду ріжниці диктатури пролєтаріяту і окупації ми такі ж злочинці перед революцією (йде мова про повстання українських комуністів літом 1919 р, проти большевицького правительства на чолі з Раковським — І. М.), як і ви своєю окупаційною „русотяпською" політикою на Україні що деморалізувала пролєтаріят і кинула селянські маси на боротьбу з вашою властю".

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„чесним“[1]) співробітником. Большевики хотять спертися на нову буржуазію для переведення своєї нової економичної політики — встановлення в Росії „державного капіталізму“ і тому вони їй допомагають[2]), з нею заграють. Нова буржуазія використовує істнуючий режім в своїх цілях до того моменту, коли большевицька диктатура „схилиться перед силою народніх потреб,“ себто перед новою буржуазною клясою, яка зростає під совітським режімом. Так чи инакше період інтервенцій і збройної боротьби з большевизмом минув. Починається мирне співробітництво російської буржуазії з партією російських комуністів. В своєму стремлінню до „обєднаної, могутньої Росії“ большевики мають тепер щирих і відданих спільників в особі і старої і нової російської буржуазії. Це все утворює несприятливі умови для боротьби українського народа.

Коли в минулі роки ця боротьба не привела до бажаних наслідків, хоч большевицька власть була ще в самій своїй метрополії знесилена пожаром внутрішньої війни, бо зустрічала оружне противлення не тільки з боку російської реакції, але й з боку правих і навіть лівих російських есерів, то тепер положення не змінилося в кращу сторону. Замісць молодого, не зовсім ще організованого противника, ослабленого і внутрішньою і зовнішньою боротьбою, Україна має перед собою вже оформлену окупаційну силу, яка не тільки говорить, але й на ділі працює в дусі нового „Івана Калити“ -- примусового „збирання до купи, в єдине ціле розшматованої держави“ московських царів. Пануюча нація завжди має більше засобів і можливостей для перемоги над нацією пригніченою, аж поки ця не вийде остаточно на шлях вільного розвитку. Навіть висококультурні Ірляндці до останнього часу не могли скинути англійського панування, що основане на володінню всіми матеріяльними і техничними засобами сучасної держави. Тим більше не можна вимагати, щоб знесилений неволею український народ голими руками[3]) вигнав окупаційну власть добре організованого московського центра.

Це не значить, що сучасна українська боротьба припиниться або що її можна припинити. Ця боротьба є ви

---

[1]) Вираз офіційного комунікату совітського рос. правительства з приводу переходу ґен. Слащова і з ним других офіцерів армії Врангеля на совітську службу.

[2]) На зїзді Політпросвітів Троцький, напр., заявив, що треба послати в кожну губерню, принаймні, по одному примірнику „Смѣны Вѣхъ“. А член партії большевиків Мещеряков у лекції (31/X. 1921), присвяченій „перелому в інтелігенції“, висловив жаль, що з техничних причин не можна наново видати „Смѣну Вѣхъ“ в Росії, але тут же заявив, що виписано 1000 примірників з-заграниці для розповсюдження.

[3]) Помимо того, Україна тепер, як і підчас Хмельниччини та Руїни, має відкриті майже всі свої кордони.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

явом стихійного невдоволення мас на істнуючу власть. Це не є боротьба Деникина або Врангеля проти своєї російської власти большевиків Це є боротьба цілого українського народа насамперед проти чужоземної окупації. Така боротьба не може себе ізжити. Вона може бути часами сильнішою, часами слабшою, в залежности від ріжних причин і обставин. Але вона не може припинитися так саме, як жива людина не може перестати стремитися до повітря, світла, вільного руху.

Розуміється, російські окупанти инакше дивляться на цю боротьбу. Московський агент на Україні Раковський ще 1920 р. писав:

„Два з половиною роки Україна була театром міжгромадянської війни, не тільки між робітниками та селянами — з одного боку, і поміщиками та капіталістами — з другого, але й між свідомою частиною робітничої кляси і селянства і тими несвідомими елементами, котрі плелися... за українськими націонал-соціялістичними партіями" („Коммунист. Интернационал", № 12, Петроград).

Оскільки представлення про боротьбу українських мас з російськими большевиками, як про боротьбу лише несвідомої частини українського робітництва і селянства, являється видуманим і неправдивим про це свідчать навіть російські соц.-демократи (меншевики) По їх словах, централістична окупаційна політика большевиків на Україні, з страшним національним терором, з „нечуваними масовими розстрілами та висилкою українських культурних діячів... допомогала зміцненню ідеалу незалежности в свідомости найширших народніх мас".[1])

Так само помилялася Роза Люксембург, коли думала[2]) що Україна відограла „фатальну", контр-революційну роль в історії російської революції. Розуміється, коли стати на позицію большевицької секти, яка хоче підчинити своїй тактиці цілий соціялістичной світ, то Р. Люксембург мала рацію: національний „сепаратизм" на окраїнах б. Росії, в тім числі на Україні, безперечно йшов всупереч з „войовничими" стремліннями новочасного „Івана Калити". З погляду большевицьких диктаторів кожна країна, яка стоїть на перешкоді їх „опиту революції", є не шо инше, як контр-революція. В дійсности справа стоїть не так. Боротьба за українську демократичну державність відограла на Україні величезну революційну роль. Як ми бачили, не російські большевики, а українські робітники та селяне, під виключним керуванням української революційної демократії[3]), знищили

---

[1]) „Социалист. Вестник", № 20 і 21. Берлін 1921. Курсив наш.

[2]) Ціт. брошура, ст. 95.

[3]) Члени большевицької партії С. Мазлах і В. Шах-Рай в своїй книзі „До хвилі" свідчать, що російські большевики, ще до виступу Директорії, вживали всіх заходів, щоби шляхом повстання повалити гетьманщину, але успіху не мали.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

власть гетьмана Скоропадського. Окупаційний деспотизм російських большевиків не раз утворював ґрунт для впливів реакції на українське населення, особливо під час наступу Деникина. І колиб українські маси пішли за Деникином або Врангелем проти большевиків, то невідомо, чи не скінчилось би це розбиттям самого московського центру. Боротьба за Українську Народню Республіку обєднувала коло себе широкі маси, будила в них політичну свідомість, стремління до національного визволення і народоправства. Це в високій мірі допомогло організації на Україні масового руху не тільки проти большевицької окупації, але й проти російської реакції

Наслідки сучасної боротьби та її впливи на політичне виховання українських мас величезні. Щоби ці наслідки не зменшувались, а навпаки що далі зростали, треба особливо уважно ставитись до самих способів, якими ця боротьба провадиться. Невідповідальні виступи окремих осіб або груп, що не мають за собою політично зорганізованих народніх мас, не можуть принести Україні нічого, окрім шкоди. Оружна протиокупаційна боротьба може бути в інтересах українського народа лише як боротьба організованої волі і стремлінь широких активних мас нації, як боротьба за ясно поставлені демократичні цілі. Така боротьба, навіть в разі тимчасової неудачі, лишає після себе незгладимий слід в свідомости мас, виховує нові і нові кадри борців за визволення. Боротьба під прапором демократії вивела на шлях незалежного життя Ірляндію і багато инших новостворених держав. Льозунг демократичного визволення нації стає частиною програми єдиної дійсно революційної в цілім світі кляси пролєтаріяту. Неорганізована і туманна по своїх задачах боротьба буде тільки даремно нищити, розпорошувати і зневірювати активні сили нації і таким чином їх ослаблювати.

Відсутність сприятливих умов в даний момент для успішної організованої боротьби з большевицькою окупацією на Україні не може бути підставою для негативного відношення до цеї боротьби взагалі, як це роблять російські меншевики. Беручи на увагу відносини в Московщині і теоретично поширюючи їх на всю територію був. Росії, вони признають для цілого революційного періоду на всій території, що находиться під совітським режімом, оружну боротьбу з большевиками явищем негативним. Українська соц.-демократія, виходячи із конкретних відносин на Україні, була активною участницею противокупаційної боротьби українського народа, в тім числі й українських пролєтарських мас.

Російська соц.-демократія може вести агітацію за признання російського большевицького правительства чужими

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

державами.[1]) Українська соц.-демократія, що до так зв. „українського совітського правительства", цього робити не може ні в якім разі, бо це було б примиренням і санкцією російської окупації. Таку ж позицію, що до „совітських правительств", висланих Москвою в завойовані червоною армією країни, займають соціялісти Грузії і других країн, що підпали під московську окупацію.

Росходження в позиції між рос. соц. демократами (меншевиками) та иншими соц.-демократичними партіями Сходу Европи цілком оправдані й неминучі. Рос. соц.-демократія має діло в Росії з російською національною властю, а соц.-демократія „інородців" — з чужонаціональною насильною окупацією.

По словах Л. Мартова, партія російських соц.-демократів

„признає „право на повстання" проти деспотичної меншости принціпово. Значить, — додає він — коли б утворилося таке відношення сил, котре забезпечило б пролетаріятові, в разі насильного повалення ним большевизму, можливість або правдоподібність відстояти проти контр-революційної буржуазії республіку і головні дійсні соціяльні здобутки революції, то наша партія могла би змінити своє відношення до тактики повстання". („Соц. Вестник", № 8, 20 V 1921.)

Отже російські соц.-демократи, будучи принціпово за повстання, фактично стоять проти нього, бо вважають, що

„широкі селянські і дрібно-буржуазні маси, різко — вороже настроєні до всього соціялістичного і революційного, в процесі повстання або після його побіди можуть опинитися під ідейним впливом контр-революції" (тамже).

Ми цілком розуміємо таку позицію для відносин в Московщині, де „деспотична меншість" є всетаки своя російська. Але ми не можемо вважати її правильною для відносин українських, де ця „деспотична меншість" являється цілком чужою, окупаційною властю. Ми бачили, як ця меншість, під видом задач революції, в дійсности виконує на Україні задачі нового „Івана Калити" — відновлення „єдиної Росії", з її штучним гипертрофованим розвитком в центрі і великим занепадом та відсталістю „на окраїнах". Ми бачили, як ця утопійна меншість на Україні занадто реально підриває основи істнування не тільки українського пролетаріяту, але й цілої української нації. Коли широкі маси народа стихійно повстають против окупаційної „деспотичної меншости", тоді життя вимагає від соц. демократії не тільки визнання голого принціпу боротьби, але й фактичної піддержки її, як боротьби проти чужоземного насильства.

Правда, Л. Мартов визнає що

---

[1]) Див. „Социал. Вестник", № 1, Берлін, 1 II. 1921.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„льозунг дійсної, а не призрачної „згоди пролєтаріяту з селянством", себто згоди на основі розділу власти між ними в цілях забезпечення інтересів немаючих кляс в процесі економичної перебудови революційної Росії являється основним льозунгом моменту". („Соц. Вести.", № 19, 1/XI 1921).

Таку тактику ми вважаємо правильною, на певний історичний період, і для відносин на Україні. Поки не закінчиться революція, поки радикальна земельна реформа та демократизація всього життя не стануть основою нового права, український пролєтаріят буде з більшим успіхом впливати на селянство, ніж буржуазія. Але Л. Мартов вважає, що тактика „згоди пролєтаріяту з селянством" можлива тільки як результат мирної еволюції партії російських большевиків в напрямі відказу їх від диктатури. Бо „ставку на „повалення" диктатури, на повстання, російська соц.-демократія признає авантюрництвом, до котрого категорично відмовляється прикласти свою руку" (тамже).

Українська соц.-демократія не може нічого мати проти безболісного, мирного полагодження відносин між російськими большевиками і українськими робітниками та селянами, що стихійно встають проти большевицької окупації. Навпаки, разом з партією українських соц.-революціонерів вона і підчас Центральної Ради і підчас Директорії нераз виступала з пропозицією припинення міжнаціональної війни шляхом мирного порозуміння, на певних умовах, між російськими большевиками і демократичною Україною. Виключно по вині російських большевиків, які почали і продовжують окупаційну політику на Україні, із цього нічого не вийшло. І надалі ця справа буде залежати, насамперед, від російських большевиків, а не від тих чи инших українських партій. А поки цього нема, а є факт стихійної самооборони українських мас проти російських окупантів, українській соц.-демократії не вільно наслідувати тактику російських меншевиків, не вільно засуджувати всяку збройну боротьбу проти большевицького режіму, не беручи на увагу конкретних умов цеї боротьби на Україні.

Революційна боротьба на Україні взагалі проходить в инших умовах, ніж в Московщині. Вона не тільки пробудила в масах інтерес до активного політичного життя, але й виховала в них певний ідеал народоправства. Російський окупаційний режім, як зліва так і зправа, цьому особливо сприяв. Після „комунізму" московських большевиків, після реакційно-грабіжницьких наїздів Деникина і Врангеля, українські робітники і селяне бачуть перед собою єдиний шлях до задоволення своїх потреб — це шлях демократії, народоправства.

В Московщині, протягом панування большевицької диктатури, майже весь час активно виступали і боролися між собою тільки дві, крайні по своїх напрямках сили: ро-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сійські большевики і російська реакція. Большевики весь час були під загрозою реакції. Це примушувало маси російського робітництва і селянства держати сторону большевиків в їх боротьбі з Колчаком, Деникином, Врангелем і т. д. Активна боротьба за демократію приносилася в жертву боротьбі з реакцією. На Україні обидві російські сили — і большевики і контрреволюція Деникина-Врангеля були чужою окупаційною силою, яка несла з собою страшний режім економичного знищення і національного терору. Це примушувало українські маси йти за українською демократією, боротися за ідею самоозначення і самопорядкування, за утворення народоправної незалежної української республіки.

В Московщині робітничі та селянські маси, під час большевицького панування, в наслідок особливих умов життя, не зазнали кровавої боротьби за демократію. Українські маси, навпаки, вистрадали ідею демократичної України в безперестанній тяжкій боротьбі, як з російськими большевиками, так і з російською реакцією. Вони й тепер борються під льозунґом Української Народньої Республіки, бо до цього з силою необхідности примушує їх окупаційна політика російських большевиків. А сам Л. Мартов в тому ж „Социалистическому Вестнику“ правильно зазначає:

„Тільки те в історії довготревале, що досягнуто тими масами, котрі „схвачені за вязи“ економичною необхідністю і, всупереч з субєктивним нахилом до пасивного буття, поставлені лице в лице перед революційною задачею“. (Ч. 16, 16|IX 1921).

І українське робітництво і українське селянство, протягом цеї революції, були іменно „поставлені економичною необхідністю лице в лице перед революційною задачею“ боротьби за демократію.

Приклад Грузії, де пролєтаріят і селянство весь час ішли спільно в твореню демократичних форм життя, особливо показує, яка істнує величезна ріжниця, що до можливостей розвитку демократії, з одного боку в Московщині і з другого на так званих „окраїнах“ був. Росії. Без сумніву, сучасна революція безповоротно виводить всю був. Росію на шлях розвитку в напрямі новочасної демократії. Але через особливости свого історичного розвитку, Московщина в минулому і сучасному оказалася країною крайностей. І поки не ізживе себе російський утопизм у всіх його видах: чи то в формі большевизму чи в формі народницько-есерівського соціялізму і инш., до тої пори демократія в Росії находиться під загрозою. Боротьба між пролєтаріятом і великою буржуазією, які більше розвиті в Московщині, ніж в инших країнах був. Росії, при відсутности сильної середньої кляси (городської і сільської буржуазії), яка, як ми бачили, лише формується в умовах цеї революції, може й надалі бути сприятливим ґрунтом для перемоги крайніх

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

напрямків, а не демократії. Замісць власти, що спирається на широкі маси народа, Московщина, після упадку большевизму, може опинитися в стані хаосу і анархії. Це дало б ґрунт для всякого роду авантюр з боку реакції.

Инше положення в країнах був. поневолених народів царської Росії. Стремління широких народніх мас до національного самоозначення шляхом притягнення до державної роботи по можливости всіх сил нації, а також відсутність своєї розвиненої буржуазії утворюють тут, на загальному ґрунті великого революційного руху, досить міцну основу для обєднаної боротьби працюючих мас за ідею незалежної демократичної республіки, як єдиної ґарантії переведення в життя „дійсних соціяльних здобутків революції". Ідеольогія утопійного соціялізму тут або зовсім не росповсюджена, як, напр., в Грузії, або істнує тільки, як результат попереднього і сучасного перебування під опікою Московщини, себто як результат впливів російського життя і російських традицій. Чим швидче і рішучіше ці країни вийдуть зпід керми Москви і її впливів, тим швидче і міцніше вони підуть в своєму розвитку шляхом демократії.

В цьому змислі ідея відновлення „єдиної Росії" являється глибоко реакційною. Здійснення її принесл б величезну небезпеку, насамперед, для демократії на цілому Сході Европи. Тільки самоорґанізація бувших поневолених народів в формі незалежних республік може припинити на їх територіях пожар міжнаціональної і міжгромадянської війни і справді закріпити дем кратію, яка єдина забезпечує їм правильний і швидкий розвиток.

Але російські меншевики як раз виступають в оборону „єдиної Росії". Вони заявляють:

„Ідеал незалежности означає для України перетворення в Альбанію.. Навіть коли б міжгромадянська війна могла закінчитися закріпленням демократичної державности, — навіть в цім випадку незалежність поставить Україну з перших днів її істнування лицем до лиця з капталістичним світом Заходу, який хоче економично заволодіти територією б. Росії. Як зможе молода держава, з розхитаним до кінця організмом, протистояти наступательним силам европейського капіталу — над всею серйозністю цього питання, очевидно, зовсім не задумуються українські соціялісти...

Україна зможе розвинути потрібну відпорну силу не тільки великим державам Заходу, але навіть і таким „імперіялістам підготовчої кляси" як Румунія або Польща, тільки тоді, коли вона буде входити в склад федерації народів був. російської імперії... Історія оставила для України один шлях до демократії і вільного національного розвитку — через мирну демократизацію Росії. Нехай цей шлях тяжкий і малонадійний, але він — одинокий" („Соц. Вест.", № 21. 2/XII 1921. Останній курсив наш).

Цей „малонадійний шлях" будучої демократизації єдиної Росії меншевики радять і грузинським соціялістам („Соц. Вестн.", № 22). Хоч про ноз меншевиків, що до політичного устрою Росії після большевицької диктатури, так саме

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не дає рожевих надій „інородцям“ на скору демократизацію Росії (меншевики вказують на наростання сил в Росії, які поставлять замісць большевицької військову диктатуру, типу Наполеона Бонапарта), але все ж „Соц. Вестник“ кличе ті народи, які мали або хотять здобути демократичну незалежність, до злиття з Росією. Коли большевики для „соціялістичної батьківщини“ збірають землі російських царів, то меншевики це роблять для „єдиної Росії“ Бонапарта.

Немає сумніву, що положення самостійної Фінляндії, Латвії, Естонії і др. являється не гіршим супроти европейського капіталу, чим та доля, яку будучина несе для України. Але навіть ці малі держави істнували й істнують без того кольоніяльного поневолення, яке передбачають меншевики для України. Коли „европейський капітал“ не вважа можливим обернути ці малі держави в свої кольонії (в африканському, чи „альбанському“ розумінню), то оскільки труднішим ділом являється для цього капіталу опанувати економично й політично весь европейський схід, в тім числі й таку велику й багату область, як Україна? Минули ті часи, коли такі справи легко рішали заінтересовані держави, не беручи на увагу внутрішніх відносин тої чи иншої країни. Боротьба Туреччини, сепаратизм Ірляндії, Египту і навіть Індії показують инші шляхи для політики великих держав в сучасних умовах.

По льогиці рос. меншевиків, раз на якусь країну із території був. царської імперії став „лапоть“ червоноармійця, то вже доля такої завойованої країни має бути спільною з Росією, і завойована країна не сміє вести оружної боротьби з окупацією. Орган меншевиків „Соц. Вестник“ (№ 22) виступає проти тої частини резолюції виконавчого комітету II го Інтернаціоналу з 2 '. XI. 1921, в якій пропонується:

„всім партіям, що входять в II Інтернаціонал, коли їм доведеться означувати свою позицію в відношенню до питання про визнання Московського правительства, брати на увагу тісний звязок, що істнує між цим питанням і задачею визволення окраїнних народів“...

Після цього ми не сумніваємось, що рос. меншевики так саме лякатимуть „европейським капіталом“ Латвію, Литву та Естонію, коли диктаторам із московського Кремля захочеться послати туди на постій кілька своїх дивізій, як вони лякають тепер „капіталом“ українських та грузинських соціял-демократів.

Безперечно, большевицький експеримент готує для територій, ним опанованих, більшу економичну залежність від европейського і иншого капіталу, ніж це було до війни і революції. Але чим докажуть меншевики, що умови боротьби українського пролетаріяту під пануванням будучої буржуазної і дико-націоналістичної [1]) Росії будуть кращі, чим в не-

[1]) Російський народ лише в цій революції народжується, як модерна нація. Тому розцвіту російського націоналізму ще треба чекати.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

залежній Україні? Істнує цілком реальна небезпека, що Україна, яка, ми це бачили, довгий час була кольонією російського центру і через те, в наслідок централістичної політики Росії, при своїх великих природних багацтвах і енергії населення, терпіла в своєму економичному розвитку, знову попавши під власть відродженої російської буржуазії, буде ще дужче здавлена російським „національним" режімом, ще більше експлюатована для інтересів Московського центру.

Як кольонія Росії, Україна весь час буде „пасти задніх", буде економично відсталою країною, з чим неминуче звязана відсталість і нерозвиненість політична. Пролєтаріят України під російським пануванням буде весь час примушений вести разом з боротьбою за свої клясові інтереси також боротьбу за своє національне визволення. Від цього буде терпити клясова свідомість пролєтеріяту поневоленої країни, в остаточнім розрахунку буде терпити соціялізм. Це дуже наглядно підтверджується на прикладі ірляндського робітництва. Після відомого признання Англією незалежної Ірляндії, Ірляндська Партія Праці видала до робітників маніфест (січень 1922 р.), в якім, між иншим, зазначає:

„В критичний період визвольного руху ірляндського народа ви відмовлялися від ваших клясових вимог во імя національних інтересів.. В будучности вам доведеться боротися з капіталізмом, як з таким. Тепер ви повинні боротися за свої інтереси... Наша ціль — робітнича республіка".

Ми не заплющаємо очей на ті експлюататорські стремління міжнародного капіталу відносно України, які мали місце протягом всеї революції і які без сумніву будуть виявляти себе й надалі. Україна, з її величезними природними богацтвами, з її географичним положенням на перехрестю шляхів із Зах. Европи на Кавказ, далі — в Туркестан, Персію і всю Середню Азію, — не може не бути обєктом аспірацій з боку ріжних імперіялістичних країн. Але для нас ясно, що як в минулому, так і надалі найбільш уперто буде простягати руки до України російський імперіялізм. Він найбільше економично заінтересований в пануванню на Україні, бо тут лежить ґрунт економичної і воєнної сили сучасної держави — вугіль і залізо. Вже по даних 1904 р.[1]) гірничо-залізна промисловість на Україні представлялася в слідуючому виді:

Добуто або вироблено:	На Україні	В усій Росії	На Україні в % до добутого або виробленого в усій Росії
	мілїонів пудів		
Камяного вугля . .	534	1.097	48,7
Залізної руди . . .	205	292	70,0
Чавуну	95	180	63,1
Заліза і сталі . . .	61	134	42,2

[1]) Див. М. Порш. Автономія України і соц.-демократія. Київ, 1917.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Надзвичайно яскраві цифри! Вже 17 років тому назад на Україні добувалася майже половина всього камяного вугля і далеко більша половина всеї залізної руди, які добувалися на території був Росії. Так же високо стояла продукція по виробленню чавуна і заліза та сталі. Сміливо можна сказати, що імперіялістична „велика Росія" можлива тільки тоді, коли вона буде панувати в „Малоросії". В інтересі Росії мати в руках козирі — Україну, Кавказ і т. д, щоб коштом цих окраїн в міжнародній грі по равити діла Московського центру.

Меншевики тішать народи, поневолені Росією, надією на „федерацію", яку колись, після можливого Бонапарта, дасть їм російська демократія. Нові вітри п віяли в російському суспільстві, і вони не зоставили поза своїм впливом і меншевиків. Ми памятаємо, що 1-го березня 1921 р. меншевики в тому ж „Соц. Вестнику" в керуючій статі про „право націй на самоозначення" писали про „безумовне визнання і готовість прийняти для будучого розвитку російського народа ті нові історичні рамки, які на основі цього права означаться в наслідок ще нескінченого революційного процесу". В тій статі зазначалося, що „російський народ сам повинен для найближчого історичного періоду орієнтуватися на свою власну відокремлену державність, на відродження економичного життя в границях, які не мають нічого спільного з границями 1914 року, з історичними границями Петербурзької імперії". Мало того, меншевики визнавали там же, що „для найближчого історичного періоду утворилось положення, сприятливе для державного відрізнення цілого ряду націй і до краю несприятливе для повстання в них стремління до злиття хоч би й з федеративною Росією".

І ось, як Deus ex machina, тепер вони заявляють, що Україна від поневолення европейського капіталу буде спасена лише тоді, „коли ввійде в склад федерації народів б російської імперії". По цій думці, український народ повинен ждати визволення від російської демократії, яка, можливо, прийде до власти після большевиків. В найкращому разі це буде буржуазна демократія типу тої, яка панує тепер у Польщі.

Але ми вже бачили, як російська демократія на Україні часто бувала гальмом нормального національно-революційного розвитку українського народа, так що кожний дійсний крок в напрямі національно-політичного самоозначення українських пролетарських і селянських мас доводилося робити проти волі всього „українського Ульстера" — російських елементів на Україні. Ми вже не кажемо про те, що справа обєднаної Соборної України, в тім числі справа Галичини і др., може бути вирішена в інтересах всього українського народа тільки при умові істнування самостійної української

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

держави. Без цього можна з певністю сказати, що відроджена російська буржуазія буде з такою ж легкістю, як і большевики при мирових переговорах в Ризі, трактувати український народ Галичини і др., як „не свій", оскільки він не належав до царської „єдиної Росії". Тому українські соціялісти з великою обережністю ставляться до октройованої меншевиками федерації. Нав'язану зверху „федерацію", волею російської буржуазії, український народ буде з повним правом вважати насильством над собою. Що ж до поневолення з боку „европейського капіталу", то економичний розвиток України, вільної, насамперед, від паралізуючого впливу російського централізму, та звязаний з цим розвиток українського пролєтаріяту дадуть ґарантії того, що Україна буде позбавлена претенсій всяких своїх і чужих Бонапартів.

Льозунг федерації був не так давно незрозумілий і ворожий для рос. соц.-демократії. Меншевики відкидали федерацію, як шкодливу, на їх думку, для економичного розвитку. І коли пізніше вони силою обставин були примушені цей льозунг прийняти, то не тому, що вважають федеративний устрій потрібним, але для того, щоб у тій чи иншій формі рятувати ідею „єдиної Росії". Але розвиток і тут неминуче перескочить через голови меншевиків. В сучасну епоху національна, а не многонаціональна держава дає найкращі умови для розвитку клясової свідомости і клясової боротьби пролєтаріяту. Ми бачимо, як затемнюється клясова свідомість польського пролєтаріяту „автономистичною" політикою П. П. С. Неминуче затемнюватиметься соціялістична свідомість російського пролєтаріяту через „федералістичну" тактику рос. соц.-демократії.

Для нас ясно, що національне пробудження українського народа випливає з необхідністю із сучасного економичного розвитку. Це є природний процес. Тому чим скоріше український народ вийде на шлях вільного, незалежного істнування, тим швидче він досягне вищого ступня свого соціяльно економичного і культурного розвитку, тим швидче він прийде до здійснення соціялізму.

Каутський, полємізуючи з Р. Люксембурґ, яка так саме з мотивів економичного характеру виступала проти відбудови незалежної Польщі, ще в 1896 році писав:

„Коли напрям (Рози Люксембурґ) оголошує чистоту партійних принціпів в небезпеці з вимогою від пролєтаріяту, щоб він не тільки зрікся національної незалежности, себто ґрунту, на якому тільки він може дійти до повного розвитку своїх сил, але й поборював кожну спробу і кожний крок на шляху до національної незалежности, — то цей напрям справді залишається цілком забезпеченим від дрібно-міщанського націоналізму, але він впадає зате в протилежну, далеко більшу небезпеку: підпирання інтересів гнобителів Польщі...

Наші практичні домагання міряються не тим, чи здійсними вони при істнуючому відношенню сил, а тим, чи відповідають вони істнуючому суспільному устрою і чи їх реалізація є в стані улегшити і підперти клясову боротьбу пролєтаріяту та промостити йому шлях до

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

політичної влади. На хвилеве відношення сил ми не звертаємо при цьому жадної уваги. Програма соціял-демократії не укладається на момент, вона повинна вистачати на всі можливости в сучасному суспільстві... Програма повинна показувати, чого ми домагаємося від сучасного суспільства або держави, а не те, чого ми від них дожидаємо...

Раз пролєтаріят (польський) займається польським питанням, то рішуче не може він поступити инакше, як тільки висказатися на користь незалежної Польщі і тим самим ухвалювати підпертя кожного кроку, який вже тепер можна зробити в цьому напрямі, оскільки він взагалі не суперечить клясовим інтересам міжнародного пролєтаріяту"[1]).

Так саме О. Бауер з приводу упадку австро-угорської монархії пише:

„Кожний, хто знав Австрію, не міг мати сумніву в тому, що розбиття апаратів габсбурзького панування буде мати наслідком не „відновлення", а роспад Австро-Угорщини; що Чехи, Поляки, Югослави, Мадяри, як тільки сила не стане привязувати їх один до одного, відпадуть, щоби заснувати свої самостійні національні держави. Що в такому випадку — запитує він — повинні робити австро-німецькі робітники? Повинні вони противитися роспадові Австрії, старатися насильно утримувати разом нації, що стремляться до своєї свободи? Так австро-німецькі робітники стали б на контр-революційну позицію, зробилися б союзниками або наслідниками династії, німецької буржуазії, мадярських дворян. Від такої небезпеки ми мусіли оберегати австро-німецьке робітництво. Ми мусіли його учити, що воно не повинно покладати своїх надій на „зверхнаціональну державу", на „відновлення Австрії", а повинно признати за иншими націями необмежене право самоозначення, право на відокремлення від Австрії, і тільки такого самого права повинно воно вимагати також для німецької Австрії"[2]).

Погляди російських меншевиків цілком суперечать наведеним словам Каутського і Бауера, хоч схожість між упавшою двуєдиною монархією і самодержавною Росією, в змислі гостроти внутрішніх національних відносин, дуже велика. Російські меншевики, як раз навпаки, виховують російське робітництво в напрямі „відновлення єдиної Росії", в напрямі противлення стремлінню українського народа „до своєї свободи". Вони забувають, що іменно така позиція найбільше небезпечна для українського народа: вона „підпирає інтереси гнобителів" України.

Обєктивно боротьба українського народа за свою незалежність веде до створення нормальних умов для клясової боротьби українського пролєтаріяту. Це вирішує відношення української соц.-демократії до цеї боротьби. „Кожний крок" в напрямі незалежної України, який „вже нині можна зробити" і який є в інтересах українського, а значить і міжнародного пролєтаріяту, українська соц.-демократія піддержувала, піддержує і мусить піддержувати й надалі. Така тактика веде не до „Альбанії", як лякають нас рос. меншевики (боротьба Ірляндців за свою незалежність ясно показує, що не Толстовське „непротивлення злу" дає народам ви-

[1]) „Die neue Zeit", № 43, 1895 - 96.
[2]) „Der Kampf", Juli 1920.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зволення), а до незалежного істнування українського народа, яке, як ми бачили, дає найбільше ґарантій для встановлення демократичного устрою на Україні.

Даремно українські „радянці", як зліва, так і зправа, йдуть походом проти демократії. Тільки справжній утопизм в думанню або засліпленість вузько клясових стремлінь можуть продиктувати такі погляди. Ці погляди в такій же мірі помилкові, утопійно-реакційні, нереальні, як і та абсурдна проповідь безпартійности, яку ширять деякі елементи з нашого громадянства, що остаточно збилися з пантелику.

Не на одне тільки селянство або якусь иншу клясу, ґрупу чи партію повинно спиратися наше державне будівництво. Аморфні, несвідомі і неорґанізовані маси не можуть бути м цною основою для цього. Наше будівництво повинно відбуватися на підставі обчислення і пристосування до істнуючих сил на Україні. а не до виключних стремлінь окремих кляс, партій або осіб. Це будівництво тоді буде найбільше успішним, коли, замісць сирої, аморфної, несвідомої маси, нація буде представляти собою розвинений в своїх частинах і політично вихований організм. Хто йде проти природного розвитку української нації, хто бажає її занепаду, а не поступу, той нехай в наш вік модерної демократії і дійсного відродження націй співає наївно-реакційну пісню про безпартійність! Вона звучить в унісон з подібними піснями про „трудову республіку", „трудового монарха", „ґеніяльних ціників" і т. д.

Справа українського державного будівництва тільки тоді буде йти успішно, коли будуть використовуватися, в кождий даний момент, всі активні сили українського народа, коли державна політика буде спиратися на орґанізовану більшість нації, яка має виявляти себе шляхом вільної боротьби політичних партій в орґанах народнього представництва, скликаних на підставі загального і рівного виборчого права. Так розвивалося (при чім з величезними позитивними наслідками) життя в Грузії, так розвивається воно в Естонії, Латвії, так воно мусить розвитися у нас на Україні.

Погляди українських „радянців", що сходяться, як ми бачили, в своїх основних методах, суперечать і цій загальній тенденції розвитку сучасного українського життя і фактичному положенню на Україні, де йде стихійна боротьба народніх мас іменно за демократію.

Ця боротьба, в революційних умовах, бистрими, велетенськими кроками розчищає раз назавжди шлях для справжнього відродження нації, що не знає занепаду.

В протилежність минулим епохам, український національний рух лише тепер, під впливом великої революції, вперше стає свідомим, масовим рухом, який притягає усі кляси суспільства до політичної боротьби. Козацькі та гай-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дамацькі рухи були національними рухами старого феодального суспільства. Ідейні мотиви тих рухів були ще сильно окрашені льозунґами охорони православної віри, церкви. Хмельниччина, хоч і потрясла тогочасний феодально-окупаційний лад на Україні, але по суті не зробила ніякого соціяльного перевороту. В цьому розумінню вона не була революцією. Цей рух припинився, не залишивши радикальних змін у внутрішньому життю українського народа. Тепер ми переживаємо момент знищення остатків феодалізму і абсолютизму, епоху творення новочасної демократії і держави, епоху масової народньої боротьби за ясно поставлені, як соціяльні, так і національно-політичні цілі. Це є ґарантія неминучого поступу в дальшому розвитку українського народа.

Годі говорити про можливість повторення після цеї боротьби нової Руїни. Часи повної національно-політичної невиразности і застою безповоротно минули. Минули з того часу, як українська революція, в наслідок розвитку капіталістичного способу продукції, знищила феодальні основи життя, як в ході самої революції український народ вийшов на шлях свідомої боротьби за самоозначення. Вже до революції розвиток капіталізму на Україні не тільки будив національно політичну свідомість українського села, але й неминуче вів до націоналізації українського міста. Після революції національно-політична самосвідомість українських мас, разом з українізацією городського населення України, буде що далі все більше зростати. Необхідність активної участи в суспільно-політичному життю в формі незалежної української держави буде все сильніше опановувати свідомість народніх мас на Україні

Не нову Руїну несе з собою наша епоха, а навпаки — перше радикальне і справжне поновлення шляху для дійсного визволення українського народа. Нема сумніву, що будучина українського визвольного руху залежить, головним чином, від тої долі, яка спіткає Наддніпрянську Україну. Сама Галичина, як і инші відірвані від В. України частини українського народу, все будуть знаряддям в руках міжнароднього капіталу, який в своїх інтересах кидатиме їх на поталу чужоземного імперіялізму. Тільки пробуджені цею революцією многоміліонові маси Наддніпрянської України, разом з населенням инших українських областей, можуть створити свою зєдинену українську незалежну державу.

Чи значить це, що сучасна боротьба неминуче скінчиться утворенням української держави, відокремленням України від Московщини?

Російско-українське питання належить до найтяжчих проблєм Мирне вирішення її, шляхом порозуміння між цими двома народами, не можливе. Хто в це вірить, той є фантаст, який буде розчарований дійсністю. Московщина ні-

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

коли не піде на добровільний відказ від України. Окупаційна політика большевиків показала це особливо ясно. Не краще буде відношення до України при инших господарях в Московщині, не революціонерах. В цьому можемо бути цілком певні. Московщина буде зажди заінтересована в як найбільшій, необмеженій експлоатації ближче розміщених від неї багацтв України, з її побережям та портами на Чорному морі. Не дурно російський кадет Набоков в 1919 р. писав: „культурна сила Росії буде направлена до Чорного моря".[1])

Україна має прекрасні і географичні і економичні умови для творення сильної, багатої держави. Але обєктивно неминуча уперта боротьба між нею і Московщиною. Економичні імперіялістичні інтереси Москви все будуть йти в супереч з інтересами народнього господарс ва на Україні, як це було при самодержавному режімі і як це є тепер при окупації большевиків. Це буде загострювати національні відносини між обома народами, сіяти серед них войовничий націоналізм, піддержувати постійну взаїмну боротьбу. І Московщина і Україна ще побачуть у себе буйний розцвіт націоналізму. Коли тепер російські большевики, при „чеснім" співробітництві буржуазії, під звуки Інтернаціоналу, з таким захопленням будують „єдину, могутню Росію", то якого шовінізму і якої „національної" роботи треба чекати з боку Росії, коли вона, замісць Інтернаціоналу і самодержавного „Боже, царя храни", буде мати свій дійсно національний гимн. Це все вестиме не до зближення двох народів, а до їх роз'єднання, аж поки Україна не стане незалежною державою.

Теоретично не виключена можливість, що сучасна боротьба за українську даржавність закінчиться неудачею. Це стане особливо можливим при істнуванню і надалі несприятливої для України міжнародньої ситуації. В такім разі на Сході буде створена нова Ірляндія з безупинною національною боротьбою, аж поки український народ не добється свого повного визволення. Спокій на Сході залежатиме, насамперед, від радикального розвязання української національної проблєми.

Яка б не була найближча будучність України, не може бути сумніву в одному: миритися з національною неволею вона не буде. Разом з українським народом не заспокояться і инші народи був. Росії в своїх стремліннях до самоозначення. В цьому головна трагедія Сходу Европи. Упадок большевизму, навіть перехід до демократичних форм життя ще не вирішать всеї справи. Потрібне раціональне розвязання національного питання, задоволення потреб поневолених народів. Без цього не можна ждати спокою і

[1]) Див. „Коммунист. Интернационал", № 14.

Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY
Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

після упадку большевизму. Анархія, міжнаціональна війна буде й надалі загрожувати нормальному ходові життя в цілій Европі.

Даремно большевики, разом з російською буржуазією захоплюються справою відбудови „єдиної Росії". Це є ілюзія. В основі національних рухів лежить найсильніша в суспільному життю пружина — матеріяльний ґрунт. Мрії про „єдину Росію" повинні відійти в область минулого. Революція, з її неоднаковими формами і глибиною в ріжних країнах був. Росії, в залежности від місцевих умов, блискуче показала, яким не міцним і штучним конґльомератом була царська імперія. І не тепер, коли ці країни пробудилися до нового вільного життя, можна серйозно говорити про будування нової „тюрми народів". Це значило б заходитися коло непевного діла: будувати кумира на глиняних ногах.

„Велика Росія" мусить скоритися перед природним поступовим розвитком поневолених нею народів. Процес політичного пробудження кольоній бувшої царської імперії наперед засуджує на неудачу спроби відновити „велику, єдину, неділиму Росію".

Висновок з цього для демократії взагалі і особливо для соціял-демократії тих народів, котрі перенесли велику революцію, той, що тільки мирне співжиття цих народів, як рівних з рівними, може бути ґарантією їх успішного розвитку та скоршого наближення їх до соціялізму.

В інтересі европейського і всесвітнього пролєтаріяту сприяти своєю тактикою нормальному процесові національно-політичного самоозначення народів Сходу Европи: це єдиний шлях припинити страшну міжнаціональну боротьбу, „ідилю з часів Ґонти й Залізняка", що характеризує відносини не тільки на Україні, але по всіх кольоніях був. російської імперії, в які оружною рукою прийшов спадкоємець Івана Калити" — „войовничий большевизм".

Відкладене — не загублене. Принціпи демократії і права народів на самоозначення, раніше чи пізніше, повинні одержати перемогу над політикою поневолення на території бувш ї Росії. І в сімї визволених народів Сходу Европи одним із її рівноправних членів, ми в цьому переконані, буде незалежна демократична Україна.

Закінчено друком 15. III. 1922.

Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY

ЗМІСТ.

Переднє слово 2
1. Роль пролєтаріяту в російській революції . . . 3
2. Пролєтаріят в Росії і на Україні 3
3. Соціяльна структура і загальна скількість українського пролєтаріяту 11
4. Робітничий рух на Україні і народження української соціял-демократії 14
5. Головні етапи в розвитку партії російських большевиків 18
6. Меншевизм на Україні і його причини 28
7. Народницький соціялізм і блянкізм у большевизмі 38
8. Большевицький „опит" революції 48
9. Російський большевизм і українська національна ідея в освітленню українського „патріота" . . 52
10. Організація українських національних сил і окупація України 65
11. Соціяльний утопизм і національний „реалізм" большевиків 79
12. Українські робітники і селяне дають „відставку" московському „комунізмові" 88
13. „Трудова республіка" і „трудова монархія", як результат впливів анархо-большевизму 98
    а) „Трудова монархія" 100
    б) „Трудова республіка" 114
    в) „Ультра"-утопизм „трудової республіки" і „трудової монархії". (Партія та інтеліґенція) 127
14. Боротьба з окупацією і перспективи самостійної України 131

Generated on 2015-05-11 16:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/inu.30000061592865
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from INDIANA UNIVERSITY